

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Bakalářská práce

Štěpánka Kopřivová

**Slavnosti na panovnickém dvoře středoevropských
Habsburků (1526-1619)**

Festivities at the sovereign Court of the Central European
Habsburgs (1526-1619)

Praha 2017

Vedoucí práce: doc. PhDr. Martin Holý, Ph.D

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval(a) samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 15. dubna 2018

.....

Štěpánka Kopřivová

Klíčová slova (česky)

Slavnost, rituál, ceremoniál, král, korunovace, pohřeb, křest, svatba, dvůr, stolování

Klíčová slova (anglicky):

Festivities, ritual, ceremonial, king, coronation, funeral, christening, wedding, court,
dining

Abstrakt (česky)

Cílem této bakalářské práce je ve světle dobových pramenů představit, charakterizovat a klasifikovat slavnosti na dvorech prvních českých předbělohorských Habsburků (Ferdinandem I. počínaje a Matyášem II. konče), mezi lety 1526 a 1619. Zároveň se práce zaměřuje na proměny těchto slavností v uvedeném časovém horizontu. Na základě konkrétních případů sleduje vývoj královských křtů, korunovací, svateb, panovnických vjezdů a pohřbů vzhledem k dobovým trendům. Informačními zdroji této bakalářské práce jsou především dobové vydané i nevydané dokumenty a tematicky blízká česká i zahraniční odborná literatura.

Abstract (in English):

The aim of this bachelor thesis is to present, characterize and classify festivals in the courts of the first Czech Habsburgs (beginning with Ferdinand I. and ending with Matyáš II.) between 1526 and 1619. At the same time, the thesis focuses on the variability of these festivities in the given time horizon. Based on specific cases, the development of royal baptisms, crowning, weddings, royal entrances, and funerals is being monitored with regard to the time trends. The information sources of this bachelor thesis are mainly published and unpublished documents and thematically close Czech and also foreign literature.

OBSAH

I. Úvod.....	6
II. Slavnost jako fenomén.....	13
III. Ceremoniál a povaha dvorských slavností.....	18
IV. Narození a křest.....	23
V. Svatby.....	27
VI. Korunovace.....	35
VII. Holdování a panovnické vjezdy	56
VII. Smrt a pohřby.....	61
IX. Závěr.....	74
X. Seznam pramenů a literatury.....	77
X.1 Archivní prameny.....	77
X.2 Staré tisky.....	78
X.3 Edice pramenů.....	80
X.4 Literatura.....	82
X.5 Internetové zdroje.....	92

I. Úvod

Slavnosti jsou nedílnou součástí všech lidských kultur po celém světě. Nesou prastaré odkazy na pohanské zvyky i dobové prvky. Stávají se instrumentem propagandy, legitimizují uspořádání dané společnosti, slouží k orientaci v čase a jsou pravidelným vytržením z lidské každodennosti. Porozumění složité řeči symbolů a významů, jež jsou obsahem slavností, napomáhá chápání dobové mentality.¹

Slavnosti na panovnických dvorech jsou nejen platformou pro reprezentaci panovnickovy osoby, ale i pro reprezentaci zemskou. Na slavnostech se podílí umělci mnoha oborů od výtvarníků, přes herce a hudebníky až po umělce slova. Celá problematika festivít je úzce spjata s fenoménem dvorského ceremoniálu, který udává dvorskému „divadlu“ scénář a určuje dvořanům jejich role. Striktně předepsané chování panovníka a jeho okolí je nejmarkantněji patrné právě během dvorských slavností.²

Tato bakalářská práce postupuje kapitolami skrze strukturu přechodových rituálů a s nimi spojené festivity, které provázely život na panovnickém dvoře. Práce je uspořádána chronologicky podle běhu lidského života od narození dítěte v panovnickém prostředí přes svatbu, korunovaci a s nimi spojenou podkapitolu o panovnických vjezdech, až po rituály smrti a pohřbu. Jako zvláštní podkapitola je zařazena samostatně vyčleněná poslední část práce, zabývající se menšími dvorskými slavnostmi, které ozvlášťovaly běh každodenního života v prostředí panovnického dvora.

Autorka si neklade ambice popsat všechny slavnosti, které se na habsburském dvoře ve vymezeném období odehrávaly. S užitím komparativní metody se, jak již bylo zmíněno, pokouší rámcově charakterizovat průběh slavností a zachytit tendence a případné změny, které se v nich ve sledovaném období udály.

Tvář slavností byla determinována politickými okolnostmi, hospodářskou a konfesní otázkou, osobními a rodinnými vztahy panovníků, dobovým vkusem i

¹ Peter BURKE, *Co je kulturní historie?*, Praha 2011, s. 99

² Pavel KRÁL, *Křtiny, svatby a pohřby. K vzájemné reflexi panovnických a šlechtických přechodových rituálů ve druhé polovině 16. a první polovině 17. století*, In: *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740)*, České Budějovice 2003, s. 439-456.

neopominutelným vlivem zahraničních dvorů. Popis velkoleposti a průběhu slavností stál od počátku historiografie ve středu pozornosti některých autorů. K dané problematice se vztahují prameny hmotné, obrazové, literární, úřední i osobní. Mezi hmotné prameny lze jistě zařadit dochované korunovační insignie, standardy, náhrobky, rakve, dobové odění a mnoho dalšího. Nesporně přínosné je i studium architektury, která se k dané problematice váže. Jedná se kupříkladu o katedrály či světské reprezentativní prostory, v nichž se slavnosti odehrávaly. Četný obrazový materiál poskytují např. obrazy dobových umělců znázorňující průběh korunovace, svatby či pohřbu, letáky vydávané u příležitosti svateb a korunovací a dochované nákresy slavobran i další příležitostné architektury během slavností užitých. K průběhu slavností se vztahují mnohé pasáže dochované korespondence, deníky, či memoáry tehdejších privilegovaných.³ Jako další cenný pramen slouží různé návody, řády a regule k průběhu korunovací či jiných slavností dvorského formátu. Nepominutelné pro bádání v dané oblasti jsou i seznamy hostů, účty zahrnující příjmy, výdaje, a soupisy darů, které dokreslují celkový obraz příprav slavností.⁴ Z pera kronikářů se často také dozvídáme nemálo informací k průběhu panovnických pohřbů, svateb i korunovací.⁵ Velmi podrobné popisy mimo jiné

³ Např. Marie KOLDINSKÁ - Petr MAŤA, (ed). Deník rudolfinského dvořana: Adam mladší z Valdštejna 1602-1633. Praha 1997; Josef JIREČEK (ed.), Paměti nejvyššího kancléře království českého Viléma hraběte Slavaty z Chlumu a Košmberka od L. 1608 do 1619. I. díl, 1608-1609, pak 1618-1619. Praha 1866. Staré paměti dějin českých = Monumenta historiae Bohemica; Pavel MAREK (ed.), Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic a Polyxena z Pernštejna. Svědectví o ztrátě starého světa: manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna. České Budějovice 2005; Mikuláš DAČICKÝ Z HESLOVA, Jiří MIKULEC (ed), Paměti, Praha 1996.

⁴ Moravský zemský archiv Brno: fond E 28 Jezuité v Olomouci, sign. P 3/9, f. 15r; Národní archiv Praha (dále NA), Stará manipulace (dále SM), sign. K1/4, karton 1051, inv.č. 1580, Korunovace Ferdinanda I. 1527 ; NA, SM, sign. K1/8, karton 1051, inv.č. 1580, Korunovace Maxmiliána II. na krále českého a uherského 1563; Týž, sign. K1/12, karton 1051, inv.č. 1580, Smrt Ferdinand I. a jeho pohřeb 1564-1565; Týž, sign. K1/12, karton 1052, inv.č. 1580, Korunovace Rudolfa II. na krále českého a uherského; Týž sign. K1/14, karton 1052, inv.č. 1580, Smrt císaře Maxmiliána II. a nastoupení císaře Rudolfa II. 1576; Týž, sign. K1/15, karton 1052, inv.č. 1580, Pohřeb Maxmiliána II. 1576-1577; Týž, sign. K1/22, karton 1053, inv.č. 1580, Smrt císaře Rudolfa II. 1612; Týž, sign. K1/23, karton 1053, inv.č. 1580 Korunovace královny Anny 1615-1616; Týž, sign. K1/8, karton 1071, inv.č. 1580, Svatba Matyáše II.; Týž, sign. K1/8, karton 1075 inv.č. 1580, Účast na svatbě Matyáše II. s arcikněžnou Annou 1611.

⁵ Jaroslav KOLÁR (ed.), Marek Bydžovský z Florentina, Svět za tří českých králů: Ferdinand, Maxmilián, Rudolf II.: výbor z kronikářských zápisů o letech 1526-1596, Praha 1990; Josef JANÁČEK (ed.), Pavel SKÁLA ZE ZHOŘE, Historie česká: od defenestrace k Bílé hoře, Praha 1984.

zanechal také kronikář císaře Matyáše II. Jiří Závěta ze Závětic.⁶ Na této pramenné základně je bakalářská práce vystavěna.

Historikové, sociologové, psychologové a etnologové se problematice slavností věnují již řadu let a škála prací, vztahujících se k tomuto tématu je téměř nepostihnutelná. Slavnosti jsou široce obsažným fenoménem vyžadujícím mezioborový přístup a pro jejich správné uchopení je nezbytný přesah do mnoha oblastí sociálních a humanitních věd. Jako odraz lidské společnosti se staly objektem zájmu etnologů, sociologů, psychologů, antropologů, religionistů, historiků a historiků umění, a to již od 2. poloviny 19. století. Kvalitativní proměna v této problematice je spojen s etablováním svébytné oblasti kulturní historie⁷, jejíž zaměření je do značné míry mezioborové. Za zlomovou práci bývá považována významná studie Jacoba Burkharta *Die Cultur der Renaissance in Italien*.⁸

Důležitost slavností pro proniknutí do mentality lidských společností v minulosti i napříč kulturami ve svých pracích reflektují antropologové Edward

⁶ ZÁVĚTA ze ZÁVĚTIC Jiří, Korunování Jeho Milosti Matyáše krále uherského ec., toho jména druhého na Království české. Léta Páně M.DC.XI. v pondělí svatodušní na Hradě pražském v kostele sv. Víta šťastně vykonané. Sepsané a vydané od Jiříka Závěty z Závětic, Staré Město pražské v impresi Šumanské, s.d.; Týž, Korunování Její Milosti Císařové, uherské a české královny Anny za královnu českou, kteréž se stalo na Hradě pražském léta M.DC.XVI. v neděli po památce s. tří králů, jinák desátého dne měsíce ledna. Sepsané a vydané od Jiříka Závěty z Závětic, Staré Město pražské v impresi Šumanské, s.d.; Týž, Volení a korunování Jeho Milosti Císaře Matyáše toho jména prvního, pána našeho nejmilostivějšího. Též korunování J. M. Císařové jakožto uherské a české královny Anny, za královnu římskou, kteréž se stalo v městě Frankfurtě nad Mejnem léta tohoto M.DC.XII. Sumovně sepsané od Jiříka Závěty z Závětic, vytištěno v impresi Šumanské, s.d.; Týž, Vypsání slavného příjezdu nejjasnějšího a velikomocného knížete a pána, pana Matyáše z Boží milosti toho jména druhého, krále uherského, čekance Království českého, arciknížete rakouského, margkraběte moravského, knížete štyrského, burgundského, korytánského a gránského, též hraběte v Habšpurku a Tyrolu ec., do hlavního v témž království města Prahy, ve čtvrtek po neděli smrtedlné, jinák xxiiij. dne m. března. Léta Páně M.DC.XI. S poznamenáním některých před tím stalých a zběhlých věcí, Staré Město pražské v impresi Šumanské, s.d.; Týž, Vypsání šťastného příjezdu a slavného vítání, též svatebního královského veselí Její Milosti nejjasnější arcikněžny rakouské a již velikomocné královny Anny uherské a české ec. toho jména druhé, kteréž se na zámku v městě Vídní v druhou neděli adventní, jinák 4. dne m. prosince, léta M.DC.XI. šťastně konati začalo. Vydané od Jiříka Závěty z Závětic, Staré Město pražské v impresi Šumanské, s.d.

⁷ Čeněk ZÍBRT, *Kulturní historie: její vznik, rozvoj a posavadní literatura cizí i česká*, Praha 1892; Jacques LE GOFF, *Kultura středověké Evropy*, Praha 2005; Peter BURKE, *Co je kulturní historie?*, Praha 2011.

⁸ Jacob Christoph BURCKHARDT, *Die Cultur der Renaissance in Italien*, Leipzig 1899.

Burnett Taylor⁹, Franz Boas¹⁰ a především pak Arnold van Gennep¹¹. Z další generace jsou to Clifford Geertz¹² a Claude Lévi-Strauss¹³, kteří svým strukturalistickým přístupem vytyčili nový metodologický přístup k porozumění lidských kultur. Ačkoli se zajímají zejména o slavnosti v mimoevropských společnostech a jejich závěry vychází převážně z terénního výzkumu v těchto oblastech, jsou při komparaci cenným zdrojem i pro historiky. Výsledky uvedených antropologů jsou aplikovatelné i na evropská společenství napříč známou historií. Émile Durkheim¹⁴ pro změnu vnesl do studia slavností sociologický náhled, jenž je opět nepominutelnou kladnou devízou. Světově uznávaný sociolog a teoretik civilizace Norbert Elias přispěl svými obsažnými pracemi věnujícími se dvorské i všeobecně lidské společnosti k odborné diskusi na dané téma.¹⁵ S názorovou koncepcí a východisky Norberta Eliase polemizoval především nizozemský historik Jeroen Duindam.¹⁶ S postupujícím zájmem odborníků se začala rozvíjet jak terminologie k rituálům a slavnostem, tak snaha o jejich dělení a organizování do uspořádaných celků.

⁹ Edward Burnett TYLOR, *Anthropology*, London 1916; Týž, *Primitive culture: researches in to the development of mythology, philosophy, religion, art, and custom*, London 1871.

¹⁰ Franz BOAS, *Primitive art*, New York 1955; Týž, *Race, language and culture*, New York 1940; Týž, *The mind of primitive man*, New York 1938.

¹¹ Arnold VAN GENNEP, *Les rites de passage: études systématique des rites de la porte et du seuil, de l'hospitalité, de l'adoption, de la grossesse et de l'accouchement, de la naissance, de l'enfance, de la puberté, de l'initiation, de l'ordination, du couronnement, des fiançailles et dumariage, des funérailles, des saisons, etc.* Paris 1909, (v českém překladu Praha 1997); Arnold VAN GENNEP, *Le folclore français, Duberceau à la tombe, cycles de Carnaval-Carême et de Pâques*. Paris 1999; Arnold VAN GENNEP, *Le folclore français. Cycles des douze jours: de Noël aux Rois*. Paris 1999.

¹² Clifford GEERTZ, *Interpretace kultur: vybrané eseje*, Praha 2000.

¹³ Claude LÉVI-STRAUSS, *Anthropologie structurale*, Paris 1958, (v českém překladu Praha 2006); Týž, *Cesta masek*, Liberec 1996.

¹⁴ Émile DURKHEIM, *De la civilisation dutravail social*, Paris 1932; Émile DURKHEIM, *The elementary forms of the religious life*, New York 1965.

¹⁵ Norbert ELIAS, *The civilizing process: the history of manners and state formation and civilization*, Oxford 1994; Týž, *Über den Prozeß der Zivilisation: soziogenetische und psychogenetische Untersuchungen. Bd. 2, Wandlungen der Gesellschaft Entwurfzueiner Theorie der Zivilisation. 5. Aufl.* Frankfurt am Main 1978; Norbert ELIAS - Michael SCHRÖTE, (ed.) *The society of individuals: seed corn scattered to the winds, knowledge for who ever finds*. New York 2001.

¹⁶ Jeroen DUINDAM, *Myths of Power. Norbert Elias and the Early Modern European Court*, Amsterdam 1995; Týž, *Vienna and Versailles. The Courts of Europe's Dynastic Rivals 1550-1780*, Cambridge 2003.

Jako ostatně v mnoha oblastech moderní historiografie i do historie festivit vnesla nový vítr škola Annales. Napříč jejími generacemi se setkáváme s příklady odbornou veřejností vysoce ceněných děl. Pro panovnické prostředí je neopominutelná práce Marca Blocha *Králové divotvůrci*¹⁷ a pro slavnosti všelidové zase *Masopust v Romansu z pera Emmanuela Le Roy Ladurie*¹⁸. K tématu masopustu a lidového veselí se na základě výkladu knihy Françoise Rabelaise vyjádřil Michail Michajlovič Bachtin.¹⁹

Pro komplexní studium středověku z obecně kulturního hlediska vykonal nesmírně mnoho Johan Huizinga²⁰. K umírání a mimo jiné slavnostem provázejícím smrt a odcházení ze světa sestavil Philippe Aries objemnou monografii *Dějiny smrti*²¹. V rakouské historiografii se ke konci devatenáctého století objevilo několik cenných monografií, které se věnují inkriminované problematice v námi sledovaném prostředí. Jejich východiska ovšem bývají v dnešní době považována za překonaná.²² V posledních dvaceti letech se ke dvorské problematice z mnoha pohledů i za pomoci mnoha metodologických postupů vyjádřil nespočet autorů. Význam dvora je v současné historiografii doceňován nejen jako kulturní, politické a správní centrum státu, ale i jako reprezentační platforma s mnoha vedlejšími funkcemi a složitou strukturou.²³

Život na panovnických dvorech byl významně ovlivňován a formován dvorským ceremoniálem, jenž má jako svébytné téma taktéž místo v evropské historiografii.²⁴

¹⁷ Marc BLOCH, *Les rois thaumaturges: étude sur le caractère sur naturel attribué a la puissance royale particulièrement en France et en Angleterre*, Strasbourg 1924.

¹⁸ Emmanuel LE ROY LADURIE, *Masopust v Romansu: od Hromnic po Popeleční středu 1579-1580*, Praha 2001.

¹⁹ Michail Michajlovič BACHTIN, *François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*, Překlad Jaroslav Kolár, Vyd. 2. Praha 2007.

²⁰ Johan HUIZINGA, *The autumn of the Middle Ages*, Chicago 1996.

²¹ Philippe ARIÈS, *Dějiny smrti. Díl I, Doba ležících*, Praha 2000.

²² Friedrich FIRNHABER, *Der Hofstaat König Ferdinand's I. im Jahre 1554*, Wien 1860; *Kaiser Rudolf II., Hofstaat und die obersten Behörden*, Wien 1869.

²³ Václav BŮŽEK Pavel KRÁL, *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740)*. Václav Bůžek, Pavel Král (ed.), České Budějovice 2003.

²⁴ Christina HOFMANN, *Das spanische Hofzeremoniell von 1500-1700*, Frankfurt am Mein 1985; Christian BENEDIK, *Zeremonielle Abläufe in habsburgischen Residenzen um 1700. Die Wiene Hofburg und Favorita au der Wiener Geschichtsblätter 46*, Wien 1991; Barbara STOLBERG-RILLINGER, *Zeremoniell, Ritual, Symbol, Neue Forschungen zur Symbolischen Kommunikation in Spätmittelalter und früher Neuzeit ZHF 27*, Wien 2000.

Slavnosti na panovnickém dvoře středoevropských Habsburků mezi lety 1526-1618 dosud postrádají soubornou monografii, avšak příslušným panovníkům a jejich dvorům se již řada autorů věnovala v některých cenných monografiích.²⁵

Často citovanými díly vztahujícími se ke každodennosti i slavnostem na habsburských dvorech jsou knihy z pera rakouských historiků Karla Vocelky a Lynne Heller.²⁶ Česká historiografie se kulturním aspektům historie věnuje již po několik generací. Za určité průkopníky v dané oblasti je jistě možné považovat historika Zikmunda Wintra²⁷ a etnologa Čeňka Zíbrta.²⁸

V současné době máme k dispozici rozsáhlou škálu prací českých historiků píšících od druhé poloviny dvacátého století k problematice slavností, dvorů a předbělohorských Čech. Z těchto děl bych ráda zmínila alespoň některé cenné publikace historiků Václava Bůžka, Ivany Čornejové, Mlady Holé, Martina Holého, Jiřího Hrbka, Josefa Janáčka, Marie Koldinské, Pavla Krále, Jiřího Kuthana, Petra Maří, Josefa Války, Jaroslava Pánka, Jiřího Peška, Josefa Petráně či Víta Vlnase.²⁹ V roce vzniku této bakalářské práce také vychází neobyčejně

²⁵ Angela STÖCKELE, *Geburten und Taufen am barocken Kaiserhof, Österreich und Literatur 18*, Wien 1974, s. 129-141; Andrea GUGLER, *Feier und feiern lassen. Festkultur am Wiener Hof in der zweiten Hälfte des 16. und erste Hälfte des 17. Jahrhunderts*, Frühneuzeit-Info 11, Wien 2000.

²⁶ Karl VOCELKA, *Die Familien Habsburg und Habsburg-Lothringen: Politik - Kultur - Mentalität*, Wien 2010; Týž, *Glanz und Untergang der höfischen Welt: Repräsentation, Reform und Reaktion im habsburgischen Vielvölkerstaat*, Wien 2001; Karl VOCELKA, Walter POHL, et al. *Die Habsburger: eine europäische Familiengeschichte*. 2. Aufl., Graz 1993; Týž, *Habsburgische Hochzeiten 1550-1600: Kultur geschichtliche Studien zum manieristischen Repräsentationsfest*, Wien 1976; Karl VOCELKA-Lynne HELLER, *Die Lebenswelt der Habsburger: Kultur- und Mentalitätsgeschichte einer Familie*, Graz, 1997; Karl VOCELKA, *Rudolf II. und seine Zeit*, Wien 1985.

²⁷ Zikmund WINTER, *Dějiny kroje v zemích českých od počátku století 15. až po dobu Bělohorské bitvy*, Praha 1893-1894; Týž, *Malé historie ze života staročeského. Ve Velkém Meziříčí*, Praha 1888; Týž, *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách: (1526-1620)*, Praha 1909; Týž, *V měšťanské světnici starodávné: kulturní studie o patnáctém a šestnáctém století*. 2. vyd., Praha 1895; Týž, *Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století: kulturně-historický obraz*, Praha 1901; Týž, *Život církevní v Čechách: kulturně-historický obraz z XV. a XVI. Století*, Praha 1895-1896. 2 sv.

²⁸ Čeňek ZÍBRT, *České posvícení: Zvykoslovný obrázek ze života lidu českého, upravený v divadelní výjev*, Praha-Nusle 1928; Týž, *Dějiny kroje v zemích českých až po války husitské*. Sv. 3, *Kroj v zemích českých od příchodu Karla IV. s Blankou do Čech až po války husitské. Roucho církevní v zemích českých až do začátku 15. věku*, Praha 1892; Týž, *Jak se kdy v Čechách tancovalo: dějiny tance v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku z věků nejstarších až do nové doby se zvláštním zřetelem k dějinám tance vůbec*, Praha 1895.

²⁹ Václav BŮŽEK, a kol., *Dvory velmožů s erbem růže: všední a sváteční dny posledních Rožmberků a pánů z Hradce*, Praha 1997; Muž a žena mezi přechodovými rituály rodinného života, in: Václav BŮŽEK - Pavel KRÁL (ed.), *Společnost v zemích habsburské monarchie a*

rozsáhlá publikace Habsburkové 1526 – 1740, která komplexně pojímá vládu Habsburků v raně novověkých zemích Koruny české a zasazuje jí do celoevropského dějinného panoramatu.³⁰

její obraz v pramenech (1526-1740), České Budějovice 2006 (= Opera historica 11), s. 425-439; Pohřební slavnosti jako prostředek a místo komunikace raně novověké společnosti, in: Václav BŮŽEK - Pavel KRÁL (ed.), Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku, České Budějovice 2000 (=Opera historica 8), s. 315-332; Václav BŮŽEK - Pavel KRÁL, Křtiny, svatby a pohřby. K vzájemné reflexi panovnických a šlechtických přechodových rituálů ve druhé polovině 16. a první polovině 17. století, Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740), České Budějovice 2003 (= Opera historica 10), s. 439-456; Václav BŮŽEK - Pavel KRÁL, Kult předků. Paměť a smrt v myšlení české šlechty na počátku novověku, Paměť urozenosti, Praha 2007; Václav BŮŽEK - Pavel MAREK, Smrt Rudolfa II., Praha 2015; Martin HOLÝ, Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku. Folia Historica Bohemica, 21, 2005, s. 322-324; Martin HOLÝ, Šlechtické sňatky v českých zemích v letech 1500 až 1650, Historická demografie, 27, 2003, s. 5-35; Týž, Zrození renesančního kavalíra. Výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620), Praha 2010; Jiří HRBEK, České barokní korunovace, Praha 2010; Josef JANÁČEK, Doba předbělohorská: 1526-1547, Praha 1968-1984; Týž, Rudolf II. a jeho doba, Praha 2014; Václav BŮŽEK - Pavel KRÁL (ed.), Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku, České Budějovice 2000. Opera historica: editio Universitatis Bohemiae Meridionalis; 8; Jiří KUTHAN- Miroslav ŠMIED (ed.) Korunovační řád českých králů = Ordo ad coronandum Regem Boemorum, Praha 2009; Pavel KRÁL, Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku, České Budějovice 2004 (= Monographia historica); Petr MAŤA, Svět české aristokracie: (1500-1700), Praha 2004; Vilém HEROLD - Jaroslav PÁNEK, (ed.), Baroko v Itálii - baroko v Čechách = Barocco in Italia, Barocco in Boemia: setkávání osobností, idejí a uměleckých forem: sborník příspěvků z italsko-českého symposia, Praha 19.-21. dubna 1999, Praha 2003; Jiří PEŠEK, Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547–1620, Praha 1993; Josef PETRÁŇ, (ed.) Univerzitní slavnosti v Karolinu: imatrikulace, promoce, sponse, Praha 1991.

³⁰ Václav BŮŽEK – Rostislav SMÍŠEK, (ed.) Habsburkové 1526-1740, Praha 2017

II. Slavnost jako fenomén

Rituál a ritualizované chování je základní stavební jednotkou všech slavností. Lze jej definovat jako způsob standardizovaného společenského chování, které pro svou opakovatelnost funguje jako stabilizátor společnosti. Nezpochybnitelná je integrační funkce rituálu sloužící k socializaci jedince a přijetí jeho role ve společnosti. Rituály napomáhají předávání hodnot a hierarchie typických pro danou společnost, a tím je upevňují. Děje se tak za pomoci specifických znaků, symbolů a gest, jimž je možné porozumět jen v kontextu dobového a místního chápání. Rituály probíhají dle určitých, přesně daných, pravidel a na jedince je vyvíjen společenský tlak směřující k jejich dodržování.³¹

Pravidla rituálů se proměňují spolu se společností a pro raně novověké sociální uspořádání bylo ritualizované chování velmi typické. Ritualizace může vést k přetvářce a celý život se tak do jisté míry stává divadlem. Uvedený jev je tím markantnější, čím výše se posouváme po pomyslném společenském žebříčku směrem vzhůru. V případě panovníka a jeho okolí jsou v tomto smyslu kladeny skutečně vysoké nároky, zakotvené ve dvorském ceremonálu, jemuž se budu blíže věnovat později.

Rituál vychází z mýtu společného pro danou společnost. Mýtus nejen vysvětluje řád a fungování světa, ale také poskytuje příklady a vzorce chování spolu s varováním při jejich nedodržování. Mýtus vychovává a informuje o sankcích. Časem se mytologická podstata rituálu vytrácí a vznikají tzv. koruptely-rituály bez mytologického podložení.³²

Lidská nutnost slavit je zároveň motivována potřebou sdílet daný okamžik s určitou sociální skupinou, s níž cítíme sounáležitost. Prostřednictvím uniformního jednání a chování ve svátek dáváme najevo, ke komu patříme a vůči komu se vymezujeme. Velmi různorodá může být velikost sociální skupiny, která se na společném slavení podílí. Záleží na charakteristice festivity a druhotně i na sociálním postavení. Privilegované vrstvy se v případě některých slavností vůči zbytku společnosti vymezují a uzavírají. Rytířské turnaje, plesy, pijácké slavnosti

³¹ Arnold VAN GENNEP, *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*, Praha 1997.

³² Bronislaw MALINOWSKI, *Vědecká teorie kultury*, Brno 1968.

apod. jsou přístupné jen některým vrstvám společnosti a participace na nich je podmíněna postavením či příslušností k dané vrstvě společnosti. Známe ale i slavnosti téměř celospolečenské, na nichž je účast povolena všem příslušníkům daného širokého kulturního okruhu, např. masopust.

Na druhou stranu participujeme-li na takové slavnosti, jakou je kupříkladu korunovace, a jsme-li přímo zapojeni jako pomyslní herci do korunovačního scénáře, prezentujeme tím své privilegované postavení vůči těm, kteří jsou v pozici okolostojících diváků. Dle tohoto kritéria můžeme slavnosti rozdělit na divácké a participační.³³

Pokusíme-li se o určitou typologii předmoderních slavností, narážíme na řadu problémů. Přesné roztřídění festivit do pevně ohraničeného systému totiž téměř není možné. Nefunguje ani rozdělení na slavnosti světské a sakrální, neboť náboženský diskurz je integrální součástí každodenního i slavnostního života lidí raného novověku. V prostředí dvorských a panovnických slavností nefunguje ani rozdělení na slavnosti soukromé a veřejné nebo slavnosti divácké a participační. Slavnost, která je dnes slavena v úzkém kruhu rodinném, jako soukromá, je pro panovníka a jeho okolí kromě jiného i příležitostí pro sehrání divadla pro veřejnost. Jako určitá možnost dělení slavností se jeví kategorizace na slavnosti cyklické (opakující se každý rok ve stejnou dobu) a slavnosti jednorázové a přesně v kalendáři neukotvené (korunovace, svatby, panovnické vjezdy, atd..). Dále lze upozornit i na specifické slavnosti cechovní a školské či řádové, které mívají více méně pevně stanovený průběh, datum i okruh účastníků.³⁴

Slavnost se vymezuje vůči všedním dnům nejen slavnostním chováním, ale i slavnostním oděvem. Oděv odráží nikoli pouze příslušnost k určité sociální skupině či kultuře, nýbrž je rozdílný pro různé slavnostní i všednodenní situace. Slavnostní oděv bývá nákladnější než oděv praktický. Musí splňovat náležitosti pro sváteční dny požadované. Vizuální stránka je zde nadřazena praktičnosti a

³³ Josef VÁLKA, *Myšlení a obraz v dějinách kultury: --studie, eseje, reflexe--*, Brno 2009.

³⁴ Josef VÁLKA, *Homo festivans*, in: Pavel Král – Václav Bůžek, (ed.), *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku*, České Budějovice 2000, s. 5-17.

umírněné nepohodlí v oděvu je akceptováno. Změna zevnějšku může signalizovat dočasnou změnu identity, jako je tomu např. u masopustu.³⁵

Barevnost oděvu je pro kulturní okruh vždy specifickým symbolem, který je třeba vnímat v dobovém kontextu. Ne vždy byla černá barva barvou smuteční. Převlečení se do svátečního nás nejen vytrhne z všednodenní rutiny, ale dáváme tím najevo, že patříme k těm ostatním slavnostně oblečeným, a tím i k jejich kultuře. Užijeme-li masku, stáváme se někým zcela jiným. Boří se řád, převrací se sociální status a napovrch vycházejí některé společností odsuzované lidské touhy. Pod maskou za své jednání neneseme plnou zodpovědnost. Tento druh slavností je příležitostí k upuštění páry společenskému napětí. Po jejím skončení se ovšem vše navrácí do rutiny, řád je obnoven a společenské uspořádání utuženo.

Specifickou kategorií slavností jsou tzv. Osudové dny. Jedná se o časové úseky, které jsou k provádění rituálů nějakým způsobem výhodnější než jiné. Zároveň bývá chování v těchto dnech svázáno mnoha doporučeními nebo zákazy. Porušení těchto nepsaných norem může vést k neštěstí. Osudové dny úzce souvisí s výroční obřadností a tzv. magií počátku a magií podobnosti. Je obzvláště důležité, jak se budeme v tento slavnostní den chovat, jelikož to může předurčit průběh celého následujícího roku nebo i celého života.³⁶

Účast na slavnosti pro nás může mít různou důležitost i na základě našeho osobního prožitku z účasti. Slavnosti v menším kruhu bývají co do prožitku silnější a naše vědomí o sounáležitosti či o významu festivity bývá úplnější. S časem se charakter slavností a tradic v mnohém mění a často po samotné slavnosti zůstane jen neopodstatněný rituál. Lidé často v určité dny konají rituály jen ze setrvačnosti nebo proto, že se „to tak dělá“, což můžeme pozorovat i my dnes např. při velikonočním koledování.³⁷

S postupem času se vytrácí původní motivace k takovému jednání a zbývá jen praxe. Dítěti se do vínku dá dáreček, na Velikonoce se chodí hodovat, o masopustu se lidé přestrojí atd. Sami účastníci často neznají ke svému konání

³⁵ Michail Michajlovič BACHTIN, François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance, Vyd. 2., Praha 2007.

³⁶ Martin SOUKUP, Základy kulturní antropologie, 2. rozšířené vydání. Červený Kostelec 2005, s. 194-197.

³⁷ Eva VEČERKOVÁ, Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře, Praha 2015.

jinou motivaci než dlouholetý zvyk. Charakteristickou vlastností lidské společnosti je neochota upouštět od zaběhlého režimu, i když je v rozporu se současným myšlenkovým diskurzem. Tradice se udržuje při životě, protože je generacemi osvědčeno, že její praktikování může vést k potenciálnímu dosažení cíle – prosperity, plodnosti, štěstí. Rituály je dle příruček kulturní antropologie možné rozdělit také dle motivace či popudu k jejich provádění.³⁸ Mezi rituály náboženské je možné zařadit veškeré festivity spojené s náboženským kultem.

Do kategorie výročních rituálů zařazujeme všechna vytržení z rutinního běhu života, která se konají vždy ve stejný den v roce. Tradičním výročním rituálem jsou kupříkladu oslavy u příležitosti osvobození či založení státu, ale i posvícení či jiné slavnosti svázané se zemědělskou kulturou, slunečním cyklem a dobou sklizně, také i např. oslavy slunovratů a narozeniny. Výroční rituály jsou z valné části reliktem starých předkřesťanských pohanských rituálů. Mnoho z pohanské zvykovosti se ani křesťanské církvi nepodařilo zcela vytlačit z lidského povědomí. Některé svátky byly církví potírány, jako například oslavy plodnosti formované do masopustní kultury. Jiné si církve přivlastnila přeformulováním k obrazu svému. Svátky tak ztratily na bezbřehé rozpustilosti, dostaly křesťanský základ a pravidla. Syntéza pohanských zvyklostí s křesťanskou liturgií dala tímto způsobem vzniknout specifickému fenoménu lidového náboženství, jehož nejvýraznějším prvkem jsou různé pověry nebo víra v magickou moc křesťanských symbolů i svátečních dní.³⁹

Pro primitivní kultury jsou významné i rituály revitalizační prováděné za účelem zažehnání negativních vlivů, jako jsou přírodní katastrofy, sucha či neúrody. Takové rituály jsou úzce svázané s magií. Pro život evropské raně novověké společnosti jsou vedle rituálů výročních a náboženských velmi zásadní rituály přechodové. Ty jsou vázány na životní cyklus každého jedince a jeho přechod z jedné sociální skupiny do druhé. V našem prostoru se jedná hlavně o křest, svatbu a pohřební rituály. Lidová kultura a primitivní společnosti po celém světě znají celou řadu takových rituálů. Pro ilustraci je možné uvést například

³⁸ M. SOUKUP, *Základy kulturní antropologie*, s. 194.

³⁹ Alexandra NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt v české lidové kultuře*, Praha 2004, s. 11.

oslavy první menstruace jako vstup dívek mezi ženy, postřižiny u chlapců jako jejich postup do mužské společnosti či tradiční úvod u rodiček.⁴⁰

Většina definic přechodového rituálu navazuje na práci kulturního antropologa Arnolda van Gennepa ze začátku 20. století.⁴¹ Victor Turner jeho tezi významným způsobem dále rozšířil a jev přechodového rituálu rozdělil do tří segmentů, které je možné aplikovat na každý přechodový rituál ve všech světových kulturách. Rites de passage jsou antropologickou konstantou, která měla v panovnickém prostředí hned několik rozměrů. Gennepovo rozfázování je možné použít i na raně novověké slavnosti tohoto typu. Jedná se o fázi preliminární, liminární a postliminární. První fáze je fází odloučení od předchozího stavu, skupiny nebo situace. Druhá fáze je fází přerodu. Jedinec nepatří nikam. Už není členem původního uskupení, a ještě se nezačlenil do nového sociálního prostoru. Normální pravidla chování mohou být pozastavena nebo přeháněna. Třetí a poslední fáze je fáze opětovného začlenění do nové skupiny.⁴²

Předpokladem přechodu do jiné sociální skupiny je oddělení od skupiny stávající. Jedinec bývá podroben určité zkoušce a je třeba odluku provést správně. V limitační fázi dochází k očištění a přípravě na vstup do nové životní role. Nakonec své postavení přijímá spolu s veškerými jeho atributy. U různých typů slavností se liší význam jednotlivých kroků. Při pohřebních rituálech je upřednostněna fáze preliminární, naopak při sňatku je samotný obřad jako nejvýraznější část slavnosti považován za fázi limitační.⁴³

Přechodové rituály u vládnoucích vrstev jsou vždy nástrojem reprezentace s přesně stanoveným postupem, rolami a pravidly. Aktéři participující na scénáři, skrze slavnost legitimizují své společenské postavení. Na předbělohorském habsburském dvoře se setkáváme především se křty, svatbami a pohřby, jakožto se zástupci velkých přechodových rituálů panovníka a jeho okolí. Vždy se jedná o ohromující podívanou s jednoznačně distinktivní funkcí.

⁴⁰ A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození*, s. 72.

⁴¹ A. van GENNEP, *Přechodové rituály*, Praha 1997

⁴² Victor TURNER, *Průběh rituálu*, Brno 2004, s. 95.

⁴³ Robert F. MURPHY, *Úvod do sociální a kulturní antropologie*, Praha 1998, s. 186-191.

Kromě velkých slavností je život panovnického dvora provázen menšími slavnostmi ku příležitosti státních návštěv, výročí zásadních událostí, oslav vítězství nebo svátků svatých.⁴⁴ Dvorská společnost postupem času vyvinula celou škálu slavností určených výhradně vybranému okruhu účastníků. Do této kategorie spadají např. turnaje a divadelní představení pořádaná při příležitosti svateb, křtů nebo návštěv zahraničních delegací. Tyto události byly pro dvořany nejen vytržením z rutiny ale znamenaly i možnost navazování vztahů a příležitost k sebezprezentaci.

⁴⁴ David CRESSY, *Birth, Marriage and Death*, Oxford 1997, s. 7.

III. Ceremoniál a povaha dvorských slavností

Od chvíle, kdy byl zvolen Karel V. římským králem, mohl se právem považovat za nejvýše postaveného a nejmocnějšího panovníka Evropy. Vládl nad říší „nad, kterou slunce nezapadá“ a z toho nutně plynula "povinnost" deklarovat své výlučné postavení.⁴⁵ Nutnost vymezit se proti ostatním králům se odrážela i v potřebě upravit povolené a nepovolené chování vůči osobě Karla V. Ceremoniál je přesně stanoveným souborem úkonů a ritualizovaného chování, hierarchizujících společnost. Tento pořádek je sankcionován a podpořen božskou autoritou. Vše se děje z vůle Boha.

Na dvoře Karla V. se snoubila tradice středověkého rytířského kodexu z německého prostředí se zvyklostmi přepychového burgundského dvora, který s sebou přinesla Karlova babička Marie Burgundská. Burgundský dvorský ceremoniál je v mnohém podobný ustanovením *leges palatinae*, které na svém dvoře na ostrově Mallorca uplatňoval Jakub II. Do tvorby španělského dvorského ceremoniálu silně zasahovala i vzrůstající se španělská katolická zbožnost a provázání královské moci s katolicismem. Navazuje na francouzskou tradici "nejkřesťanštějších" králů divotvůrců-přímých zástupců Krista, krále všech králů. Zajímavým fenoménem je splnutí světské rezidence s duchovní stavbou, jakou je ve španělském prostředí klášter Escorial.⁴⁶

Centrem vkusu a vzorem pro ostatní evropské dvory se stal sídelní Madrid. Byl uzavřenou rezidencí, v níž se shromažďovalo vše, co bylo považováno za cenné a hodné následování. Pochopitelně tento trend můžeme pozorovat i na vývoji průběhu dvorských slavností.⁴⁷

⁴⁵ Norbert ELIAS, *Die höfische Gesellschaft - Untersuchungen zur Soziologie des Königtums und der höfischen Aristokratie*, Hamburg 1969, s. 201.

⁴⁶ Karl VOCELKA - Lynne HELLER. *Soukromý svět Habsburků: život a všední dny jednoho rodu*, Plzeň 2011, s. 181.

⁴⁷ N. ELIAS, *Die höfische Gesellschaft*, s. 221.

Jak jsem již uvedla výše, motivací k uspořádání ceremoniálu je prezentace jedinečnosti osoby římského císaře. Panovník je tedy, mimo dny slavností, oddělován a zbavován přímého kontaktu s běžnými smrtelníky. Král je nedotknutelný a je ukryt v hloubi své rezidence i topograficky. Jí odděleně, jeho komnaty jsou od světa odděleny množstvím předpokojů, na mši se modlí opět vzdálen od ostatních dvořanů atd.⁴⁸

Mezi lid nevychází, a když, jedná se o skutečně speciální, unikátní příležitost, jakou jsou právě pohřební průvody, či slavnostní vjezdy. Panovník není běžným “smrtelníkem“ je vyvolený Bohem a pro ostatní lidské bytosti tudíž zcela nedotknutelný.⁴⁹ Tato zvyklost byla v mnoha případech vyvedena až do extrému, kdy kuň využitý králem nesměl již být osedlán nikým jiným a španělské královny se nesměl nikdo dotknout ani v případě jejího ohrožení na životě. Fyzický kontakt s králem je na jedné straně tabuizován a na straně druhé je mezi lidmi silná víra v jeho léčivé účinky. Běžné jednání s panovníkem i naprosto nutné banální úkony, jako je oblékání, otevírání dveří, odtahování židle při sedání atd. se staly ritualizovaným jednáním. Sebemenší odchylka bývala penalizovaná. Nic nesmělo podléhat živelnosti, či spontánnosti. Veškeré osobní pohnutky, sympatie i antipatie musely být potlačeny a upozaděny za masku, jíž přijímal každý z aktérů dvorského divadla.⁵⁰ Dostat se do užšího kontaktu s panovníkem a být mu fyzicky blíž, např. při stolování, na cestách či honech, bylo považováno za významné privilegium.⁵¹

Prostředím přednostního uplatňování zásad a pravidel ceremoniálu byl panovnický dvůr. Dvůr býval nahlížen jako nástroj panovníka k pevnému připoutání šlechty k jeho osobě. Dle koncepce Norberta Eliase se dvůr stal jakousi zlatou klecí, v níž jsou drženi šlechtici, aby se odloučením od svých dominií stali závislejší na osobě vladaře. Dvůr je ovšem výrazně komplikovanějším fenoménem. Působení ve vztahu panovník – šlechta je reciproční. Šlechta není v zajetí ceremoniálu a pravidel dvora proti své vůli. Zároveň se panovník stává zajatcem

⁴⁸ Karl VOCELKA - Lynne HELLER, *Život Habsburků: kultura a mentalita jednoho rodu*, Praha 2012, s. 249-263.

⁴⁹ Karl VOCELKA, *Glanz und Untergang der höfischen Welt: Repräsentation, Reform und Reaktion im habsburgischen Vielvölkerstaat*, Wien 2001, s. 185-235.

⁵⁰ N. ELIAS, *Die höfische Gesellschaft*, s. 201-251.

⁵¹ K. VOCELKA - L. HELLER. *Život Habsburků*, s. 117.

pravidel i svých poddaných. Šlechta vnímá působení u dvora jako možnost kariérního postupu a prohloubení osobních kontaktů s panovníkem a platformu pro vydobytí osobní prestiže. Podrobení se pravidlům ceremoniálu je podmínkou úspěšného působení u dvora. Dalším aspektem, který je nutné zohlednit, je rozdílnost fungování různých evropských dvorů raného novověku.⁵²

Jedním z pilířů ceremoniálu bylo především pevně ustanovené pořadí přednosti. Na první pohled patrným prvkem ceremoniálu byl oděv. Oděvní bylo pevně stanovené a specifické pro různé příležitosti. Nejpatrnějším prvkem určení hierarchie byla vzdálenost od panovníka, v níž se daná osoba pohybovala. V praxi se takové uspořádání projevovalo při slavnostních průvodech či stolování. Zároveň ceremoniál neurčoval jen místo na které se mohl dotyčný usadit, ale i barvu sedadla, které mu náleželo. Hierarchie barev, nejen na oděvu, se v čase mění, ovšem mezi barvy čistě královské neodmyslitelně patří purpur.⁵³

Jak již jsem uvedla výše, stolování bylo zásadním prostorem pro uplatnění ceremoniálního uspořádání dvorské společnosti. Místo v čele stolu, zpravidla naproti vchodu do prostoru, patřilo tradičně nevýznamnějšímu účastníku hostiny. Pokud chtěl hostitel některého z přítomných zvláště uctít, propůjčil mu svou pozici a sám se posadil na židli, která měla nižší hierarchický status, než jaký mu ve skutečnosti náležel. Dle postavení v tehdejší stavovské společnosti se pak směrem od toho středu usazovali další nejvýznamnější šlechtici a duchovní. Kromě šlechtického titulu měla hierarchie i další kritéria. Až za titulem byl brán v potaz úřad, jenž dotyčný zastával a dále pak věk dotyčného.⁵⁴

Panovník osobně často stoloval sám a zcela odděleně, nebo jen s manželkou. Spolu s dvořany jedl jen v případech zcela výjimečných. Jednalo se o různé slavnostní příležitosti a hostiny tak byly součástí širších slavností. Jídlo a jeho hojnost byla součástí panovnické reprezentace a za potraviny byla tradičně utrácena značná část rozpočtu. Pokrmy nesloužily jen k nasycení hladových stolovníků, ale

⁵² J. DUINDAM, *Myths of Power*, Amsterdam 1995.

⁵³ Jiří HRBEK, *České barokní korunovace*, Praha 2010, s. 104.

⁵⁴ N. ELIAS, *Die höfische Gesellschaft*, s. 136.

často se, obzvláště při svatbách, předváděly pokrmy vizuálně jako umělecká díla. Počty chodů čítaly několik desítek a stejně tak počet obsluhujících byl ohromující.⁵⁵

Porušení pravidel bylo chápáno jako urážka na cti. Narušení hierarchie bývalo přísně trestáno a nezřídka pošramocená čest končila soubojem.⁵⁶ Specifickou situací byla příležitost masopustu, karnevalu a maškarád.⁵⁷ V tomto striktně vyhrazeném období byl společenský řád porušován záměrně, aby se po jeho skončení uspořádání opět utužilo.⁵⁸

Hlavním centrem moci středoevropských Habsburků se stala Vídeň. Hofburg byl projektován dle ideálů dvorního protokolu coby uzavřená rezidence.⁵⁹ Prvním kompletně sepsaným dokumentem k fungování dvora i státní správy, platným pro vídeňský dvůr, je Hofstaatsordnung z roku 1527.⁶⁰ Řád je dílem Ferdinanda I., který se inspiroval španělským i francouzským prostorem. Ferdinand zavedl dvorské úřady vázané přímo k osobě panovníka a nikoli k jednotlivým zemím monarchie. Dvůr podléhal pouze vládci a úřady měly být po jeho smrti obsazeny zcela novými jedinci podléhajícími nově přichozímu králi.⁶¹

Dvůr jako instituce byl rozdělen do šesti základních správních prvků. V čele dvora nacházíme čtyři nejvýznamnější úředníky se čtyřmi správními okruhy svého působení. Zcela nejvýše je hofmistr, jenž je zodpovědný za chod celého dvora a stravování. Nejbliže osobě panovníka je nejvyšší komorník, jenž se stará o soukromé prostory vládce, nejvyšší štolba má na starosti vozový arzenál dvora a stáje. Soudní pravomoc nad dvořany drží nejvyšší maršálek a do jeho kompetencí spadá i zaopatření panovníka a jeho doprovodu na cestách. Nedílnou součástí

⁵⁵ K. VOCELKA-L. HELLER, *Život Habsburků*, s. 256.

⁵⁶ Jindřich Hýzrle z Chodů (1575–1665) se v Praze bil s francouzským šlechticem, který ponížil výše postaveného Hýzrleho přítele. Jindřich HÝZRLE Z CHODŮ, Věra PETRÁČKOVÁ-Jan VOGELTANZ (ed.), *Příběhy Jindřicha Hýzrle z Chodů*, Praha 1979.

⁵⁷ Emmanuel LE ROY LADURIE, *Masopust v Romansu: od Hromnic po Popelčnický střed* 1579-1580, Praha 2001.

⁵⁸ M. M. BACHTIN, *François Rabelais*. Vyd. 2., Praha 2007.

⁵⁹ K. VOCELKA - L. HELLER. *Život Habsburků*, s. 227-235

⁶⁰ Thomas FELLNER – Heinrich KRETSCHMAYR, *Von Maximilian I. bis zur Vereinigung der Österreichischen und Bömischen Hofkanzlei 1749, I. Abteilung, Aktenstücke 1491-1681*, Wien 1907, s. 100-126.

⁶¹ Alfred KOHLER, *Ferdinand I., 1503-1564: Fürst, König und Kaiser*, München 2003, s. 139.

renesančního i barokního dvora jsou dvorští umělci. Ti se podílejí i na vytváření patřičně reprezentativního obrazu panovníka a jsou hlavními aktéry dvorských slavností. Ve vídeňské verzi dvorského ceremoniálu nedochází ke striktnímu oddělení politických a dvorských funkcí. Dvorští hodnostáři jsou provázáni s politickou reprezentací, a naopak zemští úředníci mají významné postavení u dvora.⁶²

Postupem času se vžila zvyklost drobení vídeňské dvorské společnosti do několika částečně vydělených dvorů, přičemž na svou vlastní dvorskou reprezentaci měl nárok každý arcivévoda již od šesti let. Ve Vídni i mimo metropoli měly své dvory také vdovy a manželky Habsburků. Dvorské slavnosti měly vždy charakter „divadelního představení“ a v daném období se jejich tvář ustaluje a stává se ohraničenou psaným řádem. Zároveň se mnohé ze středověké zábavy stává ritualizovaným aktem plným symboliky. Alegorické provedení a stylizace měly legitimizovat moc a postavení panovníka. Příkladem jakési „divadelní geneze“ dvorských slavností jsou turnaje. Zatímco středověký rytířský turnaj je z části zábavnou hrou a z části vojenským tréninkem, turnaje 17. století jsou bohatou přehlídkou kulis, alegorií a drahého brnění. Nejde již o zápas a ukázkou rytířských dovedností účastníků. Turnaj dostává scénář, který připomíná inscenaci bitvy s předem stanoveným vítězem. V duchu renesančního nadšení pro antickou mytologii jsou zrežirovány starověké bitvy i souboje bohů, kde vystupovala mytická zvířata, trpaslíci, herci s alegorickými maskami i divoké šelmy.⁶³

V letech 1553 a 1555 zažila i Praha podobně honosné turnajové divadlo. Ferdinand Tyrolský byl mezi lety 1547-1567 místodržícím Českého království a jeho dvůr byl znám velkolepými pijáckými slavnostmi, hazardem a bujarým veselím u příležitosti četných slavností. Aktéry turnaje převlékl za Turky a sehrál s nimi vítěznou bitvu.⁶⁴

⁶² Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA – Pavel KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL, Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku, Praha 2002, s. 195-197.

⁶³ Miroslav ŽITNÝ, Ideál křesťanského rytířství v paměti rytířského rodu Pětipeských z Chýš a Egrberku, in: Václav Bůžek – Jaroslav Dibelka (ed.), Utváření identity ve vrstvách paměti, České Budějovice 2011 (= Opera historica 15), s. 183-217.

⁶⁴ J. KOLÁR (ed.), Marek Bydžovský z Florentina, s. 19-20.; Václav BŮŽEK, Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Insbruckem, Praha 2006

IV. Narození a křest

Zajištění potomstva je ve všech společnostech záležitostí nejvyšší důležitosti. Pokračování rodu i samotného lidského druhu je neopominutelnou součástí života ve všech společenských vrstvách napříč časem i prostorem.

Dynastie bez pokračovatelů je předem ztracená a v panovnickém prostředí je důraz kladen především na mužské potomstvo.⁶⁵ Majetek měl být mezigeneračně předáván, spravován a v ideálním případě dále rozšiřován. Přízeň vyšší moci, v námi sledovaném časovém i prostorovém úseku, byla pomocí pověrečných obřadů všemožně uprošována. Prosilo se za těhotenství, šťastný porod i mužského dědice. Bylo vždy třeba vybrat správného světce, či patrona. Sv. Archanděl Gabriel, sv. Dorota, sv. Agáta, sv. Jiljí či rodoví patroni byli často uctívanými svatými k nimž směřovala procesí a jimž bývaly zasvěcovány stavby.⁶⁶

Slavnosti narození nebyly v novověku již tak velkolepé jako slavnosti křestní. Rituál křtu nebyl jen procesem plnohodnotného začlenění do křesťanské společnosti, ale v panovnickém prostředí měl neopominutelnou rovinu reprezentační.⁶⁷ Během křtu byl novorozenec zbaven i tzv. dědičného hříchu.⁶⁸ Rituální očista vodou je hluboce zakotvena v mnoha evropských i mimoevropských kulturách, a právě křest je jejím křesťanským ekvivalentem. Křest byl tudíž záležitostí zcela nezbytnou, ovšem poměrně ztíženou častou dětskou úmrtností. Zemřelo-li dítě nepokřtěné, nemělo nárok na přímou nebeskou spásu a ocitalo se ve specifickém úseku očištěním určeném přímo pro ně, tzv. limbus puerorum.⁶⁹ Nepokřtěné dítě nesmělo být pohřbeno v posvěcené půdě, proto bylo možné provést křest v krajní nouzi i velmi improvizovaně. Dítě mohla případně pokřtíti porodní

⁶⁵ Sabine WEISS, *Zur Herrschaft geboren: Kindheit und Jugend im Haus Habsburg von Kaiser Maximilian bis Kronprinz Rudolf*, Innsbruck 2008, s. 41

⁶⁶ Vlastimil VONDRUŠKA, *Církevní rok a lidové obyčeje, aneb, Kalendárium světců a světic, mučedníků a mučednic, pojednávající o víře českého lidu k nim, jakož i o liturgii katolické*, 2., dopl. vyd., České Budějovice 2005; Jana RATAJOVÁ, Lucie STORCHOVÁ, Thomas GÜNTHER, Matouš PHILOMATES a Havel ŽALANSKÝ, *Děti roditi jest Božské ovoce: gender a tělo v česko-jazyčné babické literatuře raného novověku*, Praha 2013, s. 419-496

⁶⁷ M. KOLDINSKÁ, *Každodennost*, s. 42

⁶⁸ Tradičním zdrojem ke křtům jsou spisy Tertulliana, zvláště dílo *De Baptismo*, a dílo Hyppolyta Římského *Traditio apostolica*.

⁶⁹ Tomáš MACHULA, *Křesťané jsou povoláni ke svědectví o naději*, In: *Kněží na startovní čáře*, 2007/25, citováno: 20. 12. 2017, Dostupné z: <http://www.katyd.cz/clanky/krestane-jsou-povolani-ke-svedectvi-o-nadeji.html>

bába, hrozila-li novorozenci smrt a kněz nebyl na blízku.⁷⁰ V takovém případě porodní bába již během porodu, nebo těsně po něm pronesla nad novorozencem křtěcí formuli a označila jej svččenou vodou.⁷¹

Pokud proběhl porod bez komplikací, konal se křest s mnohem větší pompou v co nejbližším termínu. Tradičně se habsburský křest konal již v den porodu, nebo několik dní po něm a byl veden v duchu specifické rodové zbožnosti pietas Austriaca. Ve vídeňské rezidenci se křest nekonal v chrámu, ani ve dvorní kapli. K této příležitosti bývala císařská rytířská jizba v Hofburku přizpůsobena v křestní sál. Pod baldachýnem pokřtil habsburského novorozence papežský nuncius za asistence biskupů a vyššího duchovenstva. Nuncius nejprve požádal kmotry o odřeknutí se ďábla a pronesení katolického vyznání pravé víry, následně pronese nad dítětem modlitbu a křížkem označí čelo a hrudníček. Podle starých zvyklostí následuje velmi archaicky působící rituál, při němž nuncius nasype trochu soli dítěti na ústa, následně pronese modlitbu a zabalí jej do štol. Na závěr nanese trochu prachu na uši, nos a ústa dítěte.⁷² Nyní se nuncius otázal na jméno křtěnce a pomazal jej křticím olejem na ramínkách a hrudníku. Následně mu třikrát po sobě na hlavičku nalil křticí tekutinu se slovy „*Křtím tě ve jménu otce i syna i ducha svatého.*“ Nuncius vyznačil dítěti křížek olejem na čelo a zapálil bílou svíci, jež předal do pravé ruky kmotrovi, který dítě držel. Dítě bylo přeneseno na předem připravený polštářek, z nějž jej následně pozvedla aja a odnesla zpět k matce. Rodička byla až do očistného rituálního úvodu v kostele považována za nečistou i proto se slavností spojených s křtem neúčastní. To jí poskytovalo prostor k odpočinku v náročném období šestinedělí.⁷³

Od narození se dítěte ujímala kojná a „aja“, neboli vychovatelka. Královna, či císařovna neměla mnoho příležitostí trávit s dítětem čas nebo na něj jakkoli působit v roli milující matky vychovatelky. Obzvláště kojení bylo, vzhledem k jeho antikoncepčním účinkům, v případě královny nežádoucí. Byla především manželkou, plnila dynastické povinnosti. Kojení samo patrně působilo jako cosi pro

⁷⁰ Martin HOLÝ, Křest ve šlechtickém prostředí českých zemí na prahu novověku, Martin Holý. In: Historická demografie, Praha, Roč. 28, (2004), s. 15-33.; Týž, Kultura raně novověkých slavností na příkladu křtů šlechty v českých zemích v 16. a raném 17. století, In: Historická dílna VII, roč.7., Plzeň 2013, s. 133-145.

⁷¹ Antonín DOLEŽAL, Od babictví k porodnictví, Praha, 2001.

⁷² S. WEISS, Zur Herrschaft geboren, s. 46.

⁷³ A. NAVRÁTILOVÁ, Narození a smrt, s. 106-114.

královnu zcela nepatřičného. Zajištění co největšího počtu potenciálních rodových pokračovatelů bylo, především kvůli vysoké dětské úmrtnosti, její hlavní úlohou. Toto rozdělení rolí mezi vychovatelkou a matkou se projevuje už při křtu. Do křestní síně nepřináší dítě matka, ale aja, což je kromě faktu, že matka je bezprostředně po porodu velice vysílená, dáno i skutečností, že s dítětem bude i v budoucnu trávit matka jen omezené množství času. Dítě při obřadu drží kmotr, nebo hofmistr.⁷⁴

Kmotrovství v prostředí elit bylo specifickým fenoménem. Kmotr se měl kmotřence ujmout v případě, že by dítě přišlo o rodiče. Zároveň by se tak stal zodpovědný nejen za jeho výchovu, ale i správu majetku až do doby, kdy dítě dosáhne dospělosti. Volba kmotra byla velice důležitou záležitostí. Kmotr musel stavovsky odpovídat postavení rodiny dítěte. Nejprve bylo kmotrovství navrženo prarodičům a příbuzným. Dynastický rozměr kmotrovství byl často demonstrován prostřednictvím nabídky kmotrovství předložené jiným předním monarchům Evropy. Kmotrovství se kromě světských privilegovaných osobností ujímal i papež. Později se charakter kmotrovství radikálně proměnil a ke křtu bývali přizváni i prostí měšťané, aby se kmotrovského úkolu také ujali. Reprezentativní a v dobové stavovské hierarchii vysoce postavení kmotři se ovšem nevytráčí. Krom hlavního kmotra bývali křtu přítomni i další vedlejší kmotři, jejichž funkce byla ovšem spíše jen reprezentativní a neočekávalo se, že případně převezmou za novorozence zodpovědnost.⁷⁵

Sám král či jeho manželka bývali velmi žádanými kmotry dětí významných šlechticů jakými byli v českém prostředí např. Rožmberkové či Žerotínové. Pro příklad je možné uvést třeba rok 1530, kdy se kmotrou malé Anny z Rožmberka (dcery Jošta III. Rožmberského) stala Anna Jagellonská, nebo rok 1531 kdy se kmotrovství malého Ferdinanda Voka z Rožmberka ujal Ferdinand I.⁷⁶ Později se kmotrem mohl stát panovník i bez přímé fyzické účasti na křtu. V takovém případě za sebe vyslal zástupce, nebo delegaci dvorských či zemských hodnostářů. Rudolf

⁷⁴ K. VOCELKA - L. HELLER. Soukromý svět Habsburků, s. 13-40.

⁷⁵ S. WEISS, Zur Herrschaft geboren, s. 48.

⁷⁶ Jaroslav PÁNEK (ed.), Václav Březan, Životy posledních Rožmberků, Praha 1985, s. 10-11.

II. byl za kmotra mnoha dětem z rodin vysokých dvorských funkcionářů mimo jiné i prvorozeného syna Vojtěcha Popela z Lobkovic Václava Eusebia.⁷⁷

Stejně zásadní byla i volba jména. U chlapců byla zpravidla volena jména slavných předků či typická jména rodová. Jména dívčí podléhala více dobovým trendům.

Výzdoba místnosti určené ke křtu byla utvářena v duchu rodové zbožnosti. Kromě křestní soupravy, polstrovaných klekátek pro účastníky křtu, se v křestním sále nacházely nejvzácnější relikvie z habsburské klenotnice. Habsburská zbožnost se upínala kromě Panny Marie také ke Kristu, a právě pro svatý kříž, trn z Kristovy koruny, svatou krev atd. byly vypracovány nejbohatší relikviáře. Kristus jako král králů měl „svou přítomnost“ při křtu přinést dítěti z „nadlidského“ císařského domu přinést štěstí. Sakrální charakter panovnické rodiny, jakožto ochránců víry a pomazaných vládců z boží vůle, byl umocněn i specifickou tekutinou, jíž bylo dítě křtěno.

Křest dítěte býval doprovázen mnoha salvami, zvoněním zvonů a zpěvem. Takto o narození budoucího císaře Maxmiliána II. popisuje Marek Bydžovský z Florentina ve své kronice: *„Téhož léta 1. dne srpna mezi 11. a 12. hodinou před půlnocí narodil se ve Vídni císař Maxmilián II., uherský a český král, císaře Ferdinanda prvorozený syn. Pokřtěn od Haubera, biskupa z Labachu, kmotři František hrabě z Pencingu a od sv. Jiří pan Adam z Hradce, kancléř království českého. Novina o jeho narození přišla do Prahy 6. srpna a veselé Te Deum laudamus po kostelích zpíváno a zvoněno, též i z děl stříleno.“*⁷⁸

Součástí křestního obřadu byl i rituál obdarování. Kmotr obvykle věnoval kmotřenci drobný šperk či minci, popřípadě sadu nádobí z drahého kovu. Křest byl v panovnickém prostředí doprovázen několikadenním veselím, při němž měli účastníci možnost shlédnout divadlo a účastnit se honu či turnajů. Neodmyslitelné byly i křestní hostiny.⁷⁹

⁷⁷ Např. kmotrem syna Adama mladšího z Valdštejna se stal v zastoupení delegace šlechticů císař Rudolf II. Marie KOLDINSKÁ - Petr MAŤA (ed.), Deník, s. 155.

⁷⁸ J. KOLÁR (ed.), Marek Bydžovský z Florentina, s. 19-20.

⁷⁹ Pavel KRÁL, Křtiny, svatby a pohřby. K vzájemné reflexi panovnických a šlechtických přechodových rituálů ve druhé polovině 16. a první polovině 17. století. In: Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740), České Budějovice 2003, s. 439-456.

V. Svatby

Svatba je přechodovým rituálem par excellence. V jistém smyslu je završením přechodu z dětství do dospělosti, ale především se většinou jedná o přechod z míst, na nichž byla dívka vychovávána do nového rodinného prostředí.⁸⁰ Svatba v panovnickém prostředí měla výrazně dynastický rozměr. Sňatek v novověku patřila k nejvyužívanějším diplomatickým prostředkům politické praxe. Svatbou bývají završeny důležité smlouvy a úmluvy. Z této zvyklosti plyne také častý nízký věk snoubenců. Sňatek bývá ale mnohdy uzavírán v dětském věku a často i v zastoupení. K naplnění sňatku dochází v mnohaletém horizontu až ve chvíli, kdy manželé dosáhnou podle kanonického práva patřičného věku.

Svatba byla chápána spíše jako deklaráce předchozí úmluvy. Neodmyslitelně k němu patří i otázka věna, která musela být předem pojištěna formou svatební smlouvy. Samotné svatební slavnosti, nebyly zprvu, především ve srovnání s korunovacemi a pohřby, záležitostmi nijak nákladnými. Výzdoba povětšinou nestála v popředí a na reprezentaci zde nebýval kladen tak zásadní důraz. Monumentalita svateb byla především přínosem šestnáctého století. Podobně jako v případech jiných slavností se zde projevil vliv bavorského dvora, s nímž byl rakouský dům úzce provázán.⁸¹

Počáteční a zásadní přechodovou fází byl již samotný příjezd nevěsty, nebo její předání vyslané delegaci. Nevěsta se tímto aktem v podstatě vzdává své dřívější rodiny i příslušnosti. Nevěstu opouští i část jejího původní doprovodu a získává nové společnice. Vjezdy královských a císařských nevěst byly integrální součástí svatebního veselí. Celá událost byla obdobou vítání jakékoli jiné významné zahraniční delegace. Pokud se sňatek neodehrál v zastoupení již mnoho let před dosažením dospělosti novomanželů, konal se sňatek nejčastěji v metropoli nové královny vlasti.⁸²

Pro ilustraci průběhu raně novověké svatby je možné čerpat informace z poměrně detailního popisu svatby Anny Habsburské s Matyášem II. Delegace doprovázející budoucí královnu byla tvořena jen lidmi z jejího dvora. 1. prosince

⁸⁰ Arnold VAN GENNEP, *Přechodové rituály: systematické studium rituálů*, Praha 1997.

⁸¹ K. VOCELKA - L. HELLER, *Život Habsburků*, s. 274.

⁸² K. VOCELKA - L. HELLER, *Život Habsburků*, s. 278.

roku 1611 se vypravil král Matyáš vstříc delegaci své budoucí manželky několik kilometrů před brány města Vídně. Sám se na svém koni postavil v čelo nevěstina průvodu.⁸³

Ze zlatem zdobeného kočáru pak vystoupila nevěsta i s matkou a Matyášovým bratrem Maxmiliánem a společně na malou chvíli vešli do rozměrného stanu a hned zase vyšli ven a usadili se na čtyři červeným aksamitem potažené lavice. Zde počkali, než odjel nevěstin doprovod. Právě v této fázi byl přechodový rituál nejčistší. Tehdy se nevěsta definitivně loučila s předešlým životem a následně nastoupila do nového Matyášova kočáru a spolu s nevídaným doprovodem se vydala směrem k branám Vídně.⁸⁴

Fakt, že se průvod dal do pochodu, ohlásila Vídeňanům salva z děla přivezeného za brány města. Následně se spustila palba z dalších kanónů umístěných na městském opevnění. Průvod nabyl v tomto případě vskutku ohromujících rozměrů. Nejpočetnější byly řady vojenské reprezentace. Dle dobových popisů mělo tisíc bohatě oděných jízdních husarů s podobně zdobenými koňmi zastupovat téměř všechny země a državy krále Matyáše. Odění všech vyslanců se lišilo podle země původu. Vizuálně nejpestřejší byl vojenský doprovod uherských magnátů, který neoplýval jen nákladným barevným oblečením a zdobením z peří, ale i zlaceným brněním s drahokamy. Nekonečné řady jízdních i pěších ozbrojenců můžou na dnešního čtenáře Závětových textů působit až poněkud nepatřičně, uvědomí-li si, že se nejedná o vojenskou přehlídku, ale o svatební průvod. Je jistě nutné kalkulovat s možností, že autor počty účastníků a pompéznost průvodu účelově nadsazuje. Hlasitost a rozmanitost celé akce byla ale nepochybně vskutku nevídaná. Trubači, bubeníci a heroldi byli doplněni o dva Turky, jednoho mouřenína a husara s křídly na botách i na hřbetu koně. Hierarchické řazení bylo

⁸³ J. ZÁVĚTA ze ZÁVĚTIC, Vypsání šťastného příjezdu a slavného vítání, též svatebního královského veselí Její Milosti nejjasnější arcikněžny rakouské a již velikomocné královny Anny uherské a české ec. toho jména druhé, kteréž se na zámku v městě Vídní v druhou neděli adventní, jinák 4. dne m. prosince, léta M.DC.XI. šťastně konati začalo. Vydané od Jiříka Závěty z Závětic, Staré Město pražské v impresi Šumanské, s.d., s. 11.

⁸⁴ Národní archiv Praha, Stará manipulace, sign. K1/102, karton 1071, inv.č. 1580, fol. 1-30, Svatba Matyáše II., NA, SM, sign. K1/154, karton 1075, inv.č. 1580, fol. 1-30, Účast na svatbě Matyáše II. s arcikněžnou Annou 1611,

analogické jakémukoli jinému slavnostnímu vjezdu, a to zvyšující se hodnotou směrem ke středobodu akce. Přes stav rytířský s doprovodem, stav panský, přes delegace dvorských radů a zemských hodnostářů, rodinné příslušníky duchovenstvo až ke králi a jeho nevěstě. Zdeněk z Lobkovic, nejvyšší český kancléř a říšský rada, jehož koně vedl pan Vratislav Eusebius z Pernštějna, dále namátkou např. kníže Karel z Lichtenštějna. Za bratrem krále Matyáše jel nevěstin nový kočár obklopený bíločervenými lokaji a mušketyry. Za Anniným vozem následovaly vozy s fraucimorem. Další část průvodu tvořila reprezentace a jízda města Vídně.⁸⁵

Když se průvod dostal k první bráně začalo velké množství bubeníků bubnovat a trubači troubit na více než 300 pozounů. Obliba divadla u vídeňského dvora počátku sedmnáctého století byla na strmém vzestupu a tomu odpovídala i povaha svatebního veselí.⁸⁶ První z bran se nacházela za vídeňskou Prašnou branou. Vzhledově působila jako z červeného mramoru a stála na šesti sloupech, přičemž každý ze sloupů byl zakončen pyramidovou čtyřhrannou špicí se zlatou cibulkou a bíločervenou vlaječkou na vrchu. Štíty pyramid byly zdobeny alegorickými malbami. Na vjezdové straně byly umístěny čtyři lidské hlavy foukající směrem k uprostřed umístěnému zelenému stromu. Nad stromem se linul latinský nápis „*Kteří doufají v Pána, nebudou zatraceni na věky*“ a v samém vrchu nad sloganem se snášela směrem z oblaků dolů ruka držící palmovou ratolest.⁸⁷

Další výjevy byly podobně symbolického rázu a oplývaly nápaditostí. Mezi výjevy nechyběl krokodýl vprostřed skály nesoucí latinský nápis „*Vítězství*“, či gryf svírající v pařátech uherský a český královský erb. Na klenutí brány byly vymalovány i další erby zastupující ostatní državy krále Matyáše jako Rakousy, slezské knížectví, tyrolské hrabství či moravské markrabství.

Přímo uprostřed štítové strany brány byl umístěn patrně nejdůležitější prvek reprezentace Matyášovy osoby. Nad znakem českého království se nacházelo vyobrazení svatováclavské královské koruny. Kolem celé centrální části stálo šest veršovaných nápisů oslavujících Matyáše, jeho budoucí ženu Annu, Habsburský

⁸⁵ J. ZÁVĚTA, Vypsání, s. 45-59.

⁸⁶ K. VOCELKA - L. HELLER. Život Habsburků, s. 42.

⁸⁷ J. ZÁVĚTA, Vypsání, s. 11-40.

dům i manželství jako svatou instituci. Ukázkou dobové symboliky a estetiky je přirovnání Matyáše ke „slunci rakouského domu“, a Anny k „ženichem jaté nevěstě“, která je ovšem „nad měsíc krásnější“. Zajímavý je opakující se výklad manželství jako „vítězství“ ženicha nad nevěstou, dokonce je v samém centru brány uveden verš říkající „*Římané často krále k triumfu vedli/A tím Kleopatru k smrti přivedli/Anna Rakouská jatá svým ženichem/ činí veselý triumf všem lidem.*“⁸⁸

Na svatebních slavobránách se kromě heraldických znaků, královských insignií a reprezentace panovníka uplatňují i jiné specifické svatební prvky. Častým motivem jsou do sebe zapojené nebo přes sebe psané monogramy novomanželů. Objevují se i milostné verše, nebo výčty manželských ctností a vlastností napomáhajících šťastnému svazku. Alegorické užití stromů či ovoce je také specifickým symbolem značícím plodnost, která je jednoznačně v královském manželství žádoucí a vrcholně důležitá. Svátost manželského svazku jako církvi posvěcené instituce se odráží nejen v četných verších a nápisech, ale také v symbolech žehnajících rukou, božího světla či andělů.⁸⁹

Při vjezdu Anny Tyrolské pod slavobránu byl z horních pater spuštěn malý syn Matyášova dvořana převlečený za amorka. V jedné ruce držel královskou korunu a v druhé věnec. Následně budoucí královnu srdečně latinsky uvítal krátkou řečí, v níž jí připomněl její poslání jako císařovny a matky dědice honosného rakouského domu, načež bylo dítě opět vytaženo. Průjezd dalšími branami byl provázen zvoněním zvonů i hudbou až k chrámu sv. Štěpána. Zde Matyáš spolu s bratrem sesedli z koní, pomohli nevěstě s její matkou z kočáru. U brány hřbitova je přivítalo přítomné vysoké duchovenstvo. Ve dveřích kostela poklekla nevěsta na zlatý polštář, políbila prsten arcibiskupa.⁹⁰

Dále do kostela pokračovala nevěsta pod honosnými nebesy nesenými čtyřmi vyslanci vídeňské univerzity, po červeném koberci do kostela. Před nevěstou kráčela její matka, arcivévoda Maxmilián i nastávající ženich. Všichni následně v kostele poklekli a vyslechli *Te Deum laudamus* doprovázené bubnováním, hrou

⁸⁸ J. ZÁVĚTA, *Vypsání*, s. 35.

⁸⁹ Tamtéž, s. 11-40.

⁹⁰ Tamtéž, s. 41-44.

na pozoun i mohutným zvoněním všech vídeňských zvonů. Následně byly dámy opět dovedeny ke kočáru a skrze další bránu se vydaly k zámku. U poslední brány se tentokrát se dvěma andílky opakovalo divadlo uspořádané při bráně první. Archanděl Michael a archanděl Rafael jí opět vítali a velebili ctnosti její, Matyášovy i všech Habsburků.⁹¹

Následující den, přijel opět s velkou pompou do Vídně kardinál František z Dietrichštejna.⁹² Naproti mu vyrazili vyslanci krále Matyáše a za doprovodu střelby z děl vjela celá několikasethlavá delegace do hlavního města. V kardinálově okolí nacházíme jak papežského nuncia Ferreriho, tak mnoho předních pánů i rytířů z Čech, Moravy, Uher i Španělska. Přes Vídeň směřoval kardinál až k zámku, kde vjel do bran za zpěvu *Te Deum laudamus* a střelby z mušket. V následujících dnech zažívala Vídeň další slavnostní vjezdy významných hostů z řad členů panovnické rodiny, což bylo v dobových svatebních oslavách zcela běžnou praxí. Samotný svatební obřad se odehrál 4. prosince roku 1611, na druhou adventní neděli, v kostele sv. Augusta. Interiér kostela musel být patřičným způsobem upraven očekávanému množství přihlízejících, a proto byly mezi sloupy a po stranách vyzdviženy pavlače, určené především pro fraucimor. Interiér byl potažen po zemi červeným sukem a cesta od kruchtly ke královskému majestátu vyzdobena červeným aksamitem se zlatými ornamenty a šřapci. Na oltáři pod kruchtou stály drahé stříbrné svícny a pozlacený krucifix. Za oltářem byl zavěšen stříbrem protkávaný brokát s vyšitými jmény novomanželů. Vedle oltáře byla vyzdvižena zlatá nebesa a pod ně umístěna aksamitem potažená židle. Ve vzdálenosti 9 loktů od oltáře stál již zmíněný baldachýn pro novomanžele s dvěma stolicemi a klekátkem. Baldachýn byl kryt stříbrnými nebesy, na nichž byla opět vyšita jména Anny a Matyáše, doplněná o florální motivy.⁹³

Obřad započal v odpoledních hodinách. Jako první do kostela a jeho okolí vstoupili mušketyři. Kardinál, před nímž byl nesen mohutný stříbrný kříž, vešel do kostela a usadil se na zmíněnou židli pod nebesy vedle hlavního oltáře. Když se

⁹¹ J. ZÁVĚTA, *Vypsání*, s. 59, 68.

⁹² Pavel BALCÁREK, *Kardinál František z Dietrichštejna (1570-1636)*, Kroměříž 1990.

⁹³ J. ZÁVĚTA, *Vypsání*, s. 60

rozezněly zvony a trubači začali hrát, začal se kostel plnit hosty. Rytíři, páni, zemští vyslanci, radové i dvořané vcházeli do kostela po speciální kryté pavlači, která vedla do kostela rovnou z Hofburgu. Mezi nejvýznamnější světské hosty patřil kníže Adam Václav Těšínský, Jan Jiří Braniborský a Karel z Lichtenštejna. Před králem krácel arcibiskup ostříhomský. Král byl oděn do uherského oděvu ze stříbrného brokátu. Byl opásán šavlí ve zlaté, drahými kameny vykládané pochvě.

Za ním vcházela Anna oděna do stejné látky následována svou matkou, již po boku stáli španělský vyslanec a rakouský arcivévoda. Průvod uzavíral početný fraucimor. Cestu kostelem osvětlovalo množství svic, které drželi lokajové. Vzhledem k pozdní hodině konání obřadu se jednalo o praktickou nezbytnost. Po pravé straně oltáře se seřadilo vysoké duchovenstvo, mezi nimi i pět uherských biskupů a dvanáct opatů.⁹⁴

Novomanželé poklekli pod nebesa, Matyáš na pravé a nevěsta na levé straně stolice. Nejprve kardinál přečetl list od papeže, který vyjadřoval své požehnání k sňatku novomanželů. Následně oba povstali a předstoupili před oltář na drahý turecký koberec. Pak kardinál začal číst svou řeč. Tato část obřadu byla vždy individuální, neboť proslov se vztahoval ke konkrétním osobám. V textu nalzáme především výčet zásluh, které si Matyáš jako vítěz nad Turky a obránce víry získal. Svými vojenskými úspěchy si dle kardinálových slov svou nevěstu zasloužil. Dále jménem papeže udělil manželům požehnání a popřál hojnost potomstva a šťastné pokračování habsburského rodu, jehož byli oba novomanželé příslušníky. V závěru se kardinál zeptal zda: *“Ráčí vaše královská milost k této nejjasnější arcikněžně rakouské milost a lásku míti?”* Načež, když se mu dostalo souhlasné odpovědi obrátil se obdobně i na nevěstu. Po souhlasu ze strany dotázané spojil oběma novomanželům ruce, a novomanželé si navzájem navlékli prsteny.⁹⁵

I během svatebního obřadu se uplatňuje rituál obdarování. Tentokrát byl nevěstě předán nákladný růženec jako dar od papežské kurie. Sama nevěsta pak ženichovi předala perlový věnec, který si Matyáš sám posadil na hlavu. Nyní se novomanželé odebrali zpět k baldachýnu, kde poklekli. Stejně tak poklekl před

⁹⁴ J. ZÁVĚTA, Vypsání, s. 60-67.

⁹⁵ Tamtéž, s. 68-70.

oltářem i kardinál a přistoupilo se ke zpěvu Te Deum laudamus, doprovázeného bubny, trubením, i zvoněním zvonů.⁹⁶ Po utišení zpěváků byla zahájena střelba a svatební hosté se odebrali zpět do zámku na hostinu.⁹⁷

Svatební veselí se konalo ve velkém rytířském sále. U hlavní tabule seděli pod zlatými nebesy novomanželé, po pravé ruce krále pak kardinál, arcibiskup ostříhomský, vyslanci španělského dvora. Po levici pak matka nevěsty, arcikníže Maxmilián, arcivévoda Ferdinand, další významná říšská světská knížata. Pro Vídeňany byl následujícího dne vytažen na zámecké nádvoří vůz vína.⁹⁸ Slavnostní oslavy trvaly ještě několik dní a patřili k nim především divadelní kusy. První z divadelních představení zmiňovaných Jiřím Závětou ze Závětic, který je autorem nejpodrobnějšího popisu průběhu této svatby, bylo údajně na motivy českého bájesloví, konkrétně se jednalo o kus o Kněžně Libuši a Přemyslu Oráčovi.⁹⁹ Navzdory počasí se konal lov a na zámeckém nádvoří se dvořané bavili tzv. honěním ke kroužku. Svatební oslavy byly oficiálně zakončeny 16. prosince večerním ohňostrojem.¹⁰⁰

Další velmi pečlivě popsanou habsburskou svatbou je dvorským ceremoniářem Heinrichem Wittichem zaznamenaná svatba Karla II. Štýrského s Marií Bavorskou. Velkolepé svatební veselí započalo příjezdem nevěsty. Ta se do Vídně dopravila 24. srpna roku 1575 lodí po Dunaji. U Novoměstské brány jí vítal slavnostně oděný dav Vídeňanů. Samotný obřad se konal dva dny po příjezdu v kostele augustiniánů.¹⁰¹

Zde se uplatňuje výraznější výzdoba chrámu, a to v duchu prezentace rodových odznaků. Obřadu byly v chrámu přítomni opati významných rakouských klášterů a církevní hodnostáři, přičemž privilegium vést samotný obřad získal salzburský arcibiskup. Následovala hostina, jejíž účastníci byli u stolů uspořádáni hierarchicky. Celkem 36 stolů obsluhovalo více než 300 sloužících. Svatebčanům

⁹⁶ Tamtéž, s. 71.

⁹⁷ K. VOCELKA – L. HELLER, *Život*, s. 274-285.

⁹⁸ J. ZÁVĚTA, *Vypsání*, s. 72.

⁹⁹ Tamtéž, s. 73.

¹⁰⁰ NA, SM, sign. K1/8, karton 1075, inv.č. 1580, Účast na svatbě Matyáše II. s arcikněžnou Annou 1611

¹⁰¹ K. VOCELKA -L. HELLER, *Život Habsburků*, s. 274.

hrála dvorní kapela a po vzoru bavorských svateb se během jídla i tančilo¹⁰². Nákladnost hostiny musela působit ohromujícím dojmem. Její opulentnost dotvářely i velmi drahé a exotické suroviny. Stejně zásadní bylo i množství hostů. Čím více významných svatebčanů dorazilo, tím lépe byla svatba vnímána. Svou účastí mohli hosté doložit souhlas s dynastickým spojením a potažmo i s politickým tahem, jenž mu předcházela. Naopak neúčast mohla být vyjádřením opačného smýšlení.

Svatební oslavy se příchodem šestnáctého a sedmnáctého století staly nákladnějšími a delšími. Několikadenní veselí bylo vyplněno turnaji, hrami, lovy. První den po hostině došlo k předání svatebních darů, což byla opět událost výrazně symbolického významu. Dar prezentoval darujícího a doboví kronikáři jejich obsažnosti a nákladnosti pravidelně věnovali značnou pozornost. Svůj souhlas s výběrem nevěsty dávaly stavy najevo také tím, že panovníkovi poskytly na svatební výdaje finance z mimořádné berně (např. králi Matyášovi přiznali čeští stavové k jeho sňatku s Annou Tyrolskou obnos 86 000 grošů). Následovaly turnaje, které byly specifickým způsobem uzpůsobeny prezentaci habsburského domu. Turnaje byly již mnohem spíše pečlivě připraveným divadlem. Režii této události byli pověřeni umělci ze dvora Maxmiliána II. např. Giuseppe Arcimboldo.

103

Pokud se svatba konala v domě nevěsty, či v jiném než rezidenčním městě manžela, byl završením přechodu nevěsty do rodiny jejího královského manžela tzv. přínos. Jedná se příjezd nevěsty do domu jejího manžela a její usídlení v hlavní rezidenci. Zvláštní kapitolou je života královny je korunovace, jíž se budu blíže věnovat v následující kapitole.

¹⁰² Předlohou pro tuto zvyklost byla svatba Jiřího Bavorského, zvaného bohatý, s Hedvikou Polskou. Svatba se odehrála roku 1475 v bavorském Landshutu a byla nejen ve své době skutečnou senzací nevídané nákladnosti a rozměru. K. VOCELKA, - L.HELLER, Soukromý svět Habsburků., s. 112.

¹⁰³ Werner KRIEGESKORTE, Giuseppe Arcimboldo: 1527-1593, Praha 2003, s. 6-28.

VI. Korunovace

Rituál spojený s nastolením panovníka, jakožto pokračovatele vládnoucí dynastie, je určitou konstantou pro valnou většinu nejen evropských civilizací. Panovnický majestát, schopnosti, privilegia i povinnosti se tímto přechodovým rituálem přenáší kontinuálně na nového jedince. Prvky středoevropských nastolovacích rituálů můžeme hledat již v raném středověku v germánské kmenové společnosti. Dotyčný vůdce byl volen zprvu patrně jen v době ohrožení či války, jako dočasný velitel. Později se setkáváme s institucí „národních králů“. Z tohoto faktu přirozeně vyplývá i dobové chápání skutečných povinností krále. Má především za úkol bránit svůj lid s mečem v ruce, ale neopominutelná je i jeho funkce magická.¹⁰⁴

Ačkoli se může zdát, že volba krále je velmi „demokratickým“ počinem, samotná kandidatura na post krále nijak demokratická není. Kromě osobní zdatnosti fyzické i psychické totiž musí potenciální aspirant na tuto funkci mít i jeden neopominutelný předpoklad. Musí být příslušníkem panovnického rodu. Jde o jakousi předkřesťanskou předurčenost vládnout, která se předává pouze krví. U prvních germánských nebo merovejských králů se královská krev se stává výjimečnou většinou na základě rodové pověsti, v nichž často vystupují nadpřirozené bytosti, které svou kouzelnou krev smísí s krví předků panovníka. Tento způsob legitimizace dělá z panovníků polobohy s božskými předky a nadlidskými schopnostmi.¹⁰⁵

Uvedení nového krále do vládnoucí pozice mělo již od počátku institutu krále rozličné provedení. V případě germánských kmenových vůdců byl volený vyzdvižen na štítě nad hlavy poddaných, aby se tím prezentovalo jeho topograficky nadřazené postavení vedoucí funkce. Spolu s funkcí se jako odznak moci předávala i symbolická hůl, s níž se na zvolence snášeli i magické schopnosti.¹⁰⁶ Ve Skandinávii, Irsku i ve slovanském prostoru byl panovník usazován na stolec.

¹⁰⁴ Martin NEJEDLÝ, *Středověký mýtus o Meluzíně a rodová pověst Lucemburků*, Dolní Břežany 2014, s. 35-77.

¹⁰⁵ Jean-Paul ROUX, *Král: mýty a symboly*. Praha 2009, s. 27-29.; Václav DRŠKA, *Divisiones regni Francorum: královská moc a říšské elity franské říše do vzniku císařství*, Ústí nad Labem 2010, s. 15-35

¹⁰⁶ Jiří KUTHAN-Miroslav ŠMIED, *Korunovační řád českých králů*. Praha 2009, s. 273.

Proces „nastolování“ přetrval nejdéle patrně v Korutanech, kde Slované na hradě Karnburg rituálně posadili panovníka na relikv římského sloupu.¹⁰⁷ Jistou obdobou Karnburgu byl v knížecích Čechách Pražský hrad. Kmen Franků oproti tomu své merovejské krále již v šestém století usazoval na trůn, původně snad kamenný. Karel Veliký pak v ruce netřímал hůl, nýbrž žezlo. Po žezlu se k obřadu korunovace přidružily i další především rytířské insignie jako kopí, praporec, štít a meč. Ty byly dokladem militární povahy instituce krále. Král byl pro své poddané ochránce a dobrým vůdcem. Král měl také určitou duchovní funkci, léčí dotykem a zamezuje nepřízní počasí.¹⁰⁸

S příchodem křesťanství se povaha magické vyvolenosti krále mezi všemi poněkud proměnila. Jeho nadpřirozené schopnosti byly náhle předávány díky obřadu pomazání. Pomazání bylo až do korunovace Ludvíka I. Zbožného frankým králem roku 816 samostatným, čistě církevním aktem předcházejícím světskému obřadu korunovace. Spojením těchto dvou rituálů v jeden posvětilo pohanské nastolování Boží přízní. Pomazání budoucího krále bylo zasazeno přímo doprostřed korunovační mše a stalo se vrcholem programu. Byl tak během korunovační mše mezi Bohem a panovníkem navázán specifický vztah. Král je vyvolen Bohem mezi všemi. Panuje z boží vůle a přízeň Boha je mu nakloněna.¹⁰⁹ Tímto způsobem se na trůn dostávají nové dynastie. Pro ilustraci možno uvést Pipina Krátkého a rod Karlovců ve Francké říši. Slabí merovejští králové již nevyhovovali boží vůli, byli nahrazeni Bohem dosazeným papežem schváleným a církví pomazaným Pipinem.¹¹⁰

Protivit se mu znamená stát proti vůli boží. Nesmírně důležitý akt pomazání silně svazuje světskou královskou moc s mocí církevní. Na krále padá další funkce, a tou je ochrana církve svaté proti bezvěrcům. Musí také pečovat o spasení svého lidu. Způsob, jakým se boží vůle prezentuje, tedy dotek svatým olejem je reliktem staré středovýchodní tradice očištných koupelí a židovské tradice. Svatý olej nemusel spočinout jen na hlavě korunovaného, ale i na jeho ruku, jakožto nástrojích vlády. Při korunovaci musí aspirant na krále přísahat na evangelium a v

¹⁰⁷ K. VOCELKA-L. HELLER, *Život*, s.179-182.

¹⁰⁸ Marc BLOCH, *Králové divotvůrci: studie o nadpřirozenosti přisuzované královské moci*, zejména ve Francii a Anglii, Praha 2004.

¹⁰⁹ M. BLOCH, *Králové divotvůrci*, s. 59.

¹¹⁰ J. KUTHAN - M. ŠMIED. *Korunovační řád*, s. 278.

jistém smyslu se tak Bohu zavazuje plnit vše, k čemu se během mše zavázal. Kdyby křesťanský panovník nebránil církev, nebyl moudrým a spravedlivým soudcem, nedodržoval stavovská privilegia a všeobecně nedržel slovo, ohrozil by nejen svůj obraz v očích veřejnosti, ale i spásu své duše.¹¹¹

Ačkoli je „demokratická“ volba nového vládce podstatou tzv. germánských království, z nichž prvky sledovaného rituálu v našem prostoru vychází, ani zde není možné opomenout princip dědičnosti. Jedná se především o výše uvedený pokrevní přenos určitých vlastností, schopností, předurčení a předpokladů k úspěšné vládě. V jistém smyslu je středoevropská dědičnost vymezena především dvěma tradicemi, které utváří i konkrétní princip dědičnosti knížecího a následně královského titulu.

Na jedné straně lze vyjít ze sálského zákoníku z počátku šestého století. Právní uspořádání krále Chlodvíka I. ukládá, mimo jiné, franckým králům rozdělit svou říši spravedlivě mezi všechny své syny. Takové drobení monarchie ovšem vyvolává nesčetné množství problémů i dalších sporů mezi rodinnými příslušníky. S postupem času se tudíž čím dál častěji uplatňuje princip primogenitury, totiž upřednostnění prvorozeného syna.

V českém prostředí se principi primogenitury uplatnil až po nástupu Přemysla Otakara.¹¹² Do té doby byl za nástupce vždy vybírán ten nejstarší žijící z rodu Přemyslovců, či ten, kdo právě odpovídal nárokům šlechty a mocenským tlakům. Knížata byla odpradáвна usazována na posvátný balvan umístěný na bájném vrchu

¹¹¹ Tamtéž, s. 297.

¹¹² Před Bílou Horou se zdá být primogenitura již značně etablovanou, ovšem ani první čeští Habsburkové rozhodně neopomíjejí své další potomky patřičně zaopatřit. Geneze mnoha dalších vedlejších titulů, místodržitelství úřadů a vyčleněných dědičných území pro mladší syny, tento fakt dokazuje. Ferdinand I. území říše skutečně mezi své tři syny rozdělil přibližně stejnoměrně, ovšem císařský titul si ponechal nejstarší syn Maxmilián II. Na druhou stranu v případě další generace je vymezení dědičnosti striktnější v tom smyslu, že jediným a univerzálním vladařem se stává Rudolf II. To mohlo patrně také vyvolat známou nespokojenost a problémové vztahy mezi Rudolfem a jeho sourozenci. Bohumil JIROUŠEK, *Der Bruderzwist in der tschechischen Historiografie des 19. und 20. Jahrhunderts*, In: *Ein Bruderzwist im Hause Habsburg (1608-1611)*, České Budějovice 2010, s. 473-487.

Žiži, uloženém v centru Pražského hradu. O obřadu mnoho detailů neznáme, můžeme ovšem předpokládat, že se odvíjel velmi podobně jako jinde ve slovanském prostředí.¹¹³ Z nečetných kronikářských záznamů je ovšem jasné, že se obřad odehrával za přítomnosti biskupa, jenž panovníka za účasti významných hostí na stolec usadil. Rituál byl příležitostí ke všeobecnému veselí a bujarým oslavám.¹¹⁴

S příchodem královského titulu se korunovace odvíjela značně odlišně. Roku 1085 byl Vratislav I. nejprve korunován samotným císařem a později pak teprve pomazán pověřeným trevírským arcibiskupem Egilbertem a znovu korunován v Praze. Nestalo se tak pod širým nebem na vrchu Žiži, ale uvnitř Svatovítské katedrály. Ani jedna z následujících dvou korunovací se neodehrála v Praze. Vladislav I. byl korunován císařem Fridrichem Barbarossou v Řezně. Přemysl Otakar byl korunován nejprve Filipem Švábským roku 1198 v Mohuči a pak ještě roku 1203 v Merseburku pro změnu z vůle Oty IV. Rituál korunovace se do Prahy navrátil až roku 1226, kdy Přemysl Otakar uspořádal královskou korunovaci pro svého syna Václava I. a jeho choť. Mladšího krále pomazal mohučský arcibiskup a až do zřízení arcibiskupství pražského se privilegium pomazávat české krále přičítalo právě metropolitovi z Mohuči. Podle uvedeného vzoru se patrně odvíjely i následující přemyslovské korunovace.¹¹⁵ Zbraslavská kronika poměrně obsírně informuje o nákladnosti a velkoleposti korunovace krále Václava II. V tomto případě je již zcela patrná reprezentativní funkce korunovačního rituálu.¹¹⁶ Zásadní ukotvení průběhu a pobody korunovacích českých králů poskytuje až Korunovační řád Karla IV. o němž bude řeč na následujících stránkách.

Latinský výraz coronatio (corona=koruna) převzala většina evropských jazyků, jako slovní základ pojmenování pro specifický obřad uvedení panovníka do funkce. Rituál korunovace nese svůj český název od významné královské insignie, totiž koruny. Tento odznak moci bývá ztotožňován s Kristovou trnovou korunou,

¹¹³ Kromě Kosmy se o nastolování českých knížat zmiňuje i Dětmár Merseburský ve své kronice. Konkrétně se jedná o rok 1004. Bořek NEŠKUDA (ed.), Thietmarus Marsipolitanus, Kronika, Praha 2008; Marie BLÁHOVÁ (ed.), Kosmas, Kosmova kronika česká, 6. vyd., Praha 1975, s. 95.

¹¹⁴ Petr SOMMER - Dušan TŘEŠTÍK- Josef ŽEMLIČKA - Robert BARTLETT, Přemyslovci: budování českého státu. Praha 2009, s. 290.

¹¹⁵ P. SOMMER, D. TŘEŠTÍK, J. ŽEMLIČKA, R. BARTLETT, Přemyslovci, s. 308-317.

¹¹⁶ František HEŘMANSKÝ (ed.), Petr Žitavský, Zbraslavská kronika, Praha 1976.

římskými vavřínovými listy a mnoha dalšími diadémy, např. byzantským, které nalézáme v nespočtu kultur všude po světě. Kulatý tvar je symbolem nekonečnosti. Ikonograficky se koruna podobá i svatozáři nad hlavami svatých, a to nejen tvarem, ale i leskem drahého kovu (nejčastěji zlata) napodobujícímu boží světlo. Jedná se o nejváženější znak boží vyvolenosti krále. Koruna je pokládána na hlavu zvolence, což je samo o sobě symbolickým prvkem. Hlava je nejvyšším bodem lidského těla. V hlavě sídlí rozum a duch lidské bytosti. Koruny bývají tradičně prisuzovány zakladateli říše, v níž se koruny užívá, např. sv. Václavu, sv. Štěpánu, Karlu Velikému.

V českém prostředí si nejstarší knížata snad pokrývala hlavu kožešinovou kápí. Kníže Oldřich na svých mincovních vyobrazeních nosil péřovou čelenku. Důležitým obrazovým pramenem pro Čechy v době knížecí jsou fresky ve znojenské rotundě. Na těchto vyobrazeních jsou ovšem česká knížata prostovlasá. Výjimku tvoří Spytihněv II. a Vratislav II. Spytihněvovi bylo papežskou bulou přiznáno privilegium nosit biskupskou mitru, kterou následně užívá až do své královské korunovace i Vratislav. Zmíněný kníže Vratislav II. byl roku 1085 korunován prvním českým králem. S královskou korunou je vyobrazen, jak ve zmíněném v cyklu fresek, tak v nádherně iluminovaném Kodexu vyšehradském, který vznikl u příležitosti Vratislavovy korunovace. Přesná podoba koruny, která spočinula na hlavě českého krále, ovšem není známá. Její vyobrazení ve Znojmě i kodexu je nejspíše čistě schematické. Stejně tak zůstává neznámou i koruna Vladislavova. Až mince a listinné pečete první třetiny 13. století můžeme považovat za první věrohodné ikonografické svědectví o podobě koruny českých králů. Ve 13. století byla česká královská koruna, po vzoru koruny Karla Velikého, tvořena čtyřmi liliemi a dvěma půlkruhy.¹¹⁷

Korunu, která je nejstarší součástí českých korunovačních klenotů, nechal zhotovit v roce 1346 ještě za života svého otce Jana budoucí král Karel IV.¹¹⁸ Nynější české korunovační klenoty pochází z doby Karla IV. Koruna je tvořena z celkem 1,6 kg zlata, 700 g různobarevných drahokamů a perel. Tvarově je dělena do čtyř lilií, na špičce každé z nich se nachází perla a vprostřed křížení oblouků se nachází kříž se safírovým krucifixem. Krucifix pochází ze 12. století z Byzance a

¹¹⁷ P. SOMMER, D. TŘEŠTÍK, J. ŽEMLIČKA a R. BARTLETT, Přemyslovci, s. 290.

¹¹⁸ Josef CIBULKA, Korunovační klenoty Království českého, Praha 1969, s. 40.

je opatřen nápisem *Hic est spina de corona Domini* (Zde je trn z koruny Pána), což jasně odkazuje na sakrální charakter této korunovační insignie, jakožto relikviáře.¹¹⁹ Koruna měla spočívat na hlavě sv. Václava v jeho relikviáři a její propůjčení pro užití při slavnosti korunovace stálo chrámovou kapitolu 200 stříbrných marek. Koruna tudíž nebyla v osobním vlastnictví panovníka a nebylo možné ji zastavit, či dokonce prodat. S krajní nelibostí byl v české společnosti vždy nesen i přesun korunovačních klenotů za hranice země.¹²⁰ Koruna ovšem není jediným odznakem moci.¹²¹

Arsenál korunovačních klenotů se všude po Evropě v průběhu času rozšiřuje a je regionálně rozdílný.¹²² Budeme-li se nyní soustředit na prostor českých zemí doby knížecí, patřily ke svérázným odznakům přemyslovského selského původu bájně lýčené střevíce Přemysla Oráče.¹²³ Určitým odznakem knížecí moci bylo v tomto období kopí s praporcem, které se ve 12. století transformovalo na kopí Svatováclavské. Této insignii byla pak přikládána magická funkce. Kopí se nosilo do bitev a spoluutvářelo tak Svatováclavský kult.¹²⁴

Dalšími českými korunovačními insigniemi, užívanými za Karla IV., jsou žezlo a jablko s křížem, které jsou uloženy ve vídeňské klenotnici. Jejich užití v korunovačním rituálu zaznamenáváme poprvé při popisu korunovace Václava I.¹²⁵ Žezlo je symbolem práva a spravedlnosti, a bývá ztotožňováno se Starozákonní pastýřskou holí i germánským symbolem panování, jímž je opět hůl. Jablko je symbolem plodnosti a nekonečnosti. Na horní straně je umístěn křížek značící

¹¹⁹ Anna SKÝBOVÁ, *České královské korunovační klenoty*, Praha 1982, s. 64-65.

¹²⁰ Toto opatření bylo podpořeno i papežskou bulou z roku 1346, která porušení postupu trestá klatbou. Karel GUTH, *Koruna sv. Václava*, in: *Sborník prací věnovaných profesoru Dru Gustavu Friedrichovi k šedesátým narozeninám*, Praha 1931, s. 104-137.

¹²¹ J. HRBEK, *České barokní korunovace*, s. 51.

¹²² Éva KOVÁCS a Zsuzsa LOVAG. *Die ungarischen Krönungsinsignien*. Budapest 1980; Hermann FILLITZ, *Katalog der weltlichen und der geistlichen Schatzkammer*. 2., verbesserte Aufl. Wien 1961.

¹²³ ; M. BLÁHOVÁ (ed.), *Kosmova kronika*, s.20

¹²⁴ P. SOMMER, D. TŘEŠTÍK, J. ŽEMLIČKA a R.BARTLETT. *Přemyslovci*, s. 291.

¹²⁵ „*když bylo po svátku blahoslavené Panny, král v bezpečnosti a pokoji druhého dne slavil svou slavnost a dal připravit skvostné hody svým předákům, duchovním i laikům. Neboť toho dne přišel, oděn ve všechny ozdoby královské, do kostela svatého Františka a přijal královskou korunu, jež mu byla vsazena na hlavu rukama biskupů, totiž pražského a olomouckého, a tak oblečen do královského pláště a drže v rukou jablko a žezlo, vešel do kostela, aby slyšel slavnou mši svatou a vyslechl ji pobožně.*“ Josef EMLER (ed.), *Annales de rebus gestis Wenceslai I. regis* (Příběhy krále Václava I.) in: *Fontes rerum Bohemicarum*, tom. II/1, Praha 1874, s. 303-308.

křesťanskou vládu nad světem a výhradní místo křesťanské církve. Současné jablko je mladší a pochází patrně z prvních let vlády Ferdinanda I. Jablko je bohatě zdobeno starozákonními motivy odkazujícími ke korunovaci, jako například korunování krále Davida.¹²⁶ Neodmyslitelnou součástí korunovačních klenot je i meč z roku 1333 s křížovým relikviářem sv. Václava v čepeli. Meč je uchováván v pochvě, jejíž současná podoba je dílem doby Leopolda II.

Již v Korunovačním řádu Karla IV. má své výhradní místo prsten. Navlečení prstenu na ruku panovníka bývá vnímáno jako zasnoubení se zemí, jíž má vládnout. Je s ní prostřednictvím prstenu svázán podobným svazkem, jako je svazek manželský. Král musí své zemi být stejně věrný jako své manželce a chovat k ní úctu. Svě místo mají v korunovačním obřadu i korunovační roucho a rukavice. Roucho nese znaky antické tradice a skládá se ze štoly, dalmatiky a tunicelly. Matyáš II. rozšířil tento oděvní arzenál ještě o zlatý plášť. Současný korunovační ornát byl vyhotoven roku 1836 pro Ferdinanda V. Honosnost a charakter ornátu jsou ekvivalentní k nádheře rouch církevních.¹²⁷

Samotný akt korunovace byl ovlivněn uspořádáním společenské hierarchie. Jak již bylo řečeno, korunovace českých králů se tradičně odehrávala v chrámu sv. Víta a podobně i další evropské dynastie měli striktně určeno místo pro vykonání takto zásadního obřadu. Jen omezený počet přihlížejících měl možnost se při obřadu usadit. Jednalo se o cizí velvyslance, bratry nového panovníka, nejvýznamnější šlechtice království a v případě císařské korunovace také o rytíře Řádu zlatého rouna spolu s papežským nunciem a říšskými knížaty. Ostatní přihlížející stáli na speciálně vystavěných dřevěných konstrukcích nebo v zadní části chrámového traktu.

Kromě privilegia být u rituálu korunovace osobně přítomen, se několika málo jedincům dostalo pocty se na průběhu obřadu osobně aktivně podílet. Vlajkonoši, reprezentanti jednotlivých zemí, držitelé nejvýznamnějších úřadů přivedli nového krále do chrámu a nesli korunovační insignie.

¹²⁶ Beket BUKOVINSKÁ, K problematice původu a datování českého korunovačního jablka a žezla, In: Umění, 42, Praha 1994, s. 276-287.

¹²⁷ J. KUTHAN, Korunovační, s.364.

Korunovační slavnosti obvykle trvaly několik dní a zahrnovaly množství dvorských zábav. Kromě tradičních honů, divadelních představení a turnajů byla neopominutelnou součástí korunovační hostina. Stejně jako u jakékoli jiné hostiny, která byla součástí dvorských oslav, i zde byl kladen důraz na reprezentaci hostitele. Hostině předcházela modlitba a požehnání jídla, jež bylo chápáno jako boží dar. Podle Norberta Eliase bylo právě stolování hlavním civilizačním principem. S postupem civilizace spolu s zjemňováním mravů dochází k čím dál většímu distancování od lidí navzájem i od lidského těla jako takového.¹²⁸

S tím souvisí stále větší oddělování intimního prostoru a větší individualizace. Vkus udává právě dvorská společnost, kde je míra zjemnění mravů a potlačování pudovosti největší. Civilizovaní lidé jsou schopni nazírat sami sebe a své chování zvenku se sebereflexí. Jsou si vědomi následků svého chování. Ze dvora směrem společensky dolů tudíž prosakují i způsoby chování u stolu a stolování vladaře se řídí výše uvedenými principy. Chování každého jednotlivce u stolu prozrazovalo mnohé o jeho společenském statusu. U příležitosti tak významné, jako je korunovace, je prezentace hostitele a nákladnost hostiny zásadní.
129

České korunovační hostiny se nekonaly vždy v týchž prostorech, kromě sálu Staré sněmovny na Pražském hradě, byl od sedmnáctého století povětšinou užíván prostorný a světlý Vladislavský sál. Náklady na hostinu byly vzhledem k významu události skutečně vysoké. Nejvíce výdajů pochopitelně směřovalo na jídlo. Množství chodů se dle dobových zpráv pohybovalo od 250 do 400. Jako první byly hostům předváděny cukrářské a kuchařské “výrobky“ z jídla tzv. Schauessen. Ty ovšem nebyly určeny ke konzumaci. Jednalo se o stavby a konstrukce, které krom jedlých, obsahovaly i nejedlé komponenty jako drahé kovy či perly.¹³⁰

Ani jídla požitelná ovšem nemohla být všední. Pokrmy obsahovaly množství drahého a populárního koření. Vesměs se pak jednalo o jídla veskrze masitá a tučná. Častá byla zvěřina, pávi, labuť i rozličné ryby. Všeobecně se stejně jako při jiných hostinách pilo velké množství vína. Pro ilustraci je možné uvést, že

¹²⁸ N. ELIAS, O procesu, s. 155.

¹²⁹ N. ELIAS, The court society, Oxford 1983, s. 140.

¹³⁰ K. VOCELKA – L. HELLER, Život, s. 252.

během korunovace roku 1611 se hodovalo více než tři hodiny a je možné předpokládat, že ani jiné hostiny nebyly výrazně kratší.

Počet hodujících se v mnoha případech vyšplhal nad stovku. Byli usazeni u dlouhých stolů, přičemž panovník jedl u stolu na vyzdviženém podiu. Níže postavené osoby jedly v oddělených místnostech. Všechny stoly byly uspořádány tak, aby nikdo z přítomných neseseděl zády ke králi a jeho stolu. Vysoký počet hodujících byl saturován ještě vyšším počtem kraječů, číšníků, stolníků a dalšího služebnictva. Král byl při této významné události obsluhován držiteli dědičných titulů arcibiskupa, kraječe, stolníka apod. Postupem času se tato hodnota stala jen symbolickou, a právě korunovace byla v podstatě jedinou příležitostí, kdy měli výše uvedení svou povinnost skutečně vykonávat.

Ještě před začátkem hostiny musel král odložit veškeré korunovační insignie do místnosti desk zemských. Samotná hostina započala až ve chvíli, kdy se nový král posadil. Král byl usazen většinou pod baldachýn, který z něj činil skutečný gravitační bod celé akce. Nejbližší králi byli členové rodiny, významní šlechtici, a především zahraniční vyslanci. Stálíci habsburských korunovací bývali kupříkladu vyslanec španělský, florentský a zvláštnímu postavení se těšil papežský nuncius.¹³¹

Na rozdíl od říšských korunovačních oslav se neseťkáváme při popisech korunovací českých králů s žádnou hostinou pro veřejnost.¹³² Na korunovační den římských císařů byl dle staré tradice na náměstí pro přihlížející opékán celý vůl a z fontán bylo místo vody pouštěno víno. Před korunovační hostinou krále Matyáše bylo na nádvoří Pražského hradu přivezeno rakouské víno a berounské pivo pro vojáky a další přítomné. Nadšení a žízeň přítomných údajně značně předčila očekávání organizátorů a strhlo se neorganizované nalévání obojího nápoje nejen do nedostačujících korbelů, ale i klobouků či dlaní.¹³³

Hostina byla doprovázena hudbou. Součástí stolování byly přípitky na následující zdárné panování krále a brzké narození potomka. Hostina byla zakončena opět modlitbou a rituálním omýváním rukou. Mísu novému panovníkovi podal nejvyšší kraječ a plátno na osušení rukou nejvyšší hofmistr. V místnosti desk

¹³¹ J. ZÁVĚTA, *Korunování Jeho Milosti*, s. 57.

¹³² J. HRBEK, *České barokní korunovace*, s. 266-267.

¹³³ Walter POHL, *Die Habsburger: eine europäische Familiengeschichte*. 2. Aufl. Graz 1993.

zemských svlékl král korunovační šat a mohl se odebrat do svých komnat. Korunovační insignie byly následně zemskými úředníky přeneseny do místa jejich stálého uložení, odkud měly být v ideálním případě opět vyzvednuty až v den další korunovace. Stanovení dne korunovace se odvíjelo ponejvíce od praktických hledisek vázaných na možnosti ubytování a zásobování. Zimní ani letní extrémy by slavnostem nesvědčily.

Přesný postup korunovace českých králů roku 1346 stanovil Karel IV. Jedná se o obsáhlý dokument přesně stanovující pravidla celého obřadu. Je zde patrná inspirace mnoha evropskými korunovacemi, z nichž do popředí vystupuje senský korunovační řád francouzských králů. Silně akcentovány jsou zde odkazy na starou přemyslovskou tradici a bájesloví.¹³⁴

Korunovaci samotné měla předcházet celá řada uvítacích ceremonií, jež byly vypuštěny patrně hned při korunovaci Karlova nástupce. Po příjezdu panovníka do metropole a symbolickém předání klíčů od města následuje již jen uvítací mše v Chrámu sv. Víta sloužená v ideálním případě arcibiskupem. Po slavnostním *Te Deum* se budoucí král odebral do svých komnat.¹³⁵

Korunovaci předcházelo přijetí na sněmu zemských stavů. Král musel předložit revers, jímž se zavazoval dodržovat zemské zvyklosti a stavovská privilegia. Revers krále Matyáše byl čten nahlas ve sněmu a následně publikován. Volba krále byla v předbělohorském období přinejmenším formální výsadou českých stavů, o niž je připravilo až Obnovené zřízení zemské. Sám Matyáš byl k přípravě na korunovaci přizván purkrabím pražským, jenž mu oficiálně oznámil jeho zvolení.¹³⁶

Podle Karlova korunovačního řádu den korunovace začíná v poměrně brzkých ranních hodinách a je provázen zvoněním zvonů Svatovítského chrámu. Král se po probuzení sám oblékne spodní oděv a následně si obřadně nechá ve svých komnatách doobléci albu a tunicelu od biskupů. Při oblékání asistoval i nejvyšší

¹³⁴ J. KUTHAN - M. ŠMIED. Korunovační řád, s. 343.

¹³⁵ Tamtéž, s. 348.

¹³⁶ J. HRBEK, České barokní korunovace, s. 35-43.

komoří. Právě v tuto dobu byly korunovační klenoty přeneseny nejvyššími českými zemskými úředníky z relikviáře a připraveny k užití.¹³⁷

Po absolvování rituálního oblékání se budoucí král vydal z královského paláce směrem do chrámu sv. Víta. Pochopitelně nekráčel sám. Hierarchicky uspořádaný průvod jej doprovázel celou cestu až ke vstupu do svatostánku. Prostor pražského hradního komplexu byl přísně střežen vojáky v plné zbroji a slavnostním odění. Při korunovaci krále Matyáše stáli vojáci podél celé cesty od paláce až k chrámu. Přímo u vchodu do chrámu očekávali průvod zemští úředníci, kteří přenesli do chrámu korunovační insignie. Kromě úředníků čekali u vchodu i mušketýři, kteří byli oděni v bílé punčochy, červené kabátce se zeleným přemováním a hlavy měli kryté barety. Podobně byli ustrojeni i lokajové, které nacházíme v korunovačním průvodu.¹³⁸

O zajištění bezpečí metropole se staral nejvyšší maršálek. Vojáci nestáli jen v komplexu hradu, ale i na rozličných místech po Praze a několik jednotek hlídalo brány města zvenčí nebo střežili příjezdové cesty do metropole. Hradní brány vedoucí k mostu i brána k pražskému purkrabství byly uzavřeny. Budoucí český král byl obklopen zemskými hodnostáři. Před ním kráčel nejvyšší hofmistr. Za habsburskou rodinou následovala osobní stráž v plné zbroji a zemští heroldi, popřípadě heroldi uherští či rakouští.¹³⁹

V průvodu byla přítomna pochopitelně také královna, jejíž korunovace se odehrávala v podobném duchu pravidelně den po korunovaci jejího manžela, někdy byly královny korunovány i samy – např. druhé a další manželky. Zcela na konci průvodu kráčel fraucimor. Uvedené uspořádání bylo dle všech předpokladů variabilní dle postavení korunovačních hostí.¹⁴⁰

Během české královské korunovace z roku 1611 vedlo průvod 20 pražských prelátů, následovali dva pacholci v odění se zlatohlavem. Další byli duchovní v celkovém počtu třiatvaceti osob. Šlo o opaty, probošty a vysoké hodnostáře

¹³⁷ BERNING, Benita. "Nach allem löblichen Gebrauch": die böhmischen Königskrönungen der Frühen Neuzeit (1526-1743). Köln: Böhlau, 2008; J. CIBULKA, Korunovační, s. 7.

¹³⁸ J. ZÁVĚTA, Korunování Jeho Milosti, s. 27.

¹³⁹ J. ZÁVĚTA, Korunování Jeho Milosti, s. 28.

¹⁴⁰ Barbora KLIČKOVÁ, Korunovace císařovny Anny Tyrolské českou královnou, Bakalářská práce, Ústav českých dějin Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2016, s.73-79.

katolické církve. Následovníci byli vídeňským a ostřihomským biskupem, kteří zastupovali nepřítomné biskupy olomouckého a vratislavského. Hierarchicky nejvýše postaveným hostem uvedené korunovace byl kardinál František z Dietrichštejna, jenž zastoupil nemocného pražského arcibiskupa a převzal veškeré jeho povinnosti.¹⁴¹

Celé procesí vycházelo z Pražského hradu a putovalo přes bránu u kostela sv. Jiří za zvuků zvonů až do chrámu sv. Víta. Korunovační klenoty průvodu přítomny nebyly a dle korunovačního řádu Karla IV. měl zvolenec kráčet s hlavou nepokrytou, stejně jako královna při své korunovaci měla kráčet prostovlasá. V šestnáctém a následně sedmnáctém století se stává pravidlem, že budoucí král nese na hlavě některou z habsburských korun. Mění se tedy i titulatura. Zatímco Karel IV. nazývá budoucího krále knížetem, v popisech pozdějších korunovací se setkáváme s titulem krále, ještě než aspirant na českého krále vůbec vstoupí do chrámu.¹⁴²

Odění prvních habsburských českých králů je opět variabilní, dle aktuálně dosažené hodnosti královského aspiranta. Ferdinand I. vchází do chrámu v oděvu rakouského arcivévody a Matyáš II. v uherském královském plášti. Jednou ze zásadních obměn je i fakt, že Matyáš II. k chrámu sv. Víta nejde pěšky, nýbrž přijíždí na patřičně přistrojeném koni. Stejně jako král jede na koni i jemu předcházející maršálek s obouručním mečem v rukou.¹⁴³

Přes Zlatou bránu a kapli sv. Zikmunda vstoupil celý průvod do chrámu. Před vchodem byl Matyáš obřadně uvítán biskupy a spolu s celým doprovodem kráčel až k prostoru hlavního portálu. Odtud korunovační hosté směřovali již na místa určená pozorovatelům a král se dle korunovačního řádu měl spolu s biskupy odebrat před oltář.¹⁴⁴

Míst k sezení byl značně omezený počet, proto privilegium sledovat korunovační mši pohodlně mělo jen minimum z přítomných. Lavice přímo proti oltáři náležely příslušníkům habsburské rodiny, rytířům řádu Zlatého rouna, zahraničním vyslancům a papežskému nunciovi. Členové královské rodiny seděli

¹⁴¹ J. ZÁVĚTA, *Korunování Jeho Milosti*, s. 20-21.

¹⁴² Tamtéž, s. 27-30.

¹⁴³ Tamtéž, s. 28.

¹⁴⁴ NA, SM, sign. K1/4, karton 1051, inv.č. 1580, fol. 1-24, *Korunovace Ferdinada I. 1527*

také na místech privilegovaných. Často jim byly určeny stolice vyřezávané či potažené drahými látkami. Dvorští a zemští hodnostáři byli také usazeni na lavice. Během korunovace Matyáše II. seděli duchovní hodnostáři na lavicích v levé části traktu na polštářích z rudého aksamitu. Pro zbytek přítomných byly v chrámu vztyčeny dřevěné tribuny po obvodu Svatovítského chrámu. Je nutno počítat s faktem, že nejvýznamnější svatostánek českého státu byl před Plečnikovou dostavbou výrazně menší. Dřevěné konstrukce stály po dvou do obou delších stranách traktu a jedna se nacházela proti oltáři pod Wohlmutterovou kruchtou. I místa na tribunách byla pevně stanovena. Zvlášť sledoval korunovací fraucimor, zvlášť vyšší šlechta, samostatně městská deputace i vyslanci vedlejších zemí koruny.

Jiří Závěta ze Závětic v popisu korunovace Matyáše II. uvádí, že lešení byla vyzdvižena od hlavního oltáře až k oltáři blahoslavené panny Marie a vstup na ně byl zajištěn dvěma schodišti. Nahoru bylo možné vystoupat buď od kaple prelátů u sakristie, nebo od dveří císařské modlitebny. Pavlače se táhly po levé i pravé straně kůru od hlavního oltáře a z obou stran oltáře panny Marie. Chrám byl vyzdoben červenobílým sukmem a relikviemi. Chrámové sloupové bývalo také potaženo drahými látkami s erbovními znameními.¹⁴⁵

Další výzdoba chrámu sestávala z dvou stříbrných svícňů umístěných na stole, kde se kromě nich nacházely také kardinálova koruna, oltářní náčiní a berla. Samotný oltář byl obložen mnoha relikviemi, mimo jiné zde stál pozlacený stříbrný kříž, obraz panny Marie odkazující na sílící mariánský kult a ruka sv. Václava jako patrona země. Naproti oltáři se nacházelo několik stupňů s aksamitem potaženým klekátkem a nebesy z téže látky. Zde se nacházel královský majestát. Během korunovace krále Matyáše stála tato centrální část na drahém tureckém koberci. Vstup do kostela byl pro změnu potažen rudým sukmem.¹⁴⁶

Již po vstupu do chrámu se ve sledovaném období setkáváme s odchylkami od korunovačního řádu. Zatímco až do roku 1562 se aspirant na českého krále vydal rovnou k oltáři sv. Kříže, šel Maxmilián předem do kaple sv. Víta., kde obřadně svlékl šat, v němž do chrámu vešel. Mutatio vestis je obřad, jímž habsburský panovník ztrácí svou cizí příslušnost a stává se součástí českého státu.

¹⁴⁵ J. ZÁVĚTA, *Korunování Jeho Milosti*, s. 18-19.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 20.

S převlékáním asistovali dvorský komorník a kancléř Českého království. Podoba nového oděvu není přesně stanovena a většinou se jedná o úbor zhotovený speciálně pro danou příležitost a toho kterého krále. Jiří Závěta ze Závětic popisuje plášť Matyáše II. jako hřebíčkový a zlatem podšitý. Převlečený se následně pomodlí v kapli zemského patrona.¹⁴⁷

Po východu z kaple se před krále seřadili hodnostáři nesoucí korunovační insignie. Arcibiskup vedoucí celou mši zazpíval úvodní sloku *Omnipotens sempiternus Deus*. K oltáři svatého kříže ještě před samotným králem přistupují šlechtičtí reprezentanti s odznaky královské moci. Jako první kráčel nejvyšší komorník, za ním následovali hodnostáři nesoucí meč, žezlo a korunu. Korunu nesl nejvyšší purkrabí, maršálek nesl meč, komorník karkuli, písař žezlo a nejvyšší sudí nesl jablko. Korunovační řád přesné pořadí ani konkrétní přidělení insignií k jednotlivým úředníkům nestanovuje. Jasné pořadí ustanovil až Ferdinand I. před svou korunovací roku 1527, ale ani tak nemohlo být vždy dodrženo a kompetence se přesouvaly dle aktuálních okolností.¹⁴⁸

Odtud pokračuje král i se šlechtici k oltáři sv. Víta, kde jej v ideálním případě očekává pražský arcibiskup. Kolem krále stojí vysoce postavení duchovní, povětšinou biskup olomoucký a biskup vratislavský, ovšem korunovační řád to nijak neurčuje. V případě korunovace Matyáše II. asistují korunovanému biskupové vídeňský a ostrihomský.¹⁴⁹

Nyní přichází na řadu nejritualizovanější část obřadu. Jedná se o soubor otázek a požadavků spolu s předem danými a očekávanými odpověďmi. Během korunovace Matyáše II. jako první žádá biskup ostrihomský kardinála Františka z Dietrichštějna, zastupujícího pražského arcibiskupa. Biskup prosí, aby přítomný kardinál „*pozdvihl tohoto výborného válečníka a pána k důstojenství královskému*“ a ujišťuje jej o aspirantových kvalitách. V tento okamžik hodnostáři předali korunovační klenoty biskupovi, který je položil na oltář. Následně pronesl

¹⁴⁷ Štěpán VÁCHA, "Mutatio vestis" v korunovačním ceremoniálu českých králů z rodu Habsburků v 16. až 18. stol. *Folia Historica Bohemica*, 2006, 22, s. 251-266.

¹⁴⁹ J. ZÁVĚTA, *Korunování Jeho Milosti*, s. 30.

arcibiskup dvě krátká kázání. Jedno z apeluje na duchovenstvo a druhé na světský lid.¹⁵⁰

Dle korunovačního řádu se arcibiskup nejprve tázal krále: "*Chceš-li svatú vieru od křesťanských mužův danú držěti a skutky spravedlivými chovati?*" Na to král odpovídá prosté a souhlasné: „*Chci.*“ Dále se arcibiskup táže: „*Chceš-li od boha tobě královstvie pójčeného podlé spravedlnosti otcův tvých zpravovati a brániti?*“ Podruhé král odpovídá souhlasně: „*Tak jakož božskú posílen pomoci a utěšením všech věrných jeho moci budu, tak věrně vše činiti sľubuji.*“ Třetí arcibiskupova otázka směřuje k veškerému lidu Českého království a zní: "*Chcete-li také vy kniežeti a správci se poddati a jeho královstvie tvrdú věrú ustanoviti a ku přikázani jeho poslušni byti podlé slova svatého apoštola, jenž die: "Všeliká duše mocem vyšším poddána bud' leč králi jakožto povýšenému?"*

Nyní všichni přítomní sborem třikrát zvolají „*Rádi! Rádi! Rádi!*“! Toto formální přijetí se při korunovační mši užilo naposledy při korunovaci Ferdinanda I.¹⁵¹

Během korunovace Matyáše II. narážíme na modifikaci této části obřadu. Královskou přísahu čte nejvyšší pražský purkrabí a k ní připojuje i četbu Vladislavského zřízení zemského. Král pak s přiložením ruky přísahá na evangelium se slovy „*tak nám Pán Bůh dopomáhej i všichni svatí*“ . Na to kardinál reagoval zvoláním “*Deo gracia*“ a pronesením dalších dvou modliteb. Následně se vedení modliteb ujímají sborově přítomní vídeňský a ostřihomský biskup a po jejich utišení se teprve přechází k další části mše.¹⁵²

Karel IV. uvádí jako další bod programu pomazání budoucího krále křížmem z kalicha, jenž bude za zpěvu kůru k oltáři přinesen. Po přečtení čtyř světících modliteb se k tomuto aktu přistoupilo. Králi je nejprve křížmo lito na hlavu, následně je pomazán i na prsou plecích a ramenou. Podle korunovačního řádu Karla IV. měl být dotyčný pomazán na pěti místech symbolizujících pět ran Kristových. Postupně bylo pomazání redukováno na tři místa a celkový obřad byl

¹⁵⁰ J. ZÁVĚTA, Korunování Jeho Milosti, s. 32.

¹⁵¹ NA, SM, sign. K1/4, inv.č. 1580, karton 1051, fol. 1-24, Korunovace Ferdinanda I. 1527.

¹⁵² J. ZÁVĚTA, Korunování Jeho Milosti, s. 34.

výrazně zkrácen i o modlitby. Na pomazaná královská ramena položí arcibiskup králi korunovační plášť, jako první z insignií moci. Pomazaná místa byla osušena chlebem a bavlnou. Druhou insignií v pořadí je meč, jímž je král opásáván s formulí: „*Vezmi meč skrze ruce biskupově*“. Následujícím odznakem majestátu je prsten následovaný formulí

„*Vezmi královského důstojensvie prsten a skrze něj v tobě křesťanské viery poznaj znamenie.*“ Další dvě součásti korunovačních klenotů dostává král do rukou současně se slovy: „*Vezmi žezlo, králové moci slovutný prut to věz, přijmi prut moci, jímž to aby sám se dobře zpravoval, svatú cierkev a lid křesťanský tobě od boha poručený králevú mocí od zlých obraň, křivé treskci, pravé upokoj, aby pravú cestu držeti mohli, tvú pomocí oprav.*“

Posledním předávaným odznakem moc je koruna - nejikoničtější součást korunovačních klenotů. Arcibiskup pražský koruně požehná větou: „*Bože, tvých věrných koruno, jenž na hlavách jich postavuješ korunu drahého kamenie, požehnaja posveť korunu tuto, aby iakžto ona rozličným kamením jest okrášlena, takéž sluha tvój, nositel jejie mnohých předrahých ctností darem tvú darující milostí byl naplněn skrze Krista, Hospodina našeho. Amen.*“ Arcibiskup pokropí korunu svěcenou vodou a při přiřkládání koruny na hlavu krále recituje: „*Vezmi korunu králevstvie, kterážto ač nedóstojnýma, však biskupovýma rukama na tvú hlavu jest vstavená, skrze nižto svatosti chválu a čest a skutkón moci zjevně znamenati rozuměi a skrzě ni tě účastníkem tajemsvie našeho nebud' nevědom.*“¹⁵³

Korunovaný český král následně za zpěvu „*Žádanie dušě ieho dals iemu.*“ Před stolicí arcibiskup pronese přání „*A na tej králevstvie stolici povrd' tebe buoh a v králevství věčném s sebú kralovati kaž Jezus Kristus, Hospodin naš král králóv a pán panujících, jenž s tebú nyní jest v jednotě ucha svatého na věky věků. Amen.*“ Nyní opět zazní zpěv nejprve „*Tě buoha chválíme.*“ z řad duchovenstva a z řad šlechty pak „*Hospodine, pomiluj ny.*“

Když se přihlížející utiší, pronese král slib - „*Vyznávám a sľibuji před bohem i anděly jeho nynie a potom viec zákon a spravedlnost i pokoj svaté božie*

¹⁵³ J. CIBULKA (ed.), Český řád korunovační a jeho původ, s. 86.

*cierkve a lidu mně poddanému podlé moci a vědomie zachováti a činiti' zachováním milosrdného vzezřenie, jakožto s radú věrných našich najlépe naléztí moci budu, a biskupóm kostelón božích dostojnú a řádnú čest ukazovati, a to což od ciesařón a králón kostelóm jim poručenyj dáno neb navráceno jest, bez porušení zachovati opatóm a hrabiem i nádobám kostelním podobnú čest podlé rady věrných našich činiti. Amen.*¹⁵⁴

Na závěr mše se plně oděný král s žezlem a prstenem na první ruce a jablkem v levé vydal směrem k trůnu. Posledním symbolickým zadržením panovníka je biskupovo zvolání „stůj a zůstaň“ následuje formule připomínající panovníkovi jeho závazky vůči předkům i Bohu. Když se nový král konečně usadí, zazní chrámem sborové *Te Deum laudamus*.

V českém prostředí se nesetkáváme s žádným korunovačním kázáním, jež je nedílnou součástí francouzského korunovačního řádu i korunovačního řádu Karla IV. Korunovační řád počítá, jak se zavázáním budoucího krále vůči Bohu a zemi, tak se složením holdu zemské reprezentace jeho osobě. I v této situaci hraje zásadní roli koruna. Na výzvu nejvyššího purkrabího stavovská reprezentace přísahá dvěma prsty na safír na Svatováclavské koruně. K přísaze věrnosti dochází ve chvíli, kdy koruna již spočívá na hlavě vladaře, on sám se tím stal „hlavou státu“ v pravém slova smyslu a přísaha králi je tudíž i přísahou zemi.¹⁵⁵

V závěru obřadu je na rytíře pasováno několik vybraných vojenských vysloužilců a jiných předem určených adeptů. Ferdinand I. pasoval při své korunovaci čtrnáct a jeho syn devatenáct tzv. svatováclavských rytířů. Dle středověké zvyklosti poklepal každému svatováclavským mečem třikrát na levé rameno. V pramenech popisujících průběh korunovaci je starobylost této pasovací pomůcky umocňována popisem jeho bídného a neestetického stavu, který je adekvátní jeho stáří.¹⁵⁶

¹⁵⁴ J. CIBULKA (ed.), Český řád korunovační a jeho původ, s. 88.

¹⁵⁵ J. KUTHAN - M. ŠMIED, Korunovační řád, s. 374.

¹⁵⁶ Miloslav VOLF (ed.), Sněmy české od roku 1526 až po naši dobu, Sněmy r. 1605-1607. část 2., Seš. 2, Praha 1954, s. 666.

Součástí korunovační mše bylo i rituální obětování pozlacených a postříbřených bochníků chleba, které byly arcibiskupem obřadně položeny na oltář vedle hostie a vína. Bochníky chleba šly s průvodem již od královského paláce a jejich nesením byli pověřeni držitelé dědičných dvorských titulů. S postupem času se k obětinám přidávaly i speciálně ražené mince. Mimořádná ražba korunovačních mincí měla význam i v další části korunovačního obřadu, a to bezprostředně po východu krále z chrámu. Celý průvod se seřadil a vydal směrem k místu korunovační hostiny. Jako příklad uspořádání lze uvést průvod Matyáše II., kdy mezi prvními vidíme vyslance měst, dále rytíře a za nimi pány následované heroldy české, uherské a rakouské. Před Matyášem šel nejvyšší maršálek a spolu s novým králem kráčel jeho mladší bratr Karel. Druhou půli průvodu otevírá kardinál spolu s vyslanci ze zahraničí a moravským hejtmanem.¹⁵⁷

Vyslanci vedlejších zemí koruny, radové a dvořané hierarchii uzavírají. Průvod lemují lokajové, kteří rozhazují do okolostojícího davu speciálně k této příležitosti ražené mince. Tři typy mincí, jedna zlaté a dvě stříbrné ražby, působili hned několika způsoby. Primárně se tímto způsobem omezil tlak davu na panovníka, protože se kolem stojící začali zabývat sběrem oběživa. Dále tak král prezentoval svou štědrost a velkorysost. Ke všemu navíc působila po zemi se plazící chudina privilegovaným jedincům v průvodu pobavení.¹⁵⁸

Karlem IV. stanovený postup byl krajně složitý, obsáhlý a časově i organizačně náročný. Doslovné a kompletní dodržení korunovačního řádu je možné předpokládat jen u korunovace jeho autora. K mnoha změnám dochází hned v další generaci. Ze zpráv dobových kronikářů je patrné, že inspiračním vzorem pro každou korunovaci byla spíše korunovace předchozí, a její průběh než originální řád Karla IV.

Předbělohorští Habsburkové byli v českých zemích korunováni na základě Tridentského řádu z roku 1527, jež je dílem Ferdinanda I.¹⁵⁹ Další úpravy posléze provázely téměř každou z korunovací. Jednou z nejpatrnějších a nejrozporuplnějších změn, kterou korunovační řád zaznamenal, bylo svaté

¹⁵⁷ J. ZÁVĚTA, *Korunování jeho milosti*, s. 56-60.

¹⁵⁸ Tamtéž. s. 61-62.

¹⁵⁹ Thomas FELLNER – Heinrich KRETSCHMAYR, *Von Maximilian I. bis zur Vereinigung Österreichischer und Bömischer Hofkanzlei 1749, I. Abteilung, Aktenstücke 1491-1681*, Wien 1907, s. 100-126.

přijímání. Řád Karla IV. v souladu s papežským privilegiem dovoluje králi přijímat podobojí. To ovšem v konfesně vyhocené době šestnáctého a sedmnáctého století nebylo pro katolické Habsburky snadné. Ferdinand II. takovou formu přijímání dokonce odmítl.¹⁶⁰

Korunovace českých královen následovaly obvykle den po korunovaci královské. V pramenech se, spíše než s pojmem korunovace, setkáváme s termínem benedictio či posvěcení.¹⁶¹ Královna byla vnímána především jako matka. Jednalo se o matku potenciálního pokračovatele rodu, stejně jako o matku celého národa - jakýsi ženský ekvivalent otcovského královského principu.¹⁶²

Podle korunovačního řádu Karla IV. měla privilegium korunovat královnu abatyše svatojiřského kláštera i tak byl ale obřadu přítomen i arcibiskup, který mši celebroidal. Mezi dokumenty, které se ke korunovacím českých královen vztahují se nachází poměrně podrobný popis korunovačního dne a úkolů pro abatyše svatojiřského kláštera.¹⁶³ Její úloha byla velmi specifickou záležitostí odkazující na ženský princip posvěcení českých královen. Role žen je umocněna i symbolickým korunováním abatyše svatojiřského kláštera zlatou knížecí korunou zdobenou drahými kameny a mořskými perlami během samotné korunovační mše. V případě korunovace Anny Tyrolské se této úlohy zhostila manželka Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic, nejvyššího kancléře Království českého, Polyxena z Pernštejna. I prastarý akt převlékání královny je v tomto případě svěřen ženám. Komorník je nahrazen manželkou nejvyššího komorníka.¹⁶⁴

S ohledem na datum korunovace z výše uvedené zvyklosti vybočuje korunovace Anny Tyrolské, manželky Matyáše II. Habsburského. Konala se v neděli po svátku Tří králů dne 10. ledna roku 1616 a tou dobou již byl Matyáš II. pět let českým králem. Annina korunovace byla tudíž zcela samostatným obřadem.

¹⁶⁰ Josef JIREČEK (ed.), Paměti nejvyššího kancléře Království českého Viléma Slavaty, Praha 1868.

¹⁶¹ Václav ŽŮREK, Korunovace českých králů a královen, in: Martin Nodl - František Šmahel (ed.), Slavnosti, ceremonie a rituály v pozdním středověku, Praha 2014, s.33.

¹⁶² B. KLIČKOVÁ, Korunovace císařovny Anny, s. 52.

¹⁶³ NA, SM, sign. K1/23, karton 1053, inv.č. 1580, fol. 1-4, Korunovace královny Anny 1615–1616.

¹⁶⁴ Tamtéž, fol. 21-23

Dále je v Annině případě třeba si uvědomit, že v době pražské korunovace byla Anna už nejen uherskou královnou, ale i římskou císařovnou. Velmi podrobný popis Anniny korunovace zanechal Jiří Závěta ze Závětic. Z něho je možné snad nejlépe vyčíst určité zvláštnosti výzdoby a průběhu, které odlišují, ač v detailech, korunovace českých královen a českých králů. Jako příklad je možno uvést čestné lavice pro manželky nejvyšších zemských úředníků s nimiž se v žádném popise korunovací králů vůbec nesetkáváme. Dalším specifikem je čestné křeslo pro abatyši kláštera sv. Jiří, jejíž pozici zastávala v době Anniny korunovace Albínka z Helfenburku.¹⁶⁵ I v průběhu samotného obřadu narážíme na odkazy ke královnině požadované plodnosti, a to jak ve výše uvedeném vzezření královny při korunovaci, tak i v modlitbě již arcibiskup nad královnou pronáší.¹⁶⁶ Jak již bylo uvedeno, probíhají korunovace českých královen ve velmi podobném duchu jako korunovace jejich manželů.

Královnině korunovaci ovšem nepředchází volba, a tudíž je z obřadu samotného vypuštěna i aklamace a královská přísaha. Královna také ani v originálním pojetí Karla IV. nemusí odkazovat na přemyslovské tradice ve formě pouti na Vyšehrad, jak to měl vykonat den před svou korunovací český král. Zároveň také královna nepasuje tzv. svatováclavské rytíře ani mezi korunovačními insigniemi nepřijímá meč. Královna je v den své korunovace provázena průvodem z královského paláce ku chrámu sv. Víta. Uspořádání průvodu se nejvýrazněji liší výraznějším zastoupením fraucimoru v doprovodu královny.

Anna Jagellonská vešla do chrámu v doprovodu svého manžela Ferdinand I. braniborského markraběte Kazimíra a jeho mladšího bratra, jenž královně nesl vlečku slavnostních šatů. Vesměs se v Annině průvodu setkáváme s týmiž osobnostmi jako den předtím u jejího manžela. Annu doprovázeli ti stejní zástupci všech stavů českého království, ovšem v druhé půli průvodu byla koncentrace fraucimoru nesrovnatelně vyšší. Stejně jako jejího manžela ji korunoval olomoucký biskup Stanislav Thurzo, nikoli abatyše kláštera sv. Jiří, a v pozici nejvyššího purkrabího se objevil Zdeněk Lev z Rožmitálu. Ačkoli není v korunovačním řádu

¹⁶⁵ B. KLIČKOVÁ, *Korunovace*, s.77.

¹⁶⁶ Jedná se modlitbu Omnipotens sempiterne Deus, fons et origo totius bonitatis, Viz J. CIBULKA (ed.), *Český řád korunovační a jeho původ*, s. 92 – 94.

Karla IV. formální přijetí královny stavy zahrnuto dotázal se Zdeněk lev přítomných zástupců zda si přejí, aby Anny byla na českou královnu korunována a dále se tomu tak i po další generace.¹⁶⁷

Co do hostů byla výrazněji obsazena korunovace následující české královny Marie Španělské, což odpovídá i celkové větší reprezentativnosti této slavnosti oproti předešlým. Dle dobových popisů byla královna oděna do velice nákladných šatů zde nezvyklé španělské módy se. Ke chrámu byla vedena svým manželem Maxmiliánem II. Po pravici královny kráčel na čestném místě císař Ferdinand I., po levici měla pak svou švagrovou Annou Bavorskou. Za královským párem následovali děti, mezi nimi i budoucí císař Rudolf II.¹⁶⁸

Královna měla před oltář přistoupit s rozpuštěnými vlasy a odhaleným krkem. Měla být pomazána „na hlavě, do podoby kříže, na hrudi i lopatkách“.¹⁶⁹ Zde bylo nutné Karlův korunovační řád poněkud pozměnit v duchu dobového vkusu. Tolik odhalené ženské kůže ve svatostánku a navíc představa, že se muž, ač arcibiskup, dotkne ženy, natož královny byla nemyslitelná. Akt pomazání naznačil tedy arcibiskup jen gestem a na jeho pokyn pomazala královnu abatyše. Arcibiskup odevzdal královně jablko, žezlo i prsten. Korunu královnám v předbělohorském období nasazovali svorně arcibiskup, abatyše svatojiřského kláštera nejvyšší purkrabí, nikoli pouze abatyše. Následně se královna usadila na připravený trůn Mše měla dále pokračovat čtením evangelia sv. Matouše. Stejně jako král měla i královna právo přijímat na konci korunovační mše podobojí. Závěrem bylo zpíváno Te Deum a královna se se všemi korunovačními insigniemi odebrala na světské pokračování korunovace-hostinu.¹⁷⁰

Jako i u jiných dvorských a šlechtických slavností byl kladen důraz na datum korunovace. Velmi vhodným slavnostním obdobím byl masopust, jakožto

¹⁶⁷ V. ŽŮREK, Korunovace českých králů a královen, s. 32.

¹⁶⁸ J. KOLÁR, (ed.), Marek Bydžovský z Florentina, s. 93; Hans HABERSACK, Friedrich EDELMAYER – Leopold KAMMERHOFER – Martin C. MANDLMAYR – Walter PRENNER – Karl G. VOCELKA (edd.), Die Krönungen Maximilians II. zum König von Böhmen, Römischen König und König von Ungarn (1562/63) nach der Beschreibung des Hans Habersack, Fontes rerum Austriacarum, Scriptorum 13, Wien 1990.

¹⁶⁹ J. HRBEK, České barokní korunovace, s. 98.

¹⁷⁰ V. ŽŮREK, Korunovace českých králů a královen, s. 40.

čas všeobecného veselí. Příkladem přímého přechodu korunovačních slavností do masopustního hodování je korunovace královny Anny Jagellonské, jenž je první korunovací české královny v námi sledovaném období. Korunovace konala v pondělí po sv. Matěji dne 25. února roku 1527, tj. den po korunovaci Ferdinanda I. Stejně také korunovace Anny Tyrolské manželky Matyáše II. se odehrála „v neděli po svátku Tří králů“ tj. dne 10. ledna roku 1616, což spadá na období „hojnosti“ mezi Vánočním a Velikonočním půstem.

Jak jsem již výše uvedla, postupem času se korunovační proces stále více modifikoval. Procházel menšími a většími úpravami, zkracováním, přidavky ve formě symbolického převlékání či obětí. Typickým jevem je čím dál větší honosnost a majestátnost korunovacích, která jde v ruku v ruce s jejich nákladností a složitou organizací.¹⁷¹ Korunovace podléhaly samozřejmě jak vlivům vnitropolitickým (např. otázka podobojí), tak vlivům zahraniční orientace monarchie, což se odráží především na složení hostů. Až do Bílé hory, respektive do vydání Obnoveného zřízení zemského zůstává v korunovacích českých králů neodmyslitelně zastoupen, i když možná jen formálně, prvek přijetí krále. Habsburské dědičné nástupnictví na český trůn je definitivně stanoveno až rokem 1627 a do té doby si české stavy ponechávají právo přijetí nového krále. Zmíněný akt je v korunovačnickém obřadu ponechán, jako přinejmenším formální demonstrace stavovského vlivu.

¹⁷¹ NA, SM, sign. K1/4, karton 1051, inv.č. 1580, Korunovace Ferdinanda I. 1527; NA, SM, sign. K1/8, karton 1051, inv.č. 1580, fol. 1-122, Korunovace Maxmiliána II. na krále českého a uherského 1563; NA, SM, sign. K1/12, karton 1052, inv.č. 1580, fol. 64, 68, 87, Korunovace Rudolfa II. na krále českého a uherského; NA, SM, sign. K1/23, karton 1053, inv.č. 1580, Korunovace královny Anny 1615-1616

VII. Holdování a panovnické vjezdy

Od raného středověku bylo pro panovníka nezbytné strávit valnou část svého života na cestách. Panovník zpravidla neměl žádné pevné sídlo ani výsadní residenci, z níž by vládl a delegoval svou moc do provincií. Král musel provádět soudní pravomoc a správu svých dominií víceméně osobně. Dalším aspektem byla nutnost přesunu dvora už z důvodu čistě hospodářských. Uživít velmože a jeho okolí dlouhodobě bylo pro středověkou agrární ekonomiku krajně problematické. Centralizace státní moci a delegování části pravomocí na místodržící v různých částech říše spolu s pokročilejší zemědělskou produkcí umožnily vytvoření reprezentativní rezidence a zásadní proměnu stylu vládnutí.

Z panovnického putování po všech koutech říše ovšem přetrvaly do novověku holdovací slavnosti a rituální přijetí panovníka v říšských městech. Výprava panovnické reprezentace bezprostředně po volbě byla zprvu gestem vůči nositelům moci, kteří se volby nemohli přímo zúčastnit. Tímto jim budoucí král či císař dával možnost prokázat loajalitu a souhlas s volbou prostřednictvím slavnostního složení holdu. Holdování v různých částech dominia si dlouho do novověku uchovávalo prvky krajové i etnické rozmanitosti slavností.¹⁷² Podstatou holdování nebylo jen prokázání dobrovolné podřízenosti oblasti panovníkovi, ale i uznání různých privilegií panovníkem. Toto panovnické gesto samotnému složení holdu většinou předcházelo. V Dolním Rakousku hrál hlavní roli holdovacího veselí arcivévodský klobouk, korutanské skládání holdu se pro změnu vedlo ve slovinštině a připomínalo prastaré nastolovací slovanské rituály.¹⁷³

Kromě představitelů šlechty a církve přísahala svou loajalitu panovníkovi i města. K tomu účelu sloužily slavnosti panovnické vjezdy, při nichž měl zvolenec příležitost se uvést a představit městským hodnostářům i nadšenému davu vítajících. V čele panovnického průvodu jel dvorní maršál s obnaženým mečem, král vjížděl do města městskou branou, po níž mohla ještě následovat slavobrána, jež byla typickým prvkem dočasné architektury. Slavobrány byly zhotovovány ze dřeva, pláten a dalších lehkých materiálů cíleně k tomuto účelu. Tradice slavobran přichází s renesančním obdivem k antice a navazovala na antické vítězné oblouky.

¹⁷² K. VOCELKA - L. HELLER, *Život Habsburků*, s. 179-204.

¹⁷³ K. VOCELKA - L. HELLER, *Soukromý svět Habsburků*, s. 179-182.

Vítězným obloukem vjížděla zpět do Říma armáda, aby byla od válečné hrůzy rituálně očištěna. Dalšími prvky dočasné architektury byly obelisky, portiky a pyramidy, které měli panovnickou velikost vyzdvihnout a adorovat.¹⁷⁴

Před vjezdem předala delegace městského patriciátu panovníkovi symbolické klíče od města. Odříkávaly se latinské oslavné verše a neodmyslitelným prastarým symbolem holdu byl dar, jenž panovník od města obdržel. Následovala mše a po duchovní části slavnosti, jíž se mohli účastnit jen městští konšelé a doprovod panovníka, případně privilegovaní jedinci z řad patriciátu. Během mše se zpívalo hrálo oblíbené *Te Deum*. Po odchodu z kostela následovala hostina. Ta se tradičně konala na radnici, přičemž stoly byly hierarchicky uspořádány. Král, či císař hodoval u vlastního stolu, který mohl být zcela oddělen ve zvláštní místnosti nebo postaven na stupínku nad stoly ostatními. Oblíbenou zábavou byl také ohňostroj, který byl doménou maršálka a militárních elit.

Příkladem skutečně monumentální organizace panovnického vjezdu z námi sledovaného období je cesta Maxmiliána II. do Vídně roku 1563 po jeho uherské korunovaci, kdy byla poprvé použita triumfální brána, která rychle zdomácněla. Pro Rudolfa II. stavěl dočasné stavby významný architekt Bartoloměj Spranger a Rudolfův bratr Matyáš měl roku 1608, při vjezdu do Vídně, slavobran už hned deset.¹⁷⁵

Důvodem k slavnostem byly i vjezdy zahraničních diplomatických delegací, členů císařské rodiny nebo nevěst do rezidenčního města. Diplomatické cesty nebyly zdaleka tak běžnou a častou záležitostí jako dnes. Jednalo se o mnohačlennou výpravu, která čítala vždy desítky vozů, osob i koní.¹⁷⁶ Taková událost žádala složitou organizaci zásobovací i ubytovací. Roku 1588 zažila Praha návštěvu Ferdinanda Tyrolského, Arnošta, Karla a Matyáše. Jen Ferdinandův doprovod čítal více než 150 osob.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Karl VOCELKA, *Die politische Propaganda Kaiser Rudolfs II. (1576-1612)*, Wien 1981.

¹⁷⁵ Josef JANÁČEK, *Rudolf II. a jeho doba*, Praha 2014, s. 419-438.

¹⁷⁶ Hannes ETZLSTORFER, *Die Reisen der Habsburger: von Kavaliertouren, Brautschau und hoher Diplomatie*, Wien 2013.

¹⁷⁷ NA, SM, sign. K1/11, karton 1052, inv.č. 1580, *Příjezd arciknížete Ferdinanda Tyrolského do Prahy 1588*.

Před zahraniční diplomacií bylo nutné patřičně předvést velikost a moc habsburského domu. Součástí slavností byly turnaje, hony i honosné hostiny. Památnou exhibicí byla, roku 1560, zinscenovaná námořní bitva na Dunaji. Součástí představení bylo i z dřevěných latí vybudované přístavní město a to vše „jen“ proto, aby Maxmilián dokonale demonstroval svou moc před bavorským vévodou Albrechtem V. V českém prostředí se nesetkáváme s popisem žádné příležitostné architektury, slavobrány či podobného uměleckého výraziva.¹⁷⁸

Příjezd člena habsburského domu byl vždy důvodem k přípravě patřičného uvítacího aranžmá i dostatečně reprezentativního programu návštěvy. Když roku 1570 přijel za císařem Maxmiliánem do Prahy jeho bratr Ferdinand, uspořádal panovník nevídaně nákladné veselí. Kromě Ferdinanda Prahu tehdy navštívilo ještě několik říšských knížat. Na Staroměstském náměstí se konaly několikadenní turnaje. Navíc bylo zinscenováno monumentální představení čítající dým a jiskry chrlící Etnu, draka plivajícího oheň a Persea na Pegasovi. Diváci se mohli pokochat pohledem na živého lva, a poprvé Praha také viděla živého slona na němž seděl indický král. Marek Bydžovský zároveň popisuje zvláštní událost. Slon se prý měl královskému páru poklonit. Dle Aristotela se pravým králům právě tato zvířata klanějí. Je snad možné deklarovat legitimitu krále lépe?¹⁷⁹

S příchodem barokní monumentality se vjezdy stále více stávaly nejen reprezentací panovnické rodiny, ale i demonstrací politického směřování. Porážka Turků a věrnost církvi svaté se stále více odrážela ve sloganech na obeliscích, provolávaných heslech i ve výzdobě.

7. září roku 1562 přijel s patřičnou pompou do Prahy při příležitosti korunovace budoucí český král Maxmilián. Tato událost zaujala především kvůli dříve nevídané četnosti jeho doprovodu. Kromě svých nejbližších příbuzných s ním totiž do Prahy vjelo i pět set Uhrů „*jízdních, velmi pěkně a krásně vypravených, kteříž s sebou měli 6 velbloudů. Ti se pak na polích mezi oborou letní a zámkem*

¹⁷⁸ Karl VOCELKA, Habsburkové: historie jednoho evropského rodu, Praha 1996, s. 512.

¹⁷⁹ Kamil KROFTA (ed.), Slavnostní vjezd krále Maximiliána a manželky jeho královny Marie ke korunovací do Prahy dne 7. září 1562., 1562, 7. září, České sněmy, Svazek III., 1558-1573, Praha 1884, s. 71.

rozбивše své stany položili“. Je zcela bez pochyb, že takové představení muselo vítající Pražany zcela ohromit.¹⁸⁰

Specifickou součástí problematiky holdování a vjezdů byly korunovační panovnické vjezdy. Vjezd budoucí panovníka do Pražské metropole byl dle Marka Bydžovského ekvivalentním k příjezdu Ježíše do Jeruzaléma. Král králů byl stejně jako budoucí korunovaný král český božím vyvolencem. Stejně jako uvedený biblický motiv bývá od šestnáctého století symbolicky akcentován i antický motiv vjezdu Caesara do Říma. Jelikož se samotné korunovační mše mohla účastnit jen hrstka privilegovaných, byl korunovační vjezd panovníka jedinou součástí korunovačních slavností, která byla určena širšímu publiku.¹⁸¹

Na příjezd delegace bylo možné se patřičně připravit, jelikož jejich trasa byla předem naplánovaná. Den před slavnostním vstupem do hlavního města dorazil budoucí král do Brandýsa nad Labem, kde jej očekávala delegace včele s nejvyšším purkrabím. Zámek byl císařským návštěvám uzpůsoben, byl častou zastávkou na cestě z i do Prahy. Do Prahy mohl král vstoupit např. přes Hloubětín a bránu umístěnou na Koňském trhu, v horní části dnešního Václavského náměstí. Přes „graben“ se poté průvod stočil k Pražské bráně a napojil se na tradiční Královskou cestu přes Celetnou ulici, Staroměstské náměstí, ulici Ke Karlovu a Karlův most na Malou Stranu. Podél trasy stály zástupy jásajících měšťanů a celá panovníkova cesta Prahou byla doprovázena zvoněním zvonů a troubením trubačů.

Průvody se týkaly také dalších korunovačních dní, přičemž jednu takovou popisuje Jiří Závěta ze Závětic. Roku vydal Matyáš II., který přijel do Prahy na zemský sněm a jemu následující korunovaci, na jakousi sebereprezentační cestu po Praze a přilehlém okolí. Z Menšího Města pražského se přes Hradčany a Pohořelec vydal do obory Hvězda.¹⁸² Průvod vedli moravští rejtaři, jelikož Matyáš již v této době nosil titul moravského markraběte. Následovalo pět trubačů nesoucích praporec s moravským erbem. Za nimi jeli „rytmistři a laitnanti“ českého království s 25 trubači. Další část průvodu vedl jeden speciálně honosně oděný trubač, jenž tvořil předvoj pro 11 pánů vedených na nákladně oděných koních. Následoval opět jeden privilegovaný trubač a za ním tentokrát několik zemských hejtmanů a

¹⁸⁰ J. KOLÁR (ed.), Marek Bydžovský z Florentina, Svět za tří českých králů, s. 93.

¹⁸¹ J. ZÁVĚTA, Slavnostní vjezd krále Maximiliána a manželky, České sněmy, s.71.

¹⁸² J. ZÁVĚTA, Korunování Jeho milosti Matyáše krále uherského, s.30.

vysokých královských úředníků. Dále se v průvodu řadili čeští, uherští a rakouští páni, za nimi rytíři týchž zemí, spolu s vojenskými hodnostáři. Před samotným aspirantem na český trůn – Matyášem jeli nejvýznamnější muži zemí Koruny české jako Karel starší ze Žerotína a Adam mladší z Valdštejna. Matyáš jel obklopen mušketýry a lokaji v červeno-bílém odění. Druhou půli průvodu otevíral tridentský biskup. Za ním se řadili držitelé dědičných dvorských titulů a dva praporce královské pečoty.¹⁸³ Z obory pak procesí jelo zpět do města opět přes Pohořelec a Hradčany. Ve městě byl budoucí král ubytován v domě Kryštofa z Lobkovic, tehdejšího nejvyššího hofmistra českého království a tam také celý průvod zakotvil.

Bůh vyvolil panovníka a předal mu správu nad zemí a církví. Ovšem i v sebecentralizovanější monarchii nemůže vládnout král bez podpory zemských stavů. Při holdovacím aktu bývala potvrzována stavovská privilegia, ale i ta část panovnické moci a starostí se správou monarchie, kterou král na stavy deleguje. V předbělohorském období byl hold skládán bezprostředně po korunovaci jako symbolické potvrzení předešlého aktu. Holdování neprobíhá jen v hlavním městě státu, ale stejně významné bylo i holdování ve vedlejších zemích koruny české. Když reprezentanti obojí Lužice, Moravy a Slezska svorně složili hold novému králi, manifestovali tím nejen loajalitu jeho osobě, ale i soudržnost Českého státu. Cesta nového krále tak vedla nejprve do moravské metropole, tj. Brna či Olomouce, dále do slezské Vratislavi, Budyšína a Zhořelce. Akt byl tudíž oboustranný kromě potvrzení privilegií byly potvrzeny i závazky vůči králi a státu. Navzdory důležitosti toho rituálu, bývala cesta nahrazena pouhým potvrzením privilegií formou designované listiny. Od roku 1620 jsou do významných měst na území jemuž panovník vládl, místo něj vysíláni zmocněnci.¹⁸⁴

¹⁸³ Tamtéž, s. 31

¹⁸⁴ Mlada HOLÁ, Holdovací cesty českých panovníků do Vratislavi: v pozdním středověku a raném novověku (1437-1617), Praha 2012.

VIII. Smrt a pohřby

Pohřeb panovníka bylo nutné patřičně připravit. V případě, že nebyl zabit v boji, či nezemřel následkem atentátu, bylo možné jej i důkladně naplánovat. Po obřadu posledního pomazání a všech náležitostech dobré smrti¹⁸⁵ byla o odchodu krále z tohoto světa informována veřejnost.¹⁸⁶ Bylo nutné tuto novinku sdělit všem příbuzným, kteří byli v případě Habsburků povětšinou rozmístěni po mnoha dvorech po celé Evropě. Poslové se do nejdůležitějších destinací většinou vysílali neprodleně po tom, co lékař konstatoval smrt. Samotné vyslání posla byla ovšem záležitostí finančně dosti nákladnou a např. v případě úmrtí Rudolfa II. se poselstva do zahraničí vypravila až den po králově úmrtí. Mnohem masovější formou sdělování takovýchto novinek bylo nejen běžné ústní předávání informací či čilá korespondence probíhající mezi šlechtou, ale především různé symbolické prostředky.¹⁸⁷

Bezprostředně po úmrtí byly oltáře v kostelech potaženy černým sukem, zvony zvonily, sloužily se smuteční mše a byly zakázány některé zábavy a veselí. Na renesančních, barokních a pozdějších panovnických dvorech pařila k odchodu panovníka z tohoto světa také pitva a proces balzamování. Účelem pitvy bylo stanovení příčiny smrti. Kromě lékařů byli pitvě přítomni i vysocí dvorští hodnostáři. Pro ilustraci je možné jmenovat pitvu Rudolfa II. jíž kromě Ottavia Roboreta a Šimona Pergera přihlíželi také říšský dvorní rada Johann Anton Barvitiuss, nejvyšší komorník Oldřich Desiderius Pruskovský z Pruskova, komorníci Ferdinand Casteletti a Jan Novohradský.¹⁸⁸

V šestnáctém a sedmnáctém století bylo využíváno dvou rozličných způsobů balzamování. Bylo-li třeba tělo zachovat jen pro kratší dobu, stačilo jej napustit vonnými roztoky a ucpat tělesné otvory. Náročnější a využívanější byl

¹⁸⁵ Rituál tzv. "dobré smrti" je spojen s psychickou přípravou umírajícího na odchod z tohoto světa. člověk by měl být v okamžiku umírání zcela smířen s bohem a měl by mít odpovídajícím způsobem vyřešené všechny pozemské závazky a záležitosti. Duše se nedostala do nebe, pokud se katolík nevyzpovídá, proto se každý snažil tento rituál naplnit. M. KOLDINSKÁ. Každodennost, s. 275-292.

¹⁸⁶ Pavel KRÁL, Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku, České Budějovice 2004, s. 175-180.

¹⁸⁷ Jaroslav PÁNEK, Když císař odchází: (lidská tragédie a posmrtná sláva Rudolfa II. očima současníků), Praha 1997. s. 13-14.

¹⁸⁸ Václav BŮŽEK - Pavel MAREK, Smrt Rudolfa II., Praha 2015, s. 20.

druhý rozsáhlejší zásah. Při něm docházelo k vyjmutí vnitřností a jejich uložení do speciálních nádob. Největší péče byla věnována mozku a srdci. Srdci bývala přisuzována největší důležitost ze všech orgánů. Sídlila zde duše zemřelého a věřilo se, že právě tento orgán umírá v těle jako poslední. Srdce bylo nejdůležitějším místem v těle a dávalo tělu život. Je možné zde vidět jistou symbolickou paralelu s raně renesanční společností. Panovník je srdcem společnosti. I když je topografické umístění duše do nějakého orgánu zcela v rozporu s křesťanskou vírou, nesetkáváme se s nějakým ostentativním vyvracením uvedeného dobového přesvědčení.¹⁸⁹

Srdce a mozek bývaly následně pohřbívány spolu s tělesnou schránkou nebožtíka v rakvi a od poloviny 17. století byla všechna habsburská srdce pohřbívána v loretánské kapli augustiniánů ve Vídni. Způsoby uložení ostatních orgánů nejsou zcela jednotné. Například mozek Rudolfa II. byl pohřben zvlášť ve speciálním poháru, stejně jako jeho srdce. O ukládání vnitřností Rudolfa II. se zmiňuje i deník Adama mladšího z Valdštejna a to konkrétně krátkou poznámkou z 21. ledna roku 1612: *"Večer sme střeva Jeho Milosti Císařské do kostela nesli a v kapli pana probošta Hradu pražskýho zakopati dali. Stalo se tak den po císařově smrti."*¹⁹⁰ Zbytek těla byl navoskován a nabarven, aby získal do nejživější a nejrepresentativnější vzezření. Hrudník spolu s ochablou svalovinou byl vycpán bylinami, solí a někdy i vápnem. Podle potřeby mohlo být použito různých vzpěr nebo provazů ke zpevnění těla. Veškerá tato opatření měla za cíl uvést tělo do vystavovatelného stavu. Cenné svědectví o vzezření těla Rudolfa II. zanechal také saský velvyslanec Melchior Goldast.¹⁹¹ Vystavení těla zemřelého bylo běžnou praxí nepředstavitelné symbolické důležitosti.¹⁹²

¹⁸⁹ V. BŮŽEK - P. MAREK, *Smrt Rudolfa II.*, s. 23.; Milena BRAVERMANOVÁ - Michal LUTOVSKÝ, *Hroby, hrobky a pohřebiště českých knížat a králů*. Praha 2001, s. 191.

¹⁹⁰ Marie KOLDINSKÁ - Petr MAŤA (ed.), *Deník rudolfinského dvořana: Adam mladší z Valdštejna 1602-1633*, Praha 1997, s. 191.

¹⁹¹ „...obličej byl odkryt a nezahalen, s límcem kolem krku a sametovým baretem na hlavě, tělo oblečeno v poctivících aneb kalhotách, kabátci a hebké atlasové sukničce. Na krku visel Řád zlatého rouna. Vnitřnosti včetně srdce, plic a jater, stejně jako mozek a oči byly vřezány a odebrány; naproti tomu do očních důlků strčili skleněné oči. Avšak mrtvé tělo nebylo dobře zaopatřeno, neboť právě pravé oko se již docela propadlo, kdežto levému nechybělo příliš, aby také začalo klesat. V ústech byly již dva přední zuby nahoře uvolněné a vypadlé, horní dásně pak docela shnilá....“ J. PÁNEK, *Když císař odchází*, s. 15.

Víra v nadlidské schopnosti a kouzelnou moc panovníka přežívala i v 17. století. Královská magie vychází z jeho pomazaní a faktu, že vládne z boží vůle, jakožto zástupce Krista na zemi. Dotek francouzských králů léčí křivici a víra v tento zázrak je natolik silná, že se ritualizuje v různých slavnostních příležitostech. Francouzský král se tak za jediný den dotkne až několika tisíc lidí.¹⁹³ Běžní lidé se chtějí přiblížit panovnické magické auře a mají díky jeho vystavení možnost se s králem z boží vůle rozloučit. Vystavení těla je důležité i pro zachování kontinuity habsburské vlády. Setkání s panovníkem a pobyt v jeho blízkosti je sám o sobě výjimečnou událostí. Panovník je lidem zcela nedosažitelný, jeho sociální tělo a aura byly konstruovány jako ideální obraz křesťanského panovníka. Král má veškeré ctnosti rytíře i moudrého vládce. Jeho skutečná osobnost je zcela irelevantní. Sociální tělo panovníka bylo tvořeno věčným a neměnným panovnickým majestátem, zosobněným v aktuálně vládnoucím jedinci.¹⁹⁴ Aby nedošlo k přerušení kontinuity panování, odkládalo se uložení pozemského těla zemřelého krále do země až do doby, než byl zvolen a korunován jeho nástupce.

Aby se do historické paměti zesnulý panovník zapsal v patřičném světle, bylo nutné jeho skutečnou osobnost a nedokonalosti potlačit. K těmto účelům sloužilo laudatio pronášené vždy následující den po pohřebním průvodu. Kazatel vyzdvihoval zesnulého jako vzor všech křesťanských ctností, bojovníka za víru i spravedlnost, člověka štědrého a moudrého. Dále vždy zdůraznil starobylost rodu a jeho slavné předchůdce k nimž se nyní připojí v ráji. Poplatně době vzhlížející k antickým vzorům bylo vhodné přirovnat odcházejícího k velkým válečníkům a hrdinům starého Řecka a Říma. V rámci smutečního obřadu vyzval k modlitbě za zemřelého a udělil panovníkovi rozhřešení.

Tělo českých králů bývalo vystavováno na různých místech Pražského hradu i v různých pražských kostelech. Rudolf II. byl vystaven celých čtrnáct dní v audienčních síních druhého patra Pražského hradu a následně ještě v kostele Všetech svatých na Pražském hradě. Rudolf byl oděn do reprezentativního oděvu z drahých látek poplatného dobové módě. na prsou svíral krucifix. Kolem těla hořelo velké

¹⁹³ Marc BLOCH, *Králové divotvůrci: studie o nadpřirozenosti přisuzované královské moci*, zejména ve Francii a Anglii, Praha 2004.

¹⁹⁴ K tomu tématu blíže - Ernst H. KANTOROWICZ, *Dvě těla krále: studie z dějin středověké politické teologie*, Praha 2014.

množství svící, jež osvětlovali řád svatého rouna a meč, jakožto insignie odkazující na rytířské ctnosti zemřelého.¹⁹⁵

Popis jeho oděvu, který známe např. od mantovského velvyslance Rodolfa Petrociniho se liší od toho v němž byl Rudolf pohřben, a jak jej popisuje Melchior Goldast. Můžeme tedy předpokládat, že tělo bylo před finálním uložením převlečeno. Specifickou kapitolou je pak pohřební výbava. V rakvi s nebožtíkem většinou nacházíme růženec a nádobu se srdcem, není-li uloženo ve Vídni. Další mocenské symboly se s do rakve nevkládají. Řád zlatého rouna musel být po smrti nositele odeslán do Madridu.¹⁹⁶

Renesanční a později především barokní evropské slavnosti jsou specifické užitím dočasné či příležitostné architektury. Příkladem pohřební příležitostné stavby je castrum doloris. Jedná se o často bohatě osvětlenou konstrukci, inspirovanou velikonočními schematizovanými stavbami božích hrobů. Oba zmíněné typy konstrukcí byly umísťovány v kostelech a v případě castra doloris se tak dělo ve dnech pohřebních slavností zesnulého panovníka. Nejhonosnější smrtoslavná lešení se nacházela okolo katafalku zemřelého v kostele, kde bylo jeho tělo vystaveno. Inspirací pro další takové stavby se stalo castrum doloris Karla V. zbudované roku 1558. Tato čtyřpatrová konstrukce čítala 3000 svící a honosnou heraldickou i alegorickou výzdobu zhotovenou z drahých kovů. Mezi další užívané materiály patřila slonovina či alabast. Symbolické prvky na castru odkazovaly na ctnosti a skutky panovníka, spolu s biblickými a antickými motivy.¹⁹⁷

Pohřební výzdoba i rituál pohřbu byl ve sledovaném období, a nejen v něm, symboly a odkazy přímo zahlcený. Raný novověk, jako by si potrpěl na magii podobnosti. Příkladem bývají různá zvláštní znamení zvěstující smrt, či jiné atypické události s úmrtím spojené. Zatmění měsíce, zvláštní úkazy na obloze, věštecké sny, atd. To vše provázelo renesanční umírání. Zvláštním případem je úmrtí lva císaře Rudolfa II. hned několik málo dní po smrti tohoto císaře. Lev je symbolem české státnosti již od dob Přemysla Otakara a právě s Čechami svázal císař svůj životní osud. Lev je také symbolem moci, statečnosti a rytířství, stejně

¹⁹⁵ V. BŮŽEK - P. MAREK. Smrt, s. 78-80.

¹⁹⁶ K. VOCELKA - L. HELLER. Život Habsburků, s. 299-301.

¹⁹⁷ Václav BŮŽEK - Pavel MAREK, Nemoci, smrt a pohřby Rudolfa II. Český časopis historický, Roč. 111, č. 1, 2013, s. 1-30.

jako zvířetem vystupujícím v mnoha biblických podobenstvích. Dotyčný lev byl ozdobou početného císařova jedince a v dobovém chápání zemřel žalem nad smrtí veliké osobnosti evropské politiky, dokonalého vládce a ochránce církve.¹⁹⁸

V dobovém chápání je smrt krále jen koncem jeho fyzické podstaty. Sociální tělo krále žije dál. Vyvrcholením pohřebních slavností je velkolepý pohřební průvod. Jakýmsi následováním hodným příkladem pro pohřby předbělohorských Habsburků je vídeňský pohřební průvod Ferdinanda I. Organizace pohřbu ležela na bedrech králova nástupce. Maxmilián se rozhodl nejprve uspořádat pohřební průvod pro svého otce ve Vídni a až následně jej pohřbít, dle přání zemřelého, v Praze. Z rozličných důvodů, především kvůli neutuchajícímu tureckému nebezpečí, bylo datum Vídeňského pohřbu ale stanoveno až na den výročí panovníkova úmrtí a to 25. července roku 1565. Následně, ovšem muselo být ještě jednou odsunuto a to na 5. srpna 1565, z důvodu termínové kolize s českým zemským sněmem. Zástupci českých stavů by se na pohřeb nemohli dostavit a Vídeň by tak přišla o tolik potřebné hosty.

Realizací pohřebních slavností pověřil Maxmilián II. Jiřího Pruskovského z Pruskova, Rudolfa Khuena a organizátora augšpurského pohřbu Karla V. Johanna Ulricha z Belassy. Zesnulý Ferdinand měl být pohřben po boku své zesulé manželky Anny Jagellonské. Příprava pražských pohřebních festivů padla na bedra arciknížete Ferdinanda Tyrolského, který z Vídně vyrazil 20. srpna roku 1564 do Prahy, kde zastával místodržitelství. Zahraniční vyslanci na vídeňském dvoře si všímali otálení s přípravami vídeňských ceremonií v kontrastu s efektivitou Ferdinandova jednání a organizací převozu Ferdinandova těla do Čech. Průtahy před pohřbem jsou poměrně častým jevem, jež může mít v dobovém kontextu celou řadu příčin. Maxmilián se musel potýkat se zdravotními obtížemi, nepokoji v Uhrách, běžnou komplikací bývají i vnitrostátní rozepře, spory o nástupnictví, a především otázka peněz. Dostatečně reprezentativní pohřební průvod byl již z podstaty nákladnou záležitostí vyžadující značnou finanční investici.¹⁹⁹

Jednašedesátiletý Ferdinand I. Habsburský zemřel po vleklé nemoci dýchacích cest spojené s chrlením krve. Zemřel smířen s bohem v horečkách, 25.

¹⁹⁸ Karl VOCELKA, Die politische Propaganda, s. 330.

¹⁹⁹ Václav BŮŽEK - Pavel MAREK, Smrt Rudolfa II., Praha 2015, s. 42.

července 1564 v Hofburgu v sedm hodin večer, dle pravidel "dobré smrti" byl pomazán a dle svědků v okamžiku smrti svíral v ruku krucifix.²⁰⁰ Před odchodem na onen svět se rozloučil se všemi blízkými a zajistil dle zvyklostí své hmotné statky. Na základě ustanovení testamentu zesnulého vladaře z 25. února 1554 byly državy po jeho smrti rozděleny mezi všechny Ferdinandovy syny. Z křesťanského panovníka zbyl jen propagandou zveličený obraz bojovníka za křesťanskou Evropu a obránce proti turecké moci.²⁰¹

Papežský nuncius Zaccaria Delfino propagandisticky dokonale využil skutečnosti, že Ferdinand I. zemřel v den památky svatého Jakuba Většího, jenž podle legendy přivedl Pyrenejský poloostrov na cestu ke křesťanství. S tím to světcem býval v oficiálních smutečních oznámeních Ferdinand ztotožňován.²⁰² Po pitvě, balzamování, oblečení a uložení do cínové rakve bylo mrtvé tělo Ferdinanda I. zřejmě 30. července 1564 veřejně vystaveno ve dvorské kapli vídeňského Hofburgu. Maximilian II. v rámci dodržování předepsaného smutku sem prý velmi často přicházel a modlil se u vystaveného otcova těla. Kromě adorace sociální hierarchie odkazovala organizace průvodu i na kontinuální habsburskou moc. Ta se zrcadlí především v jeho zadní části. Konkrétní skladba průvodu byla specifická pro různé panovníky a odráží i dobovou politickou situaci.

Smuteční průvod Ferdinanda I. kráčel z Hofburgu do chrámu sv. Štěpána. Za zvuku žalmů vyneslo rakev z kaple v Hofburgu deset truksasů. Za správné řazení pohřebního průvodu byl odpovědný Veit Schartinger, komorník zesnulého vladaře. V čele průvodu nacházíme duchovenstvo a ve špici kněze nesoucího kříž. Za nimi následují nuzní a chromí lidé, kteří jsou oděni do černých hábitů a nesou svíce. Toto uspořádání okazuje na boží milosrdenství a věčné obavy ze smrti, stejně jako brzký odchod královské duše do nebe. Následování jsou dvanácti černě oděnými

²⁰⁰ V. BŮŽEK - P. MAREK, s. 20.

²⁰¹ Alfred KOHLER, Ferdinand I.: (1503-1564): kníže, král, a císař, České Budějovice 2017, s. 233-236.

²⁰² Samuel STEINHERZ, Nuntiaturberichte aus Deutschland. 2. Abt., 1560-1572; Die Nuntien Hosius und Delfino; 1560-1561, Wien 1897.

hodnostáři nesoucími prázdnou rakev, k jejíž výzdobě naležely říšské, české i uherské insignie a Řad zlatého rouna.²⁰³

Dekorace rakve vyzdvihovala panovnickou vládu z boží vůle. Černě odění hodnostáři byli obklopeni mnoha heroldy a vyslanci s insigniemi odkazujícími na jednotlivé země habsburského soustátí. Ferdinand I. měl z titulu španělského infanta formální nárok na državy španělské větve habsburského rodu. Tento fakt byl v průvodu prezentován zemskými znaky a prapory takových územních celků jako Sardinie, Sicílie, Neapolsko, Aragonie a Kastilie, ačkoli reálnou panovnickou moc zde Ferdinand neuplatňoval. To ostatně platilo o východnějších uherských državách, které se v průběhu Ferdinandovy vlády ocitly v rukou Osmanů. Faktická moc zde ovšem není důležitá. Smuteční průvod reprezentuje moc titulární.²⁰⁴

Ve středu průvodu nacházíme smutečního koně vedeného Jindřichem VI. z Plavna. Kůň oděný v černém sametu, ověšený suchým olivovým listím symbolizuje samotného panovníka. Dále směrem vzad průvodu kráčí zemští hodnostáři s korunovačními klenoty českými, uherskými, rakouskými a říšskými. Klenoty jsou následovány márami se slavnostně oděným Ferdinandem. Jeho mrtvé tělo bylo oblečeno do svrchního pláště kolového střihu s balónkovými a prostřihanými rukávy, pláštiku, kabátce, košile a krátkých kalhot s punčochami. Na nohou měl nebožtík sametové střevíce s korkovou podrážkou. Oděv byl ušit z černých tkanin převážně podle módního španělského střihu.²⁰⁵

Hlava a dolní končetiny mrtvého spočívaly na sametových polštářích a rakev pokrýval prostý černý přehoz s vyšitými znaky římsko-německé říše. Za nebožtíkem kráčeli černě odění rodinní příslušníci. Kromě černých klobouků jim halily tváře i černé roušky. Ti drželi smutek a neodkládali smuteční odění ještě celý rok. V části průvodu za márami se shromáždili také privilegovaní hosté. Mezi nimi nacházíme světské kurfiřty a zahraniční vyslance. Jejich účast byla projevem soustrasti, ale dodávala celé události na honosnosti a majestátnosti. Zároveň také

²⁰³ NA, SM, sign. K1/12, karton 1051, inv.č. 1580, fol. 1-12, Smrt Ferdinand I. a jeho pohřeb 1564-1565

²⁰⁴ V. BŮŽEK - P. MAREK, Smrt Rudolfa II., s. 40.

²⁰⁵ V. PÁNEK (ed.), Václav Břežan, Životy, s. 284.

deklarovali svou podporu panovníkovým nástupcům a úctu ke kontinuitě vlády. Odmítnutí participace na pohřebním průvodu mohlo být důkazem nesouhlasu s nástupnictvím nebožtíkových synů. Průvod za dalšími davy truchlících uzavírá množství ozbrojených vojáků. Ti mají reprezentovat vojenskou moc habsburského domu a udržovat pořádek.²⁰⁶

V chrámu sv. Štěpána byla rakev uložena před hlavní černě potažený oltář na katafalk. Kolem zesnulého se v soustředných kruzích shromáždily privilegované vrstvy průvodu. Stejně tak se veškeré heraldické symboly a symboly moci rozložily poblíže castra doloris. Večerní vigili v chrámu sv. Štěpána sloužil biskup Urban Sagestter z Gurku, kterého při ranní zádušní mši vystřídal velkvaradínský biskup Franz Forgach. Po ukončení této vrcholné fáze katolického pohřebního rituálu byly ostatky s patřičnou pompou z chrámu obřadně vyneseny k vídeňské Červené bráně. Zde se pod dohledem arciknížete Karla vydali na několikadenní cestu do Prahy.²⁰⁷

Tam tělo dorazilo o čtrnáct dní později a bylo dočasně uloženo v jezuitském kostele sv. Klimenta. Pražské pohřební slavnosti nejsou v mnou prostudovaných dobových pramenech nijak detailněji popsány. Jejich organizace spočívala na bedrech nejvyššího kancléře Jáchyma z Hradce a rozhodující moc v utváření hierarchického uspořádání si přivlastnila česká šlechta. Většinu insignií v průvodu byla nesena příslušníky české šlechty. Průvod byl patrně obdobou průvodu vídeňského a jeho kroky směřovaly do chrámu sv. Víta na Pražský hrad. Vše se odehrávalo za zvuku zvonů a salv.²⁰⁸

Zde bylo vystaveno tělo panovníka i vedena večerní vigilie. Výzdoba chrámu se inspirovala vídeňským prostředím. Hlavní roli hraje opět černý samet, do něž byl celý interiér chrámu zahalen. Večerní vigilií přednesl pražský arcibiskup Antonín Brus z Mohelnice, na jehož kázání ráno při zádušní mši navázal probošt svatovítské kapituly Jindřich Scribonius. Tělo bylo nakonec uloženo, tak jak si císař přál, po boku jeho ženy Anny Jagellonské v hrobce českých králů.²⁰⁹

²⁰⁶ Se shrnutím literatury P. KRAL, *Smrt a pohřby*, s. 196–197.

²⁰⁷ Wilfried SEIPEL, *Kaiser Ferdinand I.: 1503-1564; das Werden der Habsburger monarchie*, Wien 2003, s. 565-569.

²⁰⁸ Milena BRAVERMANOVÁ - Michal LUTOVSKÝ, *Hroby, hrobky a pohřebiště*, s. 223.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 51.

Ne vždy probíhal pohřeb v poklidné duchovní atmosféře loučení. 22. března roku 1577 se konal pohřeb císaře Maxmiliána II. Jeho syn Rudolf II. byl vychováván ve Španělsku a leďacos ze španělské velkoleposti s sebou přinesl na svůj dvůr. Stejně velkolepý měl být i pohřeb jeho otce. Přípravy se vlekly několik měsíců. Nabalzamované tělo císaře Maxmiliána II. muselo být převezeno z Řezna, kde císař zemřel. Tělo panovníka bylo před pohřbem uloženo v kostele sv. Jakuba, odkud bylo neseno v průvodu do chrámu sv. Víta. Smuteční průvod vyšel v ranních hodinách z kostela a přes Staré město až na Malou Stranu jej provázeli špalír ozbrojenců vyrovnaných podél cesty.²¹⁰

V čele průvodu šlo dvě stovky chudých nesoucích svíce. Byli oblečeni v černých hábitech. Následoval mladík nesoucí kříž zdobený zlatem a perlami. Následovalo mnoho českých, německých belgických a španělských měšťanů a aristokratů opět se svícemi v rukou. Za světskými smutečními hosty následovali duchovní nižšího řádu. Ještě o stupeň blíže centru průvodu kráčeli vyslanci zemských měst a pražští konšelé. Hudbou doprovázeli průvod trubači oděni v černém sametu. Za hudebníky se řadil zástup heroldů se znaky českého a uherského království. Pak za každou zemi, které zemřelý vládl, byl patřičně přistrojený kůň s vodičem. Čím blíže se kůň nacházel k rakvi, tím privilegovanějšího postavení se té které državě dostávalo. Česká korouhev byla v pořadí šestnáctou a blíže k rakvi se nacházely jen dvě korouhve říšské a naposledy korouhev Maxmiliánova.²¹¹

Povinností nést zemské insignie byl pověřen křížovnický mistr Václav Zajíc z Házmburka a koně s erbem vedl Jindřich z Valdštejna. Kůň nejbliže rakvi byl oděn do černého aksamitu zdobeného zlatým zlatohlavem a bílým křížem. Toho vedli Petr Vok z Rožmberka a kníže Karel Minstenberský.

Za reprezentací jednotlivých zemí Maxmiliánovy říše následovali vysocí duchovní preláti, biskupové a opati klášterů. Těsně před rakví byly neseny české, uherské a říšské korunovační klenoty. Na polštářích je měli držitelé nejvyšších zemských úřadů. Rakev samotnou neslo střídavě čtyřicet vybraných pánů. První za rakví kráčel následník trůnu Rudolf. Všichni příbuzní zemřelého provázeli tělo

²¹⁰ J. KOLÁR (ed.), Marek Bydžovský z Florentina, Svět za tří českých králů, s.173.

²¹¹ Tamtéž, s.174.

císaře černě oděni se zahalenou tváří. Rituální „ukrývání“ před smrtí je tradicí známou už od raného středověku. Pozůstali si během pohřebního obřadu zahalovali tvář látkou, aby je smrt „nenašla“.²¹²

Součástí průvodu byl i jezdec, který do davu postávajícího kolem rozhazoval mince. Zájem prostých lidí o peníze částečně odvracel pozornost od průvodu a umožňoval tak snadnější průchod. Ačkoli byla bezpečnost a pořádek při pohřebních slavnostech zajišťována velkým množstvím vojáků, neproběhl celý rituál ani zdaleka bez komplikací. Je nutné si uvědomit dobový kontext. Před nedávnou dobou Evropou otřásla hrůza francouzského masakru hugenotů při bartolomějské noci. Davová psychóza způsobila, že jakási banální a nepodložená poplašná zpráva o jezuitském spiknutí otřásla smutečními hosty i přihlížejícími z řad prostého lidu. Dav se s křikem počal rozutíkávat, aniž by věděl, před kým vlastně prchá a proč. Došlo ke zraněním i výtržnostem, jimž učinil přítrž až sám Rudolf, když si odhalil tvář a informoval se, co se to děje. Dal příkaz k poklidnému pokračování slavností a rakev, ač se zdržením, dorazila do Chrámu sv. Víta.²¹³

Druhý den ráno byla v kostele sloužena mše se všemi pohřebními ceremoniemi. Arcibiskup pražský, Antonín Brus z Mohelnice, nebyl kvůli nemoci přítomen a proto, navzdory zvyklostem, se mše ujali biskupové z Vídně, Olomouce a Vratislavi. Po bohoslužbě byly veškeré zemské erby, korouhve a insignie vystaveny v kostele na počest zemřelého císaře. Rakev byla za zpěvu přítomných položena do hrobu v chrámu.²¹⁴ Marek Bydžovský z Florentina při popisu výzdoby chrámu zmiňuje také jakousi věž z čirého skla obloženou mnoha svícemi. Ta byla po ukončení ceremonií spolu s ostatní výzdobou také odklizená z chrámu.²¹⁵

Pohřby panovníků a smuteční slavnosti se často organizovaly v mnoha metropolích zemí, jimž vládli, ale také ve státech spřátelených po celé Evropě. Ačkoli byl dvůr císaře Rudolfa II situován po celou dobu vlády v Praze, pražskému pohřbu předcházely smuteční slavnosti ve Florencii, Madridu, Antverpách a

²¹² A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt*, s. 229-238.

²¹³ J. KOLÁR (ed.), *Marek Bydžovský z Florentina*, *Svět za tří českých králů*, s. 177.

²¹⁴ J. KOLÁR (ed.), *Marek Bydžovský z Florentina*, *Svět za tří českých králů*, s.178; Milena BRAVERMANOVÁ - Michal LUTOVSKÝ, *Hroby, hrobky a pohřebiště*, s. 237.

²¹⁵ J. KOLÁR (ed.), *Marek Bydžovský z Florentina*, *Svět za tří českých králů*, s.179.

Bruselu. Pražský pohřeb Rudolfa II. se konal 1. října roku 1612 a byl zcela odlišný od pohřbu jeho otce Maxmiliána II.²¹⁶

Rudolfův pražský pohřeb se konal opět se značným odstupem od císařovy smrti, ovšem ne z důvodu horečných příprav a organizací, naopak. Rudolfův bratr Matyáš neměl nejmenší zájem na honosných a nákladných oslavách velikosti svého zesnulého bratra.²¹⁷ Nepochybně je možné tuto nevraživost přičítat mezibratrským mocenským sporům, které neuklidnil ani Libeňský mír. Zde se setkáváme s příkladem rozporu dvorského ceremoniálu, který patřičnou pompou oslav přímo předepisoval a osobními pohnutkami nového panovníka. Matyáš úsporný pohřeb prosadil nejen proti české šlechtě, ale i proti zvyklostem a tradicím. Ubohost pohřbu vyvolala rozčarování nejen v řadách české aristokracie, která měla stále před očima nákladnost pohřbu Maxmiliána II., ale i mezi zahraničními diplomaty, kronikáři a ostatními dobovými pozorovateli, kteří slavnost dokonce označovali jako „uspořádanou v utajení“.²¹⁸ Pražský pohřeb ovlivnila mimo jiné také nevraživost mezi Rudolfovými sourozenci, kteří se znesvářili kvůli nerovnému dělení pozůstalosti zemřelého. Z toho důvodu se obřadu nezúčastnil Rudolfův mladší bratr Albrecht a vyslal za svou osobu jen diplomatické zastoupení. Obřadu se nezúčastnili ani další členové císařské rodiny.²¹⁹

Tělo císaře Rudolfa bylo v cínové rakvi přeneseno Rudolfovými komorníky v průvodu vedeném třiceti duchovními z kostela Všech svatých do Chrámu sv. Víta. Za rakví se seřadili nevyšší zemští a dvorští úředníci. Z pera jednoho z nich Adama mladšího z Valdštejna vychází strohý popis neúměrně „bídne“ smuteční oslavy zemřelého.²²⁰ Stejně tak Pavel Skála ze Zhoře hodnotí majestátnost pohřbu jako zcela nedostatečnou a nerovnou honosným pohřbům Rudolfových

²¹⁶ V. BŮŽEK - P. MAREK, *Smrt Rudolfa II.*, s. 36-39.

²¹⁷ NA, SM, sign. K1/22, karton 1053, Korespondence Matyáše druhého ze dne 5. 8. 1612

²¹⁸ NA, SM, sing. K1/22, karton 1053, *Smrt císaře Rudolfa II. 1612*, inv.č. 1580, fol.32-34, *Pozorování Giovanniho Battisty Salvaga, papežského nuncia.*

²¹⁹ Zdeněk VYBÍRAL, *Rivals in their own Land: Matthias' and Rudolf's Armies on the Fringe of the "Bruderzwist*, In: *Ein Bruderzwist im Hause Habsburg (1608-1611)*, České Budějovice 2010, s. 401-415.

²²⁰ Marie KOLDINSKÁ - Petr MAŤA, *Deník rudolfinského dvořana*, s. 201.

předchůdců. Za příčinu pak pokládá Rudolfův smířlivý vztah k evangelíkům, který měl být katolické aristokracii údajně trnem v oku.²²¹

Cínová rakve byla zdobena po stranách říšskou orlicí nesoucí řád Zlatého rouna a nechyběla ani uherská a česká koruna a další heraldické symboly.²²² Uprostřed víka rakve bylo vsazeno rozměrné oválné sklo, skrz něj bylo až do zakrytí alabastrovou deskou možné spatřit tvář císaře. Rudolfovo castrum doloris se v mnohém podobalo otcovu. Na vigiliích konaných 2. října dopoledne byla vystavená rakev již prázdná, ovšem přítomnost insignií královské moci dostatečně dokreslovala velikost vládce. Popis výzdoby kostela u této příležitosti se zachoval v Augšpurském novinovém letáku z roku 1612.²²³

Dne 3. října dopoledne se konala zádušní mše sloužená Janem Loheliem a olomouckým biskupem Františkem z Ditrichštejna. Kromě Matyáše se pohřbu zúčastnili také např. arcivévoda Maxmilián, prezident říšské dvorské rady landkrabě Jiří Ludvík z Leuchtenberka a generál Ambrosio Spinola. Celkově byl ovšem počet hostů velmi nízký a společenský status hostů rozhodně neodpovídal formátu akce.²²⁴

Naopak kladně je hodnoceno kazatelské umění Jiřího Bertolda Pontana, známého rudolfínského humanistického literáta a císařova oblíbence, který dlouhodobě působil na pražském dvoře. Volba vhodného řečníka byla při pohřebních slavnostech vždy zásadní a patrně proto vsadil Matyáš na zkušeného kazatele, který se své schopnosti prokázal např. při pohřbu polské královny Anny Habsburské. Kromě užití klasických oslavných formulí, splnění požadavků

²²¹ „Že pak tak letitému a tolik mnoho let v císařském a královském důstojenství dosti platně trvajícimu potentátu nebyl žádný zjevný pohřeb a pompa slavná jako otci a dědu jeho učiněn a držán, to bylo nejvíce v cestě, že jest jako stavům evangelickým v Říši, tak ovšem i v královstvích a zemích svých přílišně flokoval a proti vši vůli papežově a jezuitské ten slavný a věčné pochvaly hodný Majestát na svobodné náboženství jejich provozování jim dáti směl.“ Karel TIEFTRUNK (ed.), Pavel Skála ze Zhoře, *Historie česká od r. 1602 do r. 1623*, I. díl (1602-1616), Praha 1865, s. 331

²²² Milena BRAVERMANOVÁ - Michal LUTOVSKÝ, *Hroby, hrobky a pohřebiště*, s. 142.

²²³ „...Hlavní oltář byl pokryt černým zlatohlavem s křížem z bělostné látky, na němž bylo připevněno pět sešitých císařských orlů a korun. Na černém suknu, jímž byl kostel zahalen, bylo připevněno na šedesát erbů.“ J. PÁNEK (ed.), *Když císař odchází*, s. 18-19

²²⁴ Karel TIEFTRUNK (ed.), Pavel Skála ze Zhoře, *Historie česká*, s. 330.

vykreslení zesnulého jako vzor všech křesťanských ctností a výčtu předků se Jiří Bertold v závěru řeči obrátil k vzývání osoby, za níž zádušní mši nesloužil.²²⁵

Možná v duchu zdůraznění kontinuity nikdy nehynoucí královské moci, či ve snaze zavděčit se “zadavateli“ vyzdvihl v laudatiu přítomného Matyáše.²²⁶ Vzhledem k problematickému vztahu obou bratří působila na smuteční hosty toto adorování poněkud nemístně.²²⁷ Šimon Lomnický z Budče složil poměrně rozsáhlou oslavou báseň reflektující život, smrt i pohřeb Rudolfa II. Báseň vyšla roku 1612 v tiskařské dílně Jonaty Bohutského.²²⁸

Pohřby českých královen se ohrávaly v podobném duchu. Rituál ovšem postrádal aspekt pokračování nesmrtelného králova těla. Zemřel-li král, bylo neodmyslitelně nutné deklarovat nekonečnost jeho bytí v duchu „Král je mrtev, ať žije král“. Zemřela-li královna, byla její smrt vnímána jako velice smutná událost, která zarmoutila veškerý lid, neboť odešla žena, která jistě vykonala mnoho dobrého, a především dala skrze potomky pokračování panovnickému domu. O smrti královny Anny Jagellonské, manželky Ferdinanda I. referuje Marek Bydžovský z Florentina právě v tomto duchu. Jejího pohřbu, konaného 29. ledna roku 1547, se v průvodu zúčastnila rakouská i česká šlechta.²²⁹

Anna byla pohřbena v chrámu sv. Víta po dvou dnech od své smrti, která přišla do šesti neděl od porodu její poslední dcery. Chrám byl potažen černým sukem a vyzdoben veškerými insigniemi královského stavu. Po smrti královny nosil celý dvůr smuteční černý oděv, jak bylo zvykem. Celé události kronika zmiňuje jen na několika málo řádcích. Naproti tomu výčtu potomků královského páru, o něž se zemřelá zasloužila byla věnována celá následující strana.²³⁰

²²⁵ Jan MARTÍNEK, *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě*, Praha 1966, s. 149-151.

²²⁶ Jan MARTÍNEK, *Rukověť*, G.B.PONTAMO A BREITENBERG, *Laudatio Funeris in Obitu Sacratissimi et augustissimi Romanorum imperatoris Rudolphi II.*, Praha 1966, s. 149-151.

²²⁷ V. BŮŽEK - P. MAREK, *Smrt Rudolfa II.*, s. 83-85.

²²⁸ J. PÁNEK (ed.), *Když císař odchází*, s. 32-37

²²⁹ J. KOLÁR (ed.), *Marek Bydžovský z Florentina*, *Svět za tří českých králů*, s. 59; Milena BRAVERMANOVÁ, *Pohřební výbava Anny Jagellonské z Colinova mauzolea v katedrále sv. Víta na Pražském hradě*, In: *Doba jagellonská v zemích české koruny (1471-1526): konference k založení Ústavu dějin křesťanského umění KTF UK v Praze (2. - 4. 10.2003)*, České Budějovice 2005, s. 381-394.

²³⁰ Jiří ZÁVĚTA, *Vypsání*, s.6

IX. Závěr

K předkládané práci byl využit mimo jiné i dosud nevytěžený pramen vztahující se ke svatbě Matyáše Habsburského s Annou Tyrolskou. Pramenná základna je podložena časově a tematicky příslušnými prameny kronikářské, ekonomické i osobní povahy především z fondu Staré manipulace Národního archivu v Praze. Užité odborné texty, edice i nevydané prameny byly zpracovávány v českém, anglickém i německém jazyce. Studium uvedených pramenů potvrdilo mou původní tezi o vývoji křtů, korunovacích, vjezdů, svateb a pohřbů. Už v době předbělohorské se slavnosti na dvoře středoevropských Habsburků vyvíjely směrem k větší honosnosti a sofistikovanosti. Analýzou pramenů a komparací dostupné literatury z oblasti antropologie, etnologie, sociologie i historické vědy se práce pokusila o podání souborného obrazu slavností na panovnickém Habsburském dvoře v letech 1526-1617.

Zmíněné rituály a s nimi spojené slavnosti na panovnických dvorech nebyly jen interní dvorskou zábavou pro několik vybraných jedinců, ale důležitým instrumentem reprezentace. Panovník a jeho okolí prostřednictvím slavností prezentovali idealizovaný obraz reality a panovnický majestát v nejlepším světle. Dobová elita si společensky stabilizační funkci slavností velmi dobře uvědomovala. Neopominutelná byla i prestiž, na jejíž budování mělo to, jak bude daná slavnost působit, zásadní vliv. V případě svateb a křtů se stále více projevuje vliv polického uspořádání Evropy, jak na výběr kmotra či partnera, tak na průběh slavnosti.

Z dochovaných popisů slavností jasně vyplývá, že postupem času se stávaly stále nákladnějšími, monumentálnějšími a déle plánovanými. Festivity po roce 1526 již nepochybně můžeme označit za Gesamtkunstwerk²³¹, na němž se podílí nespočet odborníků mnoha profesí a uměleckých odvětví. Slavnosti jsou nesmírně bohaté na symboliku, což jasně vyplývá především z popisů výzdoby bran při vjezdech či interiérů při korunovacích. Symbolika zde odkazuje na bibli i antické vzory. Panovník vládne z nezpochybnitelné Boží vůle. Zároveň je Bohem posvěceným vyvolencem, a to během slavností nepřipomínají jen jednotlivé úkony,

²³¹Pojem Gesamtkunstwerk je v nejen německé historiografii využíván pro označení komplexního díla, na němž se podílí odborníci a umělci mnoha odvětví.

ale i vizuální stránka aktu. S odkazem na dobový vkus se panovník stále více stylizuje do podoby hrdiny ve stylu antických reků, což je nejvíce patrné při vjezdech a holdovacích cestách. Obzvlášť Matyáš II. a o něco dříve už i Rudolf II. se díky své aureole ochránce Evropy před tureckou hrozbou, prezentují nejen jako obránce víry, ale hlavně jako velcí válečníci.

Z dochovaných popisů pohřbů, vjezdů a korunovací je patrné, jak zásadní důraz byl kladen na reprezentaci, zemskou a dynastickou. Nepřeberné množství heraldických vyobrazení, často ve velmi drahém provedení, se stává neodmyslitelnou součástí těchto rituálů. Jedná se o přihlášení se k odkazu předků i k zemi a státu. Je zde jasná tendence ohromit přihlížející. Stále většího symbolického významu nabývá i oblečení, které mají účastníci na sobě.

Nemalý důraz byl kladen i na organizaci účastníků průvodů, a to hned z několika důvodů. Jednak pořadí hostí směrem od krále jasně vyjadřovalo hierarchii přítomných. Ta byla do značné míry závislá na politickém vývoji. Dále pak prestiž, počet a společenské postavení účastníků se jasně odráželo na úspěchu či neúspěchu festivity. Účast či neúčast na svatbě, pohřbu či korunovaci mohla sloužit jako symbolické vyjádření souhlasu či nesouhlasu s politickým vývojem. Samy zemské stavy se, jak známo, vyjadřovaly k chystanému průběhu slavností. Znamé jsou požadavky, aby byl český král pohřben v Čechách, či aby pohřeb Rudolfa II. byl organizován v podobně velkolepém duchu jako pohřeb jeho otce.

Ačkoli slavnosti vždy odkazovaly na pradávne zvyklosti, či dokonce na přesně sepsaný řád (jak tomu bylo u korunovací), dochází v některých oblastech v průběhu sledované doby k zásadním změnám. V případě korunovací českých králů se významným způsobem zkrátila celá mše a jsou vypuštěny některé modlitby. Časem byla oslabována i role stavů v celém obřadu, jejichž vliv byl po roce 1627 definitivně upozaděn. Vlivem konfesního napětí s postupem rekatolizace král také upouští od přijímání podobojí, které milně chápe jako nekatolický husitský relik. Korunovace českých královen podléhala změnám vlivem zjemnění mravů a větší sociální distance od těla, především ženského.

Ve všech zpracovávaných typech festivit byl čím dál větší důraz kladen na světskou stránku rituálu. Důsledná příprava a organizace umělecké stránky slavností spočívá i ve využití malířství, sochařství, hudebníků, básníků a herců

současně, ke komplexní oslavě královského majestátu. Stoupající počet účastníků je jistě možné přinejmenším částečně přičítat zvyšující se atraktivitě slavností. Jejich průběh se stával pro diváka působivějším a zajímavějším. Náročnost slavností vyžaduje delší čas na jejich zorganizování a mnohdy dokonce jmenování osob s dohlížecí pravomocí. Přípravami svateb, korunovacích i pohřbů býval nejčastěji pověřován nejvyšší hofmistr. Právě na hlavy těchto mužů dopadala většina starostí a zodpovědnosti za provedení slavnostních příprav.

K dalšímu rozšíření bádání a zpracovávání habsburských dvorských slavností může sloužit velké množství dosud nezpracovaného materiálu v českých i zahraničních archivech a knihovnách, stejně jako širší analýza ikonografického materiálu. Problematika slavností v českém prostředí zatím postrádá komplexní monografické zpracování, v němž by se odrážel vývoj uvedeného fenoménu v průběhu předmoderní doby. Nesporně bohatá pramenná základna nabízí mimo jiné prostor pro porovnání slavností v Čechách před Bílou horou a po ní. Povaha festivitu podléhá široké škále vnějších i vnitřních činitelů, jejichž bližší analýza jistě má v současné historiografii své místo.

X. Použité prameny a literatura

X.1 Archivní prameny

Moravský zemský archiv Brno

Fond E 28 Jezuité v Olomouci, sign. P 3/9, f. 15r,

Národní archiv Praha:

Stará manipulace:

sign. K1/4, karton 1051, inv.č. 1580 Korunovace Ferdinanda I. 1527

sign. K1/8, karton 1071, inv.č. 1580, Svatba Matyáše II. 1611

sign. K1/8, karton 1075, inv.č. 1580, Účast na svatbě Matyáše II. s arcikněžnou Annou 1611,

sign. K1/8, karton 1051, inv.č. 1580, Korunovace Maxmiliána II. na krále českého a uherského 1563

sign. K1/12, karton 1051, inv.č. 1580, Smrt Ferdinand I. a jeho pohřeb 1564-1565

sign. K1/12, karton 1052, inv.č. 1580, Korunovace Rudolfa II. na krále českého a uherského

sign. K1/14, karton 1052, inv.č. 1580, Smrt císaře Maxmiliána II. a nastoupení císaře Rudolfa II. 1576

sign. K1/15, karton 1052, inv.č. 1580, Pohřeb Maxmiliána II. 1576-1577

sign. K1/22, karton 1053, inv.č. 1580, Smrt císaře Rudolfa II. 1612

sign. K1/23, karton 1053, inv.č. 1580 Korunovace královny Anny 1615-1616

X.2 Staré tisky

ZÁVĚTA ze ZÁVĚTIC Jiří, Korunování Jeho Milosti Matyáše krále uherského ec., toho jména druhého na Království české. Léta Páně M.DC.XI. v pondělí svatodušní na Hradě pražském v kostele sv. Víta šťastně vykonané. Sepsané a vydané od Jiříka Závěty z Závětic, Staré Město pražské v impresi Šumanské, s.d.

ZÁVĚTA ze ZÁVĚTIC Jiří, Korunování Její Milosti Císařové, uherské a české královny Anny za královnu českou, kteréž se stalo na Hradě pražském léta M.DC.XVI. v neděli po památce s. tří králů, jinák desátého dne měsíce ledna. Sepsané a vydané od Jiříka Závěty z Závětic, Staré Město pražské v impresi Šumanské, s.d.

ZÁVĚTA ze ZÁVĚTIC Jiří, Volení a korunování Jeho Milosti Císaře Matyáše toho jména prvního, pána našeho nejmilostivějšího. Též korunování J. M. Císařové jakožto uherské a české královny Anny, za královnu římskou, kteréž se stalo v městě Frankfurtě nad Mejnem léta tohoto M.DC.XII. Sumovně sepsané od Jiříka Závěty z Závětic, vytištěno v impresi Šumanské, s.d.

ZÁVĚTA ze ZÁVĚTIC Jiří, Vypsání slavného příjezdu nejjasnějšího a velikomocného knížete a pána, pana Matyáše z Boží milosti toho jména druhého, krále uherského, čekance Království českého, arciknížete rakouského, margkraběte moravského, knížete štýrského, burgundského, korytánského a gránského, též hraběte v Habšpurku a Tyrolu ec., do hlavního v témž království města Prahy, ve čtvrtek po neděli smrtedlné, jinák xxiiiij. dne m. března. Léta Páně

M.DC.XI. S poznamenáním některých před tím stalých a zběhlých věcí, Staré Město pražské v impresi Šumanské, s.d.

ZÁVĚTA ze ZÁVĚTIC Jiří, Vypsání šťastného příjezdu a slavného vítání, též svatebního královského veselí Její Milosti nejjasnější arcikněžny rakouské a již velikomocné královny Anny uherské a české ec. toho jména druhé, kteréž se na zámku v městě Vídni v druhou neděli adventní, jinák 4. dne m. prosince, léta M.DC.XI. šťastně konati začalo. Vydané od Jiříka Závěty z Závětic, Staré Město pražské v impresi Šumanské, s.d.

X.3 Edice pramenů

Josef EMLER (ed.), *Annales de rebus gestis Wenceslai I. regis* (Příběhy krále Václava I.), in: *Fontes rerum Bohemicarum*, tom. II/1, Praha 1874

Thomas FELLNER – Heinrich KRETSCHMAYR (ed.), *Von Maximilian I. bis zur Vereinigung Österreichische und Bömischen Hofkanzlei 1749, I. Abteilung, Aktenstücke 1491-1681*, Wien 1907

František HEŘMANSKÝ-Rudolf MERTLÍK (ed.), *Petr Žitavský, Zbraslavská kronika*, Praha 1976.

Josef JIREČEK (ed.), *Paměti nejvyššího kancléře Království českého Viléma hraběte Slavaty. I. díl 1608–1609 a 1618–1619*, Praha 1866.

Jaroslav KOLÁR (ed.), *Marek Bydžovský z Florentin, Svět za tří českých králů: Ferdinand, Maxmilián, Rudolf II.: výbor z kronikářských zápisů o letech 1526-1596*, Praha 1990

Marie KOLDINSKÁ – Petr MAŤA Petr (ed.), *Deník rudolfínského dvořana. Adam mladší z Valdštejna 1602–1633*, Praha 1997.

Karel HRDINA - Marie BLÁHOVÁ (ed.), *Kosmas, Kosmova kronika česká*, 6. vyd., Praha 1975.

Kamil KROFTA (ed.), *Slavnostní vjezd krále Maximiliána a manželky jeho královny Marie ke korunovací do Prahy dne 7. září 1562., 1562, 7. září. Opis v král. bav. archivu říšsk. v Mnichově, Beschreibung Kunigl. Würde zu Behem auch des Herzogen von Bayrn und anderer Zusammenkunft und Emphahung ausser Prag beschehen, sambt Ihrer Kunigl. ürde Einzug auf die Crönung daselbs., České sněmy, Svazek III., 1558-1573*, Praha 1884

Pavel MAREK (ed.), Svědectví o ztrátě starého světa: manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna, České Budějovice 2005.

Bořek NEŠKUDLA - Jakub ŽYTEK (ed.), Thietmarus Marsipolitanus, Kronika, Praha 2008

Jiří MIKULEC (ed.), Mikuláš Dačický z Heslova, Paměti, Praha 1996.

František PALACKÝ (ed.), Staří letopisové čeští od roku 1378 do 1527, Praha 1829.

Jaroslav PÁNEK (ed.), Václav Březan, Životy posledních Rožmberků, I., Praha 1985.

Jaroslav PÁNEK (ed.), Když císař odchází: (lidská tragédie a posmrtná sláva Rudolfa II. očima současníků), Praha 1997.

Věra PETRÁČKOVÁ - Jan VOGELTANZ (ed.), Jindřich Hýzrla z Chodů, Příběhy Jindřicha Hýzrla z Chodů, Praha 1979.

Jana RATAJOVÁ, Lucie STORCHOVÁ, Thomas GÜNTHER, Matouš PHILOMATES a Havel ŽALANSKÝ (ed.), Děti roditi jest Božské ovotce: gender a tělo v českojazyčné babické literatuře raného novověku, Praha 2013.

Antonín REZEK (ed.), Jan František Beckovský, Poselkyně starých příběhův českých. I. díl (1526–1715). Sv. I. (1526–1607), Praha 1879.

Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu I. 1526–1545, Praha 1877.

Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu III. 1558–1573, Praha 1884.

Karel TIEFTRUNK (ed.), Pavel Skála ze Zhoře, Historie česká od roku 1602 do roku 1623. I. díl (1602-1616), Praha 1865.

Miloslav VOLF (ed.), Sněmy české od roku 1526 až po naši dobu, Sněmy r. 1605-1607. část 2., Seš. 2, Praha 1954.

X.4 Literatura

Karel ADÁMEK, Z paměti korunování českých králův, Třebíč 1890.

Philippe ARIÈS, Dějiny smrti. Díl I, Doba ležících. Praha 2000.

Michail Michajlovič BACHTIN, François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance, Vyd. 2., Praha 2007.

Christian BENEDIK, Zeremonielle, Abläufe in habsburgischen Residenzen um 1700. Die Wiener Hofburg und die Favorita auf der Wieden, Wiener Geschichtsblätter 46, Wien 1991.

Benita BERNING, "Nach allem löblichen Gebrauch": die böhmischen Königskrönungen der Frühen Neuzeit (1526-1743), Köln 2008.

Marc BLOCH, Králové divotvůrci: studie o nadpřirozenosti přisuzované královské moci, zejména ve Francii a Anglii, Praha 2004.

Franz BOAS, Primitive art, New York 1955.

Franz BOAS, Race, language and culture, New York 1940.

Franz BOAS, The mind of primitive man, New York 1938.

Milena BRAVERMANOVÁ - Michal LUTOVSKÝ Hroby, hrobky a pohřebiště českých knížat a králů, Praha 2001.

Beket BUKOVINSKÁ, K problematice původu a datování českého korunovačního jablka a žezla, Umění, Praha 1994.

Peter BURKE, Co je kulturní historie?, Praha 2011.

Václav BŮŽEK – Pavel MAREK, Nemoci, smrt a pohřby Rudolfa II. = The illnesses, death and funerals of Rudolph II. Český časopis historický, 2013.

Václav BŮŽEK – Pavel MAREK, Smrt Rudolfa II., Praha 2015.

Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL, Křtiny, svatby a pohřby. K vzájemné reflexi panovnických a šlechtických přechodových rituálů ve druhé polovině 16. a první polovině 17. století, Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740), České Budějovice 2003 (= Opera historica 10)

Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL, Kult předků. Paměť a smrt v myšlení české šlechty na počátku novověku, Paměť urozenosti, Praha 2007.

Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL, Muž a žena mezi přechodovými rituály rodinného života, in: Václav Bůžek - Pavel Král (ed.), Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740), České Budějovice 2006 (= Opera historica 11), s. 425-439.

Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL, Pohřební slavnosti jako prostředek a místo komunikace raně novověké společnosti, in: V. Bůžek - P. Král (edd.), Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku, České Budějovice 2000 (=Opera historica 8), s. 315-332.

Václav BŮŽEK - Rostislav SMÍŠEK (ed.), Habsburkové 1526-1740, Praha 2017.

Václav BŮŽEK, Alfred KOHLER, Ferdinand I. 1503-1546. Fürst, König und Kaiser. Jihočeský sborník historický, 2003.

Josef CIBULKA, Český řád korunovační a jeho původ, Praha 1934.

Josef CIBULKA, Korunovační klenoty Království českého, Praha 1969.

David CRESSY, Birth, Marriage and Death, Oxford 1997.

Ivana ČORNEJOVÁ - Jiří RAK - Vít VLNAS, Habsburkové v českých dějinách: ve stínu tvých křídel. Vyd. 2. Praha 2012.

Antonín DOLEŽAL, Od babictví k porodnictví, Praha 2001.

Jeroen DUINDAM, Myths of Power. Norbert Elias and the Early Modern European Court, Amsterdam 1995.

Jeroen DUINDAM, Vienna and Versailles. The Courts of Europe's Dynastic Rivals 1550-1780, Cambridge 2003.

Émile DURKHEIM, De la civilisation du travail social, Paris 1932.

Émile DURKHEIM, The elementary forms of the religious life, New York 1965.

Norbert ELIAS – Michael SCHRÖTE (ed.), The society of individuals: seed corn scattered to the winds, knowledge for who ever finds, New York 2001.

Norbert ELIAS, Die höfische Gesellschaft - Untersuchungen zur Soziologie des Königtums und der höfischen Aristokratie, Hamburg 1969.

Norbert ELIAS, O procesu civilizace: sociogenetické a psychogenetické studie. I., Proměny chování světských horních vrstev na Západě, Praha 2006.

Hannes ETZLSTORFER, Die Reisen der Habsburger: von Kavaliertouren, Brautschau und hoher Diplomatie, Wien 2013.

Friedrich FIRNHABER, Der Hofstaat König Ferdinand's I. im Jahre 1554, Wien 1860.

Friedrich FIRNHABER, Kaisere Rudolf II., Hofstaat und die obersten Behörden, Wien 1869.

Clifford GEERTZ, Interpretace kultur: vybrané eseje, Praha 2000.

Arnold van GENNEP, Přejchodové rituály. Systematické studium rituálů, Praha, 1997
(v originále Les rites de passage, étude systématique des rites, Paris 1909).

J. V. GOEHLERT, Kaiser Rudolf II. Hofstaat und die obersten Behörden, In: Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen VII, 1869, s. 112-116 (zkrácená verze).

Andrea GUGLER, Feier und feier lassen. Festkultur am Wiener Hof in der zweiten Hälfte des 16. und erste Hälfte des 17. Jahrhunderts, Frühneuzeit-Info 11, Wien 2000.

Karel GUTH, Koruna sv. Václava, In: Václav Vojtíšek (ed.), Sborník prací věnovaných profesoru Dru Gustavu Friedrichovi k šedesátým narozeninám, Praha 1931.

Christina HOFMANN, Das spanische Hofzeremoniell von 1500 -1700, Frankfurt am Mein 1985.

Mlada HOLÁ, Holdovací cesty českých panovníků do Vratislavi: v pozdním středověku a raném novověku (1437-1617), Praha 2012.

Martin HOLÝ, Křest ve šlechtickém prostředí českých zemí na prahu novověku. In: Historická demografie, 2004, 28, s. 15-33.

Martin HOLÝ, Kultura raně novověkých slavností na příkladu křtů šlechty v českých zemích v 16. a raném 17. století, In: Historická dílna, 7. Sborník příspěvků přednesených v roce 2012, Plzeň 2013, s. 133-145.

Martin HOLÝ, Šlechtické sňatky v českých zemích v letech 1500 až 1650, In: Historická demografie, 2003, 27, s. 5-35.

Martin HOLÝ, Zrození renesančního kavalíra. Výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620), Praha 2010.

Jiří HRBEK, České barokní korunovace, Praha 2010.

Jana HUBKOVÁ, Ferdinand I. und seine erste Begegnung mit dem Königreich Böhmen und Prag 1527 im Spiegel der zeitgenössischen Flugblätter und Flugschriften. Historie – Otázky – Problémy 7, 2/2015

Johan HUIZINGA, The autumn of the Middle Ages, Chicago 1996.

Josef JANÁČEK, Doba předbělohorská: 1526-1547, Praha 1968-1984.

Josef JANÁČEK, Rudolf II. a jeho doba, Praha 2014.

Jaroslav PÁNEK - Vilém HEROLD ed., Baroko v Itálii - baroko v Čechách = Barocco in Italia, Barocco in Boemia: setkávání osobností, idejí a uměleckých forem: sborník příspěvků z italsko-českého symposia, Praha 19.-21. dubna 1999, Praha 2003.

Josef JIREČEK, Paměti nejvyššího kancléře Království českého Viléma Slavaty, Praha 1868.

Ernst H. KANTOROWICZ, Dvě těla krále: studie z dějin středověké politické teologie, Praha 2014.

Barbora KLIČKOVÁ, Korunovace císařovny Anny Tyrolské českou královnou v roce 1616, Bakalářská práce, Vedoucí práce doc. PhDr. Martin Holý, Ph.D., Ústav českých dějin Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2016.

Alfred KOHLER, Ferdinand I.: (1503-1564): kníže, král, a císař, České Budějovice 2017.

Marie KOLDINSKÁ, Každodennost renesančního aristokrata, Praha-Litomyšl 2001.

Marie KOLDINSKÁ, Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic. Cesta intelektuála k popravišti, Praha, Litomyšl 2004.

Éva KOVÁCS - Zsuzsa LOVAG, Die ungarischen Krönungsinsignien. Budapest 1980; Hermann FILLITZ, Katalog der weltlichen und der geistlichen Schatzkammer. 2., verbesserte Aufl. Wien 1961.

Pavel KRÁL - Václav BŮŽEK (ed.), Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku, In: Opera historica 8: editio Universitatis Bohemiae Meridionalis; České Budějovice 2000.

Pavel KRÁL, Křtiny, svatby a pohřby. K vzájemné reflexi panovnických a šlechtických přechodových rituálů ve druhé polovině 16. a první polovině 17. století. In: Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740), České Budějovice 2003, s. 439-456.

Pavel KRÁL, Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku, České Budějovice 2004.

Werner KRIEGESKORTE, Giuseppe Arcimboldo: 1527-1593, Praha 2003.

Jiří KUTHAN – Miroslav ŠMIED (ed.), Korunovační řád českých králů = Ordo ad coronandum Regem Boemorum, Praha 2009.

Jiří KUTHAN – Jan ROYT, Katedrála sv. Víta, Václava a Vojtěcha. Svatyně českých patronů a králů, Praha 2011.

Jacques LE GOFF, Kultura středověké Evropy, Praha 2005.

Emmanuel LE ROY LADURIE, Masopust v Romansu: od Hromnic po Popeleční středu 1579-1580, Praha 2001.

Claude LÉVI-STRAUSS, Anthropologie structurale, Paris 1958.

Claude LÉVI-STRAUSS, Cesta masek. Překlad Zdeněk Justoň, Liberec 1996.

Demeter MALAŤÁK, Korunovace přemyslovských králů, In: Stát, státnost a rituály přemyslovského věku, Martin Wihoda – Demeter Malaťák (ed.), Brno 2006.

Bronislaw MALINOWSKI, Vědecká teorie kultury, Brno 1968.

Jan MARTÍNEK (ed.), Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě, Praha 1966.

Petr MAŤA, Svět české aristokracie: (1500-1700), Praha 2004.

Miroslava MELKESOVÁ, Křtiny a úvod ve venkovském prostředí raného novověku. Historický obzor, 2003, 14(11/12),

Miroslava MELKESOVÁ, Muž a žena mezi přechodovými rituály rodinného života, in: Václav BŮŽEK - Pavel KRÁL (ed.), In: Opera historica 11: Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740), České Budějovice 2006.

Robert F.MURPHY, Úvod do sociální a kulturní antropologie, Praha 1998.

Alexandra NAVRÁTILOVÁ, Narození a smrt v české lidové kultuře, Praha 2004.

Martin NEJEDLÝ, Středověký mýtus o Meluzíně a rodová pověst Lucemburků, Dolní Břežany 2014.

Emil NOVÁK, Korunovace a korunovační ražby habsburské monarchie v letech 1526– 1918, 5 dílů, Štíty 1991–1997.

Jaroslav PÁNEK - Vilém HEROLD (ed.), Baroko v Itálii - baroko v Čechách = Barocco in Italia, Barocco in Boemia: setkávání osobností, idejí a uměleckých forem: sborník příspěvků z italsko-českého sympozia, Praha 19.-21. dubna 1999, Praha 2003.

Jiří PEŠEK, Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547–1620, Praha 1993.

Václav PĚŠINA, Zprávy o Korunovánj wéwodů a králů českých; s cjrkewnjm obřadem Korunovánj Gejich Cjsařských Majestátů Ferdinanda a Anny, Praha 1836.

PETRÁŇ Josef, Univerzitní slavnosti v Karolinu: imatrikulace, promoce, sponse, Praha 1991.

Walter POHL, et al. Die Habsburger: eine europäische Familiengeschichte. 2. Aufl. Graz 1993.

Pavel KRÁL, Pohřební slavnosti jako prostředek a místo komunikace raně novověké společnosti, in: Václav BŮŽEK- Pavel KRÁL (ed.), Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, České Budějovice 2000 (=Opera historica 8), s. 315-332.

Jean-Paul ROUX, Král: mýty a symboly, Praha 2009.

Wilfried SEIPEL, Kaiser Ferdinand I.: 1503-1564; das Werden der Habsburger monarchie, Wien 2003.

Anna SKÝBOVÁ, České královské korunovační klenoty, Praha 1982.

Petr SOMMER, Dušan TŘEŠTÍK, Josef ŽEMLIČKA a Robert BARTLETT, Přemyslovci: budování českého státu, Praha 2009.

Martin SOUKUP, Základy kulturní antropologie. 2. rozšířené vydání. Červený Kostelec 2015.

Samuel STEINHERZ, Nuntiaturberichte aus Deutschland. 2. Abt., 1560-1572; Die Nuntien Hosius und Delfino; 1560-1561, Wien 1897.

Angela STÖCKELE, Geburten und Taufen am barocken Kaiserhof, Österreich und Literatur 18, Wien 1974.

Barbara STOLBERG-RILLINGER, Zeremoniell, Ritual, Symbol, Neue Forschungen zur Symbolischen Kommunikation in Spätmittelalter und früher Neuzeit ZHF 27, Wien, 2000.

Victor TURNER, Průběh rituálu, Brno 2004.

Edward Burnett TYLOR, Primitive culture: researches in to the development of mythology, philosophy, religion, art, and custom, London 1871.

Edward Burnett TYLOR, Anthropology, London 1916.

Štěpán VÁCHA, "Mutatio vestis" v korunovačním ceremoniálu českých králů z rodu Habsburků v 16. až 18. stol. Folia Historica Bohemica, 2006, 22

Josef VÁLKA, Homo festivans, in: Pavel KRÁL -Václav BŮŽEK (ed.), Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku, České Budějovice 2000.

Josef VÁLKA, Myšlení a obraz v dějinách kultury: --studie, eseje, reflexe--, Brno 2009.

Eva VEČERKOVÁ, Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře, Praha 2015.

Karl VOCELKA - Lynne HELLER. Život Habsburků: kultura a mentalita jednoho rodu, Praha 2012.

Karl VOCELKA - Lynne HELLER, Soukromý svět Habsburků: život a všední dny jednoho rodu, Plzeň 2011.

Karl VOCELKA, Die politische Propaganda Kaiser Rudolfs II. (1576-1612), Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1981.

Karl VOCELKA, Habsburgische Hochzeiten 1550-1600: Kulturgeschichtliche Studien zum manieristischen Repräsentationsfest, Wien 1976.

Karl VOCELKA, Rudolf II. und seine Zeit, Wien 1985.

Karl VOCELKA, Glanz und Untergang der höfischen Welt: Repräsentation, Reform und Reaktion im habsburgischen Vielvölkerstaat, Wien 2001.

Karl VOCELKA, Habsburkové: historie jednoho evropského rodu, Překlad Lenka Mertová, Praha 1996.

Vlastimil VONDRUŠKA, Církevní rok a lidové obyčeje, aneb, Kalendárium světců a světic, mučedníků a mučednic, pojednávající o víře českého lidu k nim, jakož i o liturgii katolické, 2., dopl. Vyd., České Budějovice 2005.

Zdeněk VYBÍRAL, Rivals in their own Land: Matthias' and Rudolf's Armies on the Fringe of the "Bruderzwist, In: Ein Bruderzwist im Hause Habsburg (1608-1611), České Budějovice 2010,

Sabine WEISS, Zur Herrschaft geboren: Kindheit und Jugend im Haus Habsburg von Kaiser Maximilian bis Kronprinz Rudolf, Innsbruck 2008.

Čeněk ZÍBRT, Kulturní historie: její vznik, rozvoj a posavadní literatura cizí i česká, Praha 1892.

Havel ŽALANSKÝ, Děti roditi jest Božské ovoce: gender a tělo v česko-jazyčné babické literatuře raného novověku, Praha 2013.

Miroslav ŽITNÝ, Ideál křesťanského rytířství v paměti rytířského rodu Pětipeských z Chýš a Egrberku, in: Václav BŮŽEK – Jaroslav DIBELKA (ed.), Utváření identity ve vrstvách paměti, České Budějovice 2011 (= Opera historica 15).

Václav ŽŮREK, Korunovace českých králů a královen, in: Slavnosti, ceremonie a rituály v pozdním středověku, Martin NODL - František ŠMAHEL (ed.), Praha 2014.

X.V Internetové zdroje

Tomáš MACHULA, Křesťané jsou povoláni ke svědectví o naději, In: Kněží na startovní čáře, 2007/25, citováno: 20. 12. 2017, Dostupné z: <http://www.katyd.cz/clanky/krestane-jsou-povolani-ke-svedectvi-o-nadeji.html>